

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการย่อยที่ 2

การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น
สำหรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง

Cultural Landscape Management for Local Wisdom Interpretation of
Cultural Tourism in the middle part of the Chao Phraya River Basin

โดย ฐิติมา อังกุลวัชรพันธุ์ และคณะ

มีนาคม 2559

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการย่อยที่ 2

การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น
สำหรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง

Cultural Landscape Management for Local Wisdom Interpretation of
Cultural Tourism in the middle part of the Chao Phraya River Basin

คณะผู้วิจัย

ฐิติมา อังกรวัชรพันธุ์
ศรัญญา ศรีทอง
อัญชัญ ตัณฑเทศ

สังกัด

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ชุดโครงการแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการบริเวณที่ราบ
แม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางใน 4 จังหวัดเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย วช. สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยเรื่องการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง สำเร็จได้ด้วยความร่วมมือจากหลายท่าน คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณคุณเรืองศักดิ์ จิวประหัตถ์ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคู้สำเภา คุณธานินทร์ ปัญญาติลก ชาวบ้านและผู้ประกอบการเรือนำเที่ยวตำบลคู้สำเภา ท่านเจ้าอาวาสวัดไชโยวรวิหาร หัวหน้าหน่วยราชการ ผู้นำชุมชน ชาวบ้านในพื้นที่ที่ได้อนุเคราะห์ข้อมูลและให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์และประชุมกลุ่มย่อยเป็นอย่างดี

นอกจากนี้ขอขอบคุณคณะผู้ช่วยวิจัย นิสิตคณะวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่คอยช่วยเหลือในการติดต่อ ประสานงาน เก็บรวบรวมข้อมูล และสนับสนุนทั้งร่างกายแรงใจทำให้งานวิจัยเสร็จสมบูรณ์

จิตติมา อังกรวัชรพันธุ์ และคณะ

มีนาคม 2559

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
สารบัญ	ข
สารบัญตาราง	ง
สารบัญภาพ	ง
บทสรุปผู้บริหาร	ช
บทคัดย่อภาษาไทย	ฅ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
1.3 ขอบเขตการวิจัย	2
1.4 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	3
1.5 กรอบแนวคิดการวิจัย	4
1.6 ประโยชน์ที่ได้รับ	5
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	20
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	21
การเก็บรวบรวมข้อมูล	21
การวิเคราะห์ข้อมูล	22
บทที่ 4 ผลการศึกษา	
4.1 เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 1	23
4.2 เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 2	81
4.3 เพื่อตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 3	96

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 บทสรุป

105

5.2 ข้อเสนอแนะ

107

เอกสารอ้างอิง

108

ภาคผนวก

110

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 4.1	แหล่งท่องเที่ยว/ชุมชนใน 4 จังหวัดที่มีองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม	23
ตารางที่ 4.2	รายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนท้องถิ่น	27
ตารางที่ 4.3	สถิติการท่องเที่ยวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	71

สารบัญภาพ

		หน้า
ภาพที่ 4.1	แผนที่แหล่งที่ทำการศึกษา	24
ภาพที่ 4.2	แผนที่จังหวัดชัยนาท	26
ภาพที่ 4.3	แผนที่เกาะเทโพและเกาะคู้งสำเภา	30
ภาพที่ 4.4	อุ้งต่อเรือเก่าบนเกาะเทโพ	31
ภาพที่ 4.5	การปลูกไร่ข้าวโพดบนเกาะคู้งสำเภา	31
ภาพที่ 4.6	การเลี้ยงปลาในกระชัง	32
ภาพที่ 4.7	ท่าแพขนานยนต์จากตลาดคู้งสำเภาไปยังจังหวัดอุทัยธานี	32
ภาพที่ 4.8	สภาพเรือนไม้ 1 ชั้นและ 2 ชั้น ภายในตลาดคู้งสำเภา	33
ภาพที่ 4.9	ศาลเจ้าพ่อกวานอู	34
ภาพที่ 4.10	เทพเจ้าภายในศาล	35
ภาพที่ 4.11	อาคารด้านหลังต่อเนื่องจากพื้นที่ด้านหน้าของศาล	36
ภาพที่ 4.12	ป้ายบรรพบุรุษภายในศาลเจ้าพ่อกวานอู	36
ภาพที่ 4.13	เสาไม้แกะสลักจากเมืองจีน	37
ภาพที่ 4.14	ต้นศรีมหาโพธิ์ บริเวณหัวตลาด	38
ภาพที่ 4.15	สินค้าภายในตลาดคู้งสำเภา	39
ภาพที่ 4.16	เรือสำเภาจำลองบริเวณลานโพธิ์	40
ภาพที่ 4.17	โหล่เขาธรรมามูล ที่ตั้งของวัดธรรมามูลวรวิหาร	41
ภาพที่ 4.18	หลวงพ่อธรรมจักร	42
ภาพที่ 4.19	พระอุโบสถ	43
ภาพที่ 4.20	สภาพเจดีย์เก่าหลังพระวิหาร	44

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 4.21	งานประเพณีเทโวโรหนะ
ภาพที่ 4.22	พื้นที่ชั้นล่างสุดของวัดธรรมามูล
ภาพที่ 4.23	จุดลำน้ำแยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาสู่ปากคลองมะขามเฒ่า
ภาพที่ 4.24	มณฑป และรูปหล่อหลวงปู่ศุข
ภาพที่ 4.25	พื้นที่หน้าวัดปากคลองมะขามเฒ่าริมแม่น้ำเจ้าพระยา
ภาพที่ 4.26	แผนที่จังหวัดสิงห์บุรี
ภาพที่ 4.27	สภาพบ้านเรือนไม้ภายในตลาดปากบาง
ภาพที่ 4.28	สภาพความเปลี่ยนแปลงของบ้านเรือน
ภาพที่ 4.29	ร้านกุนเชียงสมประสงค์โอชา
ภาพที่ 4.30	ร้านกาแฟแป๊ะธง
ภาพที่ 4.31	ร้านผัดไทยปากบาง
ภาพที่ 4.32	ร้านหมูทุบมะลิลา
ภาพที่ 4.33	ร้านบรรจงโอสถ
ภาพที่ 4.34	ศาลาหลวงพ่อหิน
ภาพที่ 4.35	ศาลเจ้าพ่อปากบางหมื่นหาญ
ภาพที่ 4.36	ถนนทางเข้าตลาดปากบาง
ภาพที่ 4.37	แผนที่จังหวัดอ่างทอง
ภาพที่ 4.38	จิตรกรรมภายในพระอุโบสถ
ภาพที่ 4.39	พระวิหาร
ภาพที่ 4.40	พื้นที่ตลาดด้านหน้าวัด
ภาพที่ 4.41	ชุมชนเอกราช
ภาพที่ 4.42	การใช้พื้นที่ว่างภายในบริเวณบ้านในการผลิตถลุง
ภาพที่ 4.43	ศาลเจ้าพ่อจ้อยปากน้ำ ภายในชุมชนเอกราช
ภาพที่ 4.44	ร้านค้าที่ผลิตถลุงภายในชุมชน
ภาพที่ 4.45	แผนที่ตำบลเกาะเกิด
ภาพที่ 4.46	ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน
ภาพที่ 4.47	จุดเรียนรู้ชนมไทย

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 4.48	กลุ่มทำขนมและนํ้านมข้าวยาคุ
ภาพที่ 4.49	การตำเมล็ดข้าว
ภาพที่ 4.50	หลวงพ่อดำ
ภาพที่ 4.51	การประชุมกลุ่มย่อยและสัมภาษณ์เชิงลึกร่วมกับชุมชน
ภาพที่ 4.52	บริเวณที่แม่น้ำสะแกกรังบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยา
ภาพที่ 4.53	บันไดทางขึ้นยอดเขาธรรมามูล
ภาพที่ 4.54	แผนที่แสดงมรดกทางวัฒนธรรมตลาดคู้งสำเภา
ภาพที่ 4.55	แผนที่แสดงมรดกทางวัฒนธรรมตลาดปากบาง
ภาพที่ 4.56	แผนที่แสดงมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนเอกราช
ภาพที่ 4.57	แผนที่แสดงมรดกทางวัฒนธรรมบ้านเกาะเกิด
ภาพที่ 4.58	กิจกรรมเที่ยวเมืองส้มโอหวาน
ภาพที่ 4.59	แผนที่เส้นทางท่องเที่ยวตลาดคู้งสำเภาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
ภาพที่ 4.60	แผนที่เส้นทางท่องเที่ยวตลาดปากบาง เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
ภาพที่ 4.61	แผนที่เส้นทางท่องเที่ยวชุมชนเอกราช เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
ภาพที่ 4.62	แผนที่เส้นทางท่องเที่ยวชุมชนเกาะเกิด เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
ภาพที่ 4.63	เส้นทางท่องเที่ยวตลาดคู้งสำเภาทางจักรยาน

บทสรุปผู้บริหาร

โครงการวิจัย “การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง” มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 3 ข้อ ได้แก่ 1) เพื่อสำรวจภูมิทัศน์วัฒนธรรมกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง ทั้งด้านบริบทของชุมชน สภาพทางกายภาพ วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของพื้นที่ 2) เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในการสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น 3) เพื่อจัดทำแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสำรวจภาคสนาม การสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่มย่อย ในพื้นที่ศึกษา 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดชัยนาท, จังหวัดสิงห์บุรี, จังหวัดอ่างทอง และจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการทำวิจัย คือ แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับชุมชนในพื้นที่ หรือหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ในการใช้เป็นข้อมูลหากมีการปรับปรุงภูมิทัศน์ในพื้นที่ และแนวทางการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม รวมถึงการสร้างจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน และสามารถนำแผนที่วัฒนธรรมที่ได้จากการวิจัยไปใช้ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในพื้นที่หรือนำไปสู่การเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจต่อชุมชน

ผลการศึกษาพบว่าชุมชน/แหล่งท่องเที่ยวใน 4 จังหวัด ได้แก่ ตลาดคู้สำเภา, วัดธรรมามูล, วัดปากคลองมะขามเฒ่า จังหวัดชัยนาท, ตลาดปากบาง จังหวัดสิงห์บุรี, วัดไชโยวรวิหาร, ชุมชนเอกราช จังหวัดอ่างทอง และชุมชนเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีภูมิทัศน์ทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ทั้งด้านประวัติศาสตร์ของชุมชน/แหล่งท่องเที่ยว วิถีชีวิตที่เอื้อกับระบบนิเวศ และมีการสืบทอดประเพณี วัฒนธรรมจากบรรพบุรุษ

การวิเคราะห์คุณค่าทางวัฒนธรรมภายในชุมชน/แหล่งท่องเที่ยว โดยการวิเคราะห์คุณค่าในด้านต่างๆ ได้แก่ คุณค่าทางประวัติศาสตร์, คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์, คุณค่าทางวิทยาศาสตร์ /การศึกษา และคุณค่าทางสังคม รวมถึงคุณค่าทางด้านความแท้ (Authenticity) และความมีบูรณาภาพหรือความสมบูรณ์ (Integrity) พบว่าแหล่งท่องเที่ยวและชุมชนที่มีคุณค่าระดับสูง คือ ตลาดคู้สำเภา รองลงมาคือ ชุมชนเอกราช ชุมชนเกาะเกิด ตลาดปากบาง และวัดธรรมามูล ส่วนแหล่งท่องเที่ยวและชุมชนที่มีคุณค่าระดับปานกลาง คือ วัดปากคลองมะขามเฒ่า และวัดไชโยวรวิหาร

ทั้งนี้พบว่ามีชุมชนและแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพในการพัฒนาและสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้กรอบพิจารณาในการเลือกชุมชน/แหล่งท่องเที่ยวเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพ ได้แก่ 1) เป็นชุมชน/แหล่งท่องเที่ยวที่มีต้นทุนการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ในด้านมรดกทางวัฒนธรรมที่ยังคงรักษาไว้ เช่น สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเกี่ยวเนื่องกับระบบนิเวศวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีที่ควรค่าแก่การศึกษาเรียนรู้ 2) มีการรวมตัวของชาวบ้านในพื้นที่ เป็นกลุ่มในการดำเนินงานเรื่องเศรษฐกิจชุมชน

การดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรม หรือหน่วยงานอื่นๆ ที่ช่วยเหลือประชาชนในท้องถิ่น 3) มีสภาพกายภาพที่เหมาะสม เช่น เส้นทางคมนาคมที่เข้าถึงได้สะดวก ความสะอาด และความปลอดภัยในการท่องเที่ยว ซึ่งสามารถเลือกพื้นที่ตัวแทนใน 4 จังหวัด ได้แก่ ตลาดคุ้งสำเภา จังหวัดชัยนาท, ตลาดปากบาง จังหวัดสิงห์บุรี ชุมชนเอกราชและวัดไชโยวรวิหาร จังหวัดอ่างทอง และบ้านเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จากนั้นคณะผู้วิจัยได้จัดทำแผนที่วัฒนธรรม หรือแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการแสดงตัวตนของชุมชน และการบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมในพื้นที่ จากการศึกษาคุณค่าของพื้นที่เพื่อแปลความหมายให้ชุมชนรับรู้

แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน / แหล่งท่องเที่ยวใน 4 จังหวัด ได้มีการวางแผนปรับปรุงสภาพแวดล้อมและอนุรักษ์สถาปัตยกรรม โดยการปรับปรุงภูมิทัศน์และองค์ประกอบกายภาพเพื่อเพิ่มศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยว, การส่งเสริม พื้นฟูกิจกรรมซึ่งมีเอกลักษณ์ของชุมชน โดยการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและฟื้นฟูเอกลักษณ์และภูมิปัญญาของชุมชนเพื่อสร้างสรรค์กิจกรรมท่องเที่ยวและส่งเสริมการจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเสริมศักยภาพการท่องเที่ยว, การประชาสัมพันธ์และให้ข้อมูลมรดกวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยการจัดทำแผนที่เส้นทางท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมให้กับนักท่องเที่ยว สำหรับประชาสัมพันธ์และสื่อความหมายมรดกทางวัฒนธรรม และการส่งเสริมเส้นทางท่องเที่ยวจักรยานริมแม่น้ำเจ้าพระยา เนื่องจากการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม ไม่ได้หมายความว่าจัดการภูมิทัศน์ให้สวยงาม แต่เป็นการจัดการวิถีชีวิตของชุมชนให้คนในชุมชนได้มีวิถีชีวิตปกติสุขกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ จึงเน้นการรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ประจำถิ่น และสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้เกิดขึ้น ทั้งนี้คาดว่าจะช่วยส่งเสริมการตระหนักในคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในชุมชนของคนในชุมชนและนักท่องเที่ยว และส่งเสริมความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมรดกภูมิปัญญากับสถานที่ เพื่อชุมชนจะได้รับประโยชน์จากการกำหนดพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรม

จากผลการวิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย คือ เป็นการศึกษาเพื่อให้ได้องค์ความรู้ด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง ในบริบทของชุมชน สภาพทางกายภาพวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของพื้นที่คุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ เพื่อเสนอแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งจะทำให้ชุมชน หน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องเข้าใจและสามารถนำเสนอแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อรักษาเอกลักษณ์ของพื้นที่ และสร้างคุณค่าให้แก่แหล่งมรดกทางวัฒนธรรม รวมถึงการส่งเสริมการท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสม อย่างไรก็ตาม เป็นการศึกษาในมิติของชุมชนโดยไม่ได้รับรองผลสัมฤทธิ์ตามแนวทางการจัดการอันเป็นผลมาจากปัจจัยแวดล้อมภายนอก เนื่องจากการร่วมมือกันของหน่วยงานต่างๆ เป็นกลไกสำคัญในการดำเนินการ นอกจากนี้ข้อเสนอแนะสำหรับการทำการวิจัยเพิ่มเติม คือ การศึกษาทัศนคติของประชาชนภายนอกชุมชน และนักท่องเที่ยวเพื่อให้ทราบพฤติกรรมและความต้องการของนักท่องเที่ยวที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

บทคัดย่อ

รหัสโครงการ : RDG5750007

ชื่อโครงการ : การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น
สำหรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง

ชื่อนักวิจัย : จิตติมา อังกรวัชรพันธุ์, ศรัญญา ศรีทอง และอัญชัญ ตัญทเทศ
คณะวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

E-mail: thitima@g.swu.ac.th, unchun@g.swu.ac.th

ระยะเวลาโครงการ : 15 กรกฎาคม ถึง 14 กันยายน 2558

การวิจัยเรื่อง การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง มีวัตถุประสงค์การวิจัย 3 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อสำรวจภูมิทัศน์วัฒนธรรมกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง ทั้งด้านบริบทของชุมชน สภาพทางกายภาพ วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของพื้นที่ 2) เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในการสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น 3) เพื่อจัดทำแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสำรวจภาคสนาม การสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่มย่อย ในพื้นที่ศึกษา 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดชัยนาท, จังหวัดสิงห์บุรี, จังหวัดอ่างทอง และจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ผลการศึกษาพบว่าชุมชน/แหล่งท่องเที่ยวใน 4 จังหวัด ได้แก่ ตลาดคู้สำเภา, วัดธรรมามูล, วัดปากคลองมะขามเฒ่า จังหวัดชัยนาท, ตลาดปากบาง จังหวัดสิงห์บุรี, วัดไชโยวรวิหาร, ชุมชนเอกราช จังหวัดอ่างทอง และชุมชนเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ทั้งด้านประวัติศาสตร์ของชุมชน/แหล่งท่องเที่ยว วิถีชีวิตที่เอื้อกับระบบนิเวศ และมีการสืบทอดประเพณี วัฒนธรรมจากบรรพบุรุษ จากการวิเคราะห์คุณค่าทางวัฒนธรรมภายในชุมชน/แหล่งท่องเที่ยว ในด้านคุณค่าทางประวัติศาสตร์, คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์, คุณค่าทางวิทยาศาสตร์ /การศึกษา และคุณค่าทางสังคม รวมถึงคุณค่าทางด้านความแท้ และความมีบูรณาภาพหรือความสมบูรณ์ ทั้งนี้ สามารถเลือกพื้นที่ตัวแทนใน 4 จังหวัด ได้แก่ ตลาดคู้สำเภา จังหวัดชัยนาท, ตลาดปากบาง จังหวัดสิงห์บุรี, ชุมชนเอกราชและวัดไชโยวรวิหาร จังหวัดอ่างทอง และบ้านเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จากนั้นคณะผู้วิจัยได้จัดทำแผนที่วัฒนธรรม หรือแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการแสดงตัวตนของชุมชน และการบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมในพื้นที่ จากการศึกษาคุณค่าของพื้นที่เพื่อแปลความหมายให้ชุมชนรับรู้

แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน / แหล่งท่องเที่ยว
ใน 4 จังหวัด ได้มีการวางแผนปรับปรุงสภาพแวดล้อมและอนุรักษ์สถาปัตยกรรม โดยการปรับปรุงภูมิทัศน์
และองค์ประกอบกายภาพเพื่อเพิ่มศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยว, การส่งเสริม ฟื้นฟูกิจกรรมซึ่งมี
เอกลักษณ์ของชุมชน โดยการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและฟื้นฟูเอกลักษณ์และภูมิปัญญาของ
ชุมชนเพื่อสร้างสรรค์กิจกรรมท่องเที่ยวและส่งเสริมการจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเสริม
ศักยภาพการท่องเที่ยว, การประชาสัมพันธ์และให้ข้อมูลมรดกวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดย
การจัดทำแผนที่เส้นทางท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมให้กับนักท่องเที่ยว สำหรับประชาสัมพันธ์และสื่อความหมาย
มรดกทางวัฒนธรรม และการส่งเสริมเส้นทางท่องเที่ยวจักรยานริมแม่น้ำเจ้าพระยา เนื่องจากการจัดการภูมิ
ทัศน์วัฒนธรรม ไม่ได้หมายความว่าจัดการภูมิทัศน์ให้สวยงาม แต่เป็นการจัดการวิถีชีวิตของชุมชนให้คนใน
ชุมชนได้มีวิถีชีวิตปกติสุขกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ จึงเน้นการรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ประจำถิ่น และ
สร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้เกิดขึ้น ทั้งนี้คาดว่าจะช่วยส่งเสริมการตระหนักในคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ในชุมชนของคนในชุมชนและนักท่องเที่ยว และส่งเสริมความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมรดกภูมิปัญญา
กับสถานที่ เพื่อชุมชนจะได้รับประโยชน์จากการกำหนดพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรม

ABSTRACT

Project Code : RDG5750007
Project Title : Cultural Landscape Management for Local Wisdom Interpretation of Cultural Tourism in the middle part of the Chao Phraya River Basin
Investigators : Thitima Angkurawacharapan, Saranya Srithong, and Unchun Tuntates
 Faculty of Environmental Culture and Ecotourism, Srinakharinwirot University
Project Duration : 15 July 2014 – 14 September 2015

A study of Cultural Landscape Management for Local Wisdom Interpretation of Cultural Tourism in the middle part of the Chao Phraya River Basin has three purposes aims to (1) survey cultural landscape in the middle part of the Chao Phraya River about the physical condition, culture and the identity in the area 2) study the pattern of cultural landscape management for local wisdom interpretation 3) propose cultural landscape management guidelines for local wisdom interpretation of cultural tourism by local participation. The research employs qualitative research method. The data was collected by reviewing from the original document, surveying, in-depth interview and group discussion in Chinat province, Singburi province, Angthong province and Phra Nakhon Si Ayutthaya province.

The results of the research are ; the communities in 4 provinces as Kung Sumpao market, Thammamun temple, Pakklong Makhamthao temple, Pak Bang market, Chaiyo Worawihan temple, Ekarat community and Ko Kerd community have cultural landscape as their history, way of life of local people, culture and tradition. The cultural landscape values in the aspect of historical value, aesthetic value, scientific value, social value and also authenticity and integrity. It was found that all of the communities and tourist attractions have historical, aesthetic and social value. It was selected 4 provinces are Kung Sumpao market, Pak Bang market, Ekarat community and Ko Kerd community for create cultural

mapping for identify the cultural heritage and cultural resources in the communities for conservation promotion among local people.

The cultural landscape management plan for Local Wisdom Interpretation in 4 provinces are as follow : plan for maintenance the environment and architectural conservation, promote tourism activities as cultural and traditional tour project for the local product, promote and design the cultural heritage interpretation and promote the bicycle routes for travelling along the Chao Phraya River. The purposes of the cultural landscape management focuses on how to keep or protect the way of life, culture and nature.

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา

การเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ส่งผลให้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติสังคมและวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวและภาพลักษณ์ของการท่องเที่ยวประสบปัญหา เนื่องจากระบบการจัดการท่องเที่ยวแบบเดิม (Conservation Tourism) ที่มุ่งประโยชน์และความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวเป็นหลักและคำนึงถึงแต่การขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญจนส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติสังคมและวัฒนธรรม (สมบัติประจัญสานต์, 2550) ผลจากการพัฒนาการท่องเที่ยว รวมถึงการพัฒนาเมืองที่ผ่านมาที่สร้างความเสียหายให้กับระบบธรรมชาติของโลก ทำให้เกิดกระแสของการพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวถูกนำมาใช้เพื่อการจัดการการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติสังคมและวัฒนธรรมอย่างเหมาะสม รวมถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาเรียนรู้ความหลากหลายของธรรมชาติสังคมและวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนโดยมีการกระจายประโยชน์และตอบสนองความต้องการของผู้อยู่ในพื้นที่หรือเจ้าบ้านอันนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) องค์การสหประชาชาติ ได้เสนอแนวคิดให้ชุมชนโลกใช้มิติทางวัฒนธรรมเป็นพลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ (สุทธิพร ปรีชา, 2551) โดยการกลับไปสู่รากเหง้าของตัวเอง โดยค้นหาสิ่งที่มีอยู่และนำมาฟื้นฟูประยุกต์ สร้างสรรค์ใหม่บนรากฐานจากสิ่งเก่า อันจะส่งผลดีทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) จึงถูกนำมาใช้เพื่อเพิ่มความเข้าใจในคุณค่าและความสำคัญของมรดกทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม (ภาสกร คำภู, 2552)

พื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง เป็นแผ่นดินอันอุดมสมบูรณ์มายาวนาน โดยมีแม่น้ำสายหลักคือ แม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่าน ซึ่งเป็นแหล่งน้ำสำคัญที่หล่อเลี้ยงชีวิตให้กำเนิดชุมชนและสังคม รวมทั้งก่อให้เกิดงานศิลปะและมรดกทางวัฒนธรรมสืบทอดถึงปัจจุบัน โดยปรากฏชุมชนที่สร้างบ้านเรือนอยู่ติดริมน้ำที่มีประวัติความเป็นมาของพื้นที่ การทำมาหากิน วิถีชีวิตริมน้ำกับประเพณีและความเชื่อ วิถีชีวิตกับศาสนา และวิถีชีวิตกับสถาปัตยกรรมริมน้ำ ตลอดจนวัฒนธรรมของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันต่อมาซึ่งถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต (Living Heritage) ซึ่งนับเป็นทุนทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างความเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้ จึงทำให้ภาคกลางยังคงเป็นจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยว รวมถึงแนวโน้มของนักท่องเที่ยวภายในประเทศที่มีการเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศเพิ่มมากขึ้น อันเนื่องมาจากการส่งเสริมของภาครัฐ โดยเฉพาะกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนบน ได้แก่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอ่างทอง จังหวัดสิงห์บุรี และจังหวัดชัยนาท ที่มีมรดกทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายและความสมบูรณ์ สะท้อนศักยภาพของการท่องเที่ยวของกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนบนในมิติด้านประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรมที่มีศักยภาพสูงสุด (ศิริชัย พงษ์วิชัย, 2556) ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นสินค้าหลักสำหรับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

และเชิงวัฒนธรรมได้ (สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนบน, 2557) ประกอบกับแนวโน้มการปรับตัวเพิ่มขึ้นของจำนวนนักท่องเที่ยวชาวไทยมากกว่าชาวต่างประเทศที่เดินทางมายังจังหวัดดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม จากสภาพการณ์ปัจจุบันที่ภูมิทัศน์ที่มีคุณค่าหรือเอกลักษณ์ของพื้นที่หลายแห่งถูกปรับเปลี่ยนสภาพไปจากเดิม ด้วยเหตุผลหรือปัจจัยด้านต่างๆ เช่น กิจกรรม เจ้าของพื้นที่ ความชำรุดทรุดโทรม ความต้องการในการพัฒนาพื้นที่และบริบทโดยรอบของพื้นที่ ซึ่งส่งผลต่อการรับรู้ถึงเอกลักษณ์และความหมายในพื้นที่เดิมลดลงหรือหายไป หรือกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่อาจส่งผลกระทบต่อภูมิวัฒนธรรมได้ เนื่องจากขาดแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมทำให้เกิดการลดคุณค่าความแท้และดั้งเดิมของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน

ดังนั้นการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่จะสามารถสะท้อนให้เห็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ พัฒนาการของพื้นที่ ศิลปวัฒนธรรม ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่นั้นๆ เพื่อนำไปสู่การเสนอแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ วัฒนธรรม วิถีชีวิต และคุณค่าความสำคัญของพื้นที่และลดผลกระทบที่จะเกิดจากนักท่องเที่ยวได้ (Weaver, 1995) นอกจากนี้ยังช่วยส่งเสริมและสร้างจิตสำนึกให้มีความหวงแหนมรดกทางวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นการก้าวเดินไปข้างหน้าโดยไม่สูญเสียเอกลักษณ์ หรือความเป็นตัวของตัวเองบนเส้นทางของการพัฒนา ตลอดจนเสริมศักยภาพด้านการท่องเที่ยวภายในท้องถิ่นให้ยั่งยืนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสำรวจภูมิทัศน์วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง ทั้งด้านบริบทของชุมชน สภาพทางกายภาพ วัฒนธรรม และเอกลักษณ์ของพื้นที่
2. เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในการสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. เพื่อจัดทำแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

1.3 ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตเชิงปริมาณ การวิจัยครั้งนี้ได้ทำการเก็บข้อมูลในพื้นที่ชุมชนริมแม่น้ำลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง ในพื้นที่ 4 จังหวัด คือ จังหวัดชัยนาท จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดอ่างทอง และจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้งนี้ผู้วิจัยได้คัดเลือกพื้นที่ที่เป็นชุมชนหรือแหล่งท่องเที่ยวริมแม่น้ำเจ้าพระยา โดยการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยใช้เกณฑ์ในการเลือกกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

- 1) เป็นพื้นที่ที่มีชุมชนหรือแหล่งท่องเที่ยวที่มีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่าน
- 2) เป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี
- 3) เป็นพื้นที่ที่มีสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ภูมิทัศน์ ที่สามารถสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับการท่องเที่ยวได้

ผู้วิจัยได้คัดเลือกพื้นที่วิจัยตามเกณฑ์ดังกล่าว จำนวน 4 จังหวัด คือ อำเภอมโนรมย์ อำเภอเมืองชัยนาท และอำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท, อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี, อำเภอไชโย และอำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง และ อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือ ตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐ ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน และชาวบ้านในชุมชน รวมทั้งสิ้น 40 คน โดยการสุ่มกลุ่มตัวอย่างโดยไม่ใช้ความน่าจะเป็น (Non-probability Sampling) โดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อการสัมภาษณ์เชิงลึก

ขอบเขตเชิงคุณภาพ การวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยการจัดการข้อมูลและแปลความหมายข้อมูลเพื่อประเมินคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมซึ่งประกอบด้วยวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Heritage) และวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Heritage) ซึ่งเน้นเฉพาะภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่วิวัฒนาการมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง และ/หรือศาสนา และมีพัฒนาการที่สืบเนื่องมาอยู่ปัจจุบันผ่านความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในพื้นที่ ตามการจำแนกประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรมของคณะกรรมการมรดกโลก (World Heritage Committee) ซึ่งในพื้นที่วิจัยส่วนใหญ่มีลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ยังเคลื่อนไหว คือ ภูมิทัศน์ที่สะท้อนให้เห็นการดำเนินชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นในปัจจุบัน การวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม ตลอดจนสถานการณ์ประเด็นปัญหาและอุปสรรค องค์กรผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เพื่อการเสนอแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่เพื่อรักษาอัตลักษณ์และส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเพื่อสอดคล้องกับการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

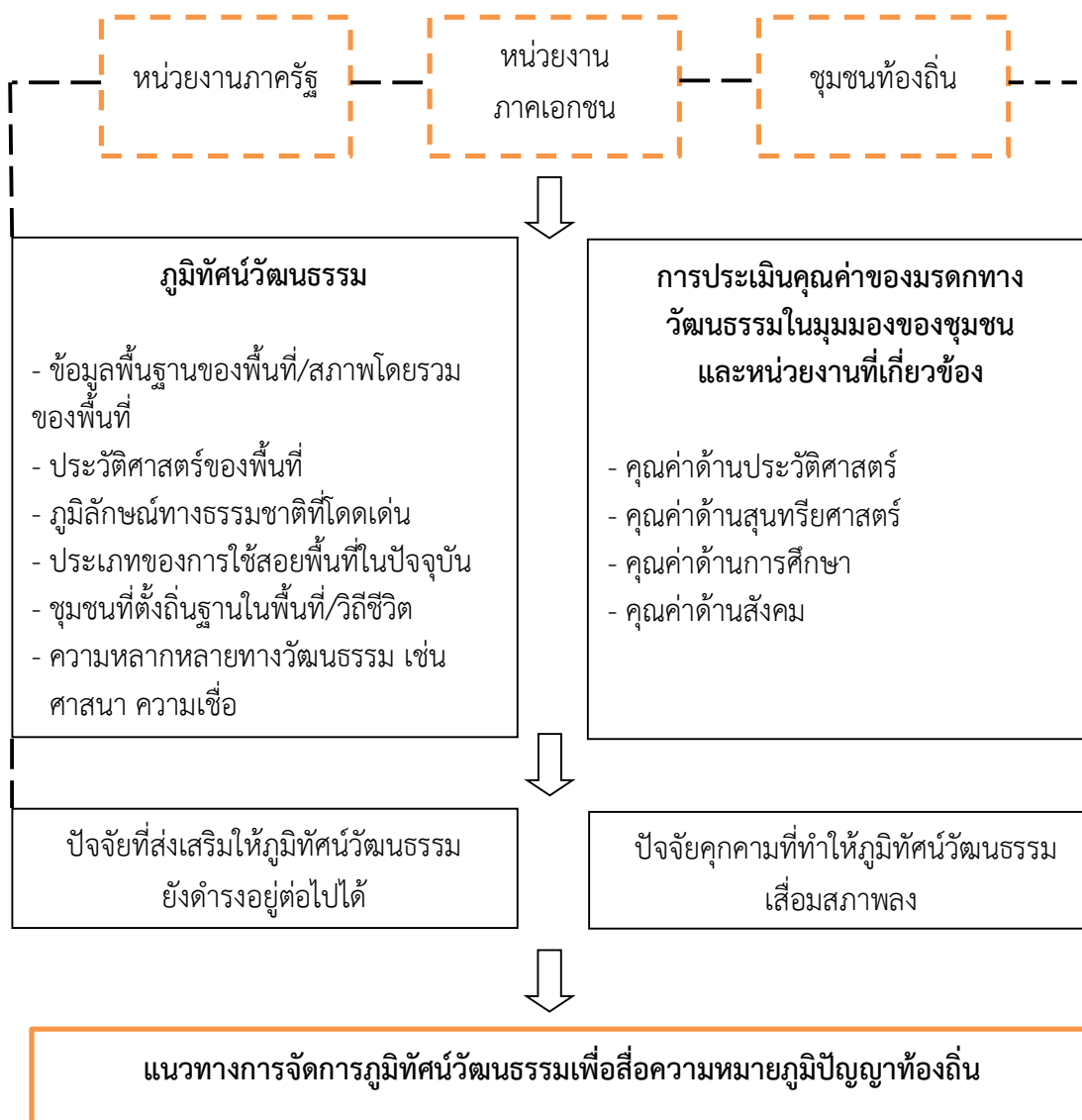
1.4 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

1.4.1 ภูมิทัศน์วัฒนธรรม หมายถึง พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ประกอบด้วยแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติและทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และมีคุณค่าทางด้านความงาม โดยสะท้อนพัฒนาการของสังคมหรือชุมชนนั้นๆ จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ผ่านลักษณะทางกายภาพของพื้นที่และการใช้งานในพื้นที่

1.4.2 คุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม หมายถึง ความสำคัญทางวัฒนธรรมของสถานที่ที่สัมผัสได้ถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ หรือความงาม คุณค่าด้านวิทยาศาสตร์ และคุณค่าทางสังคม ซึ่งขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมและสามารถเปลี่ยนแปลงได้

1.4.3 แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม หมายถึง ศาสตร์และศิลป์แห่งการดำเนินการต่อทุกสิ่งที่มนุษย์ได้กระทำต่อสภาพแวดล้อม เป็นการจัดการด้านต่างๆ ทั้งลักษณะภูมิประเทศ ธรรมชาติ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างและการดำรงชีวิตของผู้คนในพื้นที่นั้น

1.5 กรอบแนวคิดการวิจัย

1.6 ประโยชน์ที่ได้รับ

1.6.1 แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับชุมชนในพื้นที่ หรือหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ในการใช้เป็นข้อมูลหากมีการปรับปรุงภูมิทัศน์ในพื้นที่ และแนวทางการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม รวมถึงการสร้างจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน

1.6.2 หน่วยงานที่สามารถนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ ได้แก่ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานลพบุรี, การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานสุพรรณบุรี โดยสามารถนำข้อมูลแผนที่วัฒนธรรมที่ได้จากการวิจัยไปใช้ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในพื้นที่หรือนำไปสู่การเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจต่อชุมชน

บทที่ 2

การทบทวนเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

สาระสำคัญในบท ประกอบด้วย

- 2.1 ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม
- 2.2 ประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรม
- 2.3 องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม
- 2.4 แนวคิดการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม
- 2.5 แนวคิดการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม
- 2.6 แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม
- 2.7 แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ชุมชน
- 2.8 การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
- 2.9 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ในอดีตการอนุรักษ์มุ่งความสนใจให้กับงานศิลปะหรือโบราณสถาน ซึ่งเป็นการอนุรักษ์อาคารและวัตถุเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่นับตั้งแต่ปี 1950 ประชาชนเริ่มตระหนักว่าการดำรงชีวิตมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมที่อาศัยอยู่ รวมทั้งเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางจิตใจ และเพื่อการยกระดับการดำรงชีวิต จึงเกิดแนวความคิดของมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) และความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) ขึ้น

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้ให้ความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรม ว่า “ภูมิทัศน์” หมายถึง การรับรู้สภาพแวดล้อมภูมิประเทศทั้งที่ปรากฏตามจริงและภาพลักษณ์ ในจิตใจที่รู้สึกได้ “วัฒนธรรม” หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น คิดขึ้น เพื่อใช้ในการดำรงอยู่ สืบทอดและพัฒนาสังคมของตนเอง แสดงถึงความเจริญงอกงามของสังคมมนุษย์ เป็นประโยชน์ทั้งทางกาย เช่น การบริโภค การใช้สอย หรือประโยชน์ทางใจ (ชนัญ วงษ์วิภาค 2547 อ้างถึงใน แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม, 2549) ดังนั้นภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ ทุกสิ่งทุกอย่างทั้งทางรูปธรรมและนามธรรม อันเป็นสิ่งที่ผู้คนในกลุ่มยึดถือร่วมกันและได้กระทำต่อสภาพแวดล้อมภูมิประเทศเพื่อสร้างความเจริญงอกงามและพัฒนาสังคมของมนุษย์ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549)

ในขณะที่สภายุโรป Council of Europe ได้กำหนดความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ใน European Landscape Convention 2000 ว่าเป็นพื้นที่ซึ่งมนุษย์รับรู้ได้ โดยที่อัตลักษณ์ของพื้นที่เป็นผลมาจากการกระทำ และปฏิกริยาระหว่างปัจจัยทางธรรมชาติและปัจจัยที่เกิดจากมนุษย์ โดยมีการกล่าวถึง

การกระทำที่เกิดจากมนุษย์ในอดีต ซึ่งเป็นการเน้นย้ำถึงประเด็นความสำคัญในเรื่องวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และการเปลี่ยนแปลง

Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention 2005 ขององค์การยูเนสโก (UNESCO) ให้ความหมายว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ ทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงการผสมผสานเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ เป็นพัฒนาการของสังคมมนุษย์และการตั้งถิ่นฐานผ่านกาลเวลาภายใต้อิทธิพลของข้อจำกัดทางกายภาพ และ/หรือ เป็นสิ่งที่เห็นได้จากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและแรงขับเคลื่อนทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคมที่สืบเนื่องกันมา

ทั้งนี้ โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมได้ให้คำจำกัดความภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่าเป็นพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ประกอบด้วยแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติอันมีความเกี่ยวเนื่องกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และมีคุณค่าด้านความงามภูมิทัศน์วัฒนธรรมวัฒนธรรมแสดงให้เห็นถึงต้นกำเนิดและพัฒนาการของสังคมหนึ่งๆ ผ่านลักษณะทางกายภาพและการใช้งานของพื้นที่ซึ่งนิยามข้างต้นได้สอดคล้องกับความหมายของคำว่า “สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Cultural Environment)” ซึ่งโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมได้อธิบายไว้ว่าเป็นพื้นที่หรือบริเวณทางภูมิศาสตร์ที่สะท้อนและบอกเล่าเรื่องราวอันเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์และพัฒนาการของสังคมของมนุษย์อันมีคุณค่าทั้งในอดีตและปัจจุบันโดยให้ความสำคัญกับคุณค่าของพื้นที่โดยรวมมากกว่าสถานที่จุดเดียวจึงสามารถสะท้อนวิถีชีวิตของผู้คนโดยทั่วไปได้ (คณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม, 2548)

เกรียงไกร เกิดศิริ ได้ให้คำจำกัดความของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่าหมายถึง สภาพแวดล้อมสรรค์สร้างที่เกิดจากการจัดการของมนุษย์เพื่อให้เกิดการดำรงชีวิตอยู่โดยปกติสุขในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาตินั้นแต่ทว่ามนุษย์ก็มีข้อจำกัดในด้านต่างๆทั้งในแง่เทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการดำรงชีวิตศาสนาความเชื่อทำให้การจัดการต่อพื้นที่เป็นไปไ้ระดับหนึ่งเท่านั้นรวมถึงขีดจำกัดการรองรับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติก็เป็นปัจจัยหนึ่งให้มนุษย์กระทำต่อธรรมชาติได้อย่างจำกัดผลลัพธ์ของการดำเนินไปของวัฒนธรรมมนุษย์บนธรรมชาติแวดล้อม (เกรียงไกร เกิดศิริ, 2551) จากคำจำกัดความข้างต้นได้แสดงให้เห็นว่าความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีสาระสำคัญ คือ สภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการกระทำที่เป็นผลกระทบซึ่งกันและกันระหว่างวัฒนธรรมของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหากมนุษย์รู้จักการจัดการกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างดีแล้วจะส่งผลให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างปกติสุขและมีความมั่นคงในชีวิต

คณะกรรมการมรดกโลก ได้ให้ความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่าเป็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการผสมผสานกันระหว่างธรรมชาติและมนุษย์โดยแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์และการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ผ่านกาลเวลามาจนกระทั่งปัจจุบันภายใต้อิทธิพลของข้อจำกัดทางกายภาพโดยที่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นตัวกำหนดรูปแบบตลอดจนเป็นการสืบต่อในทางสังคมเศรษฐกิจและแรงกดดันทางวัฒนธรรมทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน โดยพื้นที่ดังกล่าวได้ผ่านการเลือกเฟ้นตามหลักเกณฑ์ของคุณค่าในความโดดเด่นอันเป็นสากลจนสามารถเป็นตัวแทนที่ชัดเจนของภูมิทัศน์วัฒนธรรม รวมไปถึงการแสดงให้เห็นถึงหัวใจสำคัญของวัฒนธรรมแห่งภูมิภาคซึ่งเป็นไปตามความเชื่อและบริบททางด้านสังคมและวัฒนธรรมของภูมิภาคหรือประเทศนั้นๆ ดังนั้นหลักการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่นำมาใช้พิจารณา คือ

มีธรรมชาติเป็นรากฐานของมรดกทางวัฒนธรรมโดยมีสิ่งแวดล้อมเป็นบริบทของการกระทำหรือกิจกรรมของมนุษย์ และเกิดการรับรู้เอกลักษณ์ของท้องถิ่นและวัฒนธรรมที่สามารถเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในภูมิทัศน์นั้นทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

หัตยา สิริพัฒนากุล (2550) กล่าวว่าแนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมทำให้ไม่สามารถคิดแยกส่วนระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรมเพราะภูมิทัศน์ที่ปรากฏอยู่ในทุกวันนี้แม้จะดูเหมือนเป็นมรดกทางธรรมชาติ แต่ภูมิทัศน์นั้นล้วนมาจากสิ่งที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” หรือสิ่งที่เกิดจากมนุษย์ทั้งสิ้น ส่วนอีกแนวคิดหนึ่งคือความเปลี่ยนแปลง (Change) เนื่องจากภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นคือพื้นที่ที่ถูกเปลี่ยนแปลงโดยมนุษย์ทั้งที่โดยตั้งใจและโดยเหตุบังเอิญซึ่งทำให้พื้นที่นั้นเกิดคุณค่าขึ้นมาทั้งนี้ความเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้นต่อเนื่องตลอดเวลาบางน้อยบ้างเร็วบ้างช้าบ้างทำให้บางครั้งสามารถสังเกตเห็นได้ยาก ผลการเปลี่ยนแปลงนั้นก่อให้เกิดผลชั้นทางประวัติศาสตร์ (Layers of History) ของภูมิทัศน์

สรุปได้ว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ พื้นที่ที่ประกอบด้วยทรัพยากรทางวัฒนธรรมและทรัพยากรทางธรรมชาติ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวจะสะท้อนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ รวมถึงวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ หมายรวมถึงมรดกทางวัฒนธรรมแบบรูปธรรม (Tangible Heritage) เช่น การสร้างบ้านเรือน สิ่งก่อสร้าง ศาสนสถาน โบราณสถาน แหล่งน้ำ พื้นที่เกษตรกรรม และมรดกทางวัฒนธรรมแบบนามธรรม (Intangible Heritage) เช่น คติความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต อันเป็นสิ่งที่ผู้คนในกลุ่มยึดถือร่วมกัน รวมถึงบรรยากาศที่รับรู้ได้ ซึ่งเป็นจินตภาพเฉพาะของพื้นที่หรือชุมชนนั้น (Sense of Place) เอกลักษณ์ของท้องถิ่นและวัฒนธรรมในพื้นที่ที่สามารถเชื่อมโยงกับสภาพภูมิทัศน์นั้น ๆ

2.2 ประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมถูกแบ่งด้วยเกณฑ์ที่แตกต่างกัน เช่น UNESCO ได้จำแนกภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็น 3 ประเภท คือ 1) ภูมิทัศน์ที่ได้รับการออกแบบและสร้างสรรค์อย่างตั้งใจโดยมนุษย์ ซึ่งส่วนมากมักเกี่ยวเนื่องกับศาสนาหรืออนุสรณ์สถาน 2) ภูมิทัศน์ที่มีวิวัฒนาการอันเป็นผลสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง ศาสนาและความเชื่อ 3) ภูมิทัศน์ที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมในพื้นที่ ส่วน Lucas ได้แบ่งประเภทของภูมิทัศน์ตามอิทธิพลของมนุษย์ต่อการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมธรรมชาติได้ 4 ประเภท คือ 1) ภูมิทัศน์ที่ได้รับการจัดการ 2) ภูมิทัศน์เกษตรกรรม 3) ภูมิทัศน์รอบนอกศูนย์กลางเมือง 4) ภูมิทัศน์ในเมือง

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (2549) ได้จำแนกประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามระดับความเข้มข้นของการจัดการของมนุษย์ที่มีต่อสภาพแวดล้อม ได้แก่

1) ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบภูมิทัศน์นำวัฒนธรรม หรือ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชนบท ในภูมิทัศน์วัฒนธรรมลักษณะนี้ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจะเป็นปัจจัยหลักในการกำหนดทิศทางการดำเนินชีวิต จึงจัดได้ว่าเป็นช่วงเวลา “ภูมิทัศน์นำวัฒนธรรม” หรือเรียกได้ว่าเป็น “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบท” หรือ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบพื้นถิ่น” ซึ่งลักษณะที่โดดเด่น คือ การดำเนินชีวิตใกล้ชิดกับสิ่งแวดล้อม มีระบบเครือญาติ

ที่เข้มแข็ง เคารพสิ่งศักดิ์เหนือธรรมชาติ ยังประกอบด้วยสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ปราศจากความเจริญทางด้านวัตถุจากภายนอก หรือมีเพียงส่วนน้อย โดยไม่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างรุนแรงหรือชัดเจน

2) ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีลักษณะเด่นร่วมกันทั้งภูมิทัศน์และวัฒนธรรม หรือ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมกิ่งเมืองกิ่งชนบท ชุมชนมีพัฒนาการมากขึ้นทั้งในแง่ของทรัพยากร แรงงาน ความรู้ และเทคโนโลยี ช่วงนี้จึงต้องมีการปรับภูมิทัศน์เพื่อสนองความต้องการในการดำรงชีวิตมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม คุณค่าของระบบนิเวศเดิมยังไม่ได้ละทิ้งไปเสียทีเดียว ทำให้มีลักษณะโดดเด่นทั้งในแง่ภูมิทัศน์และวัฒนธรรมร่วมกัน ชุมชนท้องถิ่นให้คุณค่าต่อสภาพแวดล้อมของพื้นที่ มีการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น

3) ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่วัฒนธรรมนำภูมิทัศน์ หรือ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมือง อันเกิดจากการปรับสภาพภูมิประเทศให้ตอบสนองกับการดำเนินชีวิตจนกลายเป็นชุมชนเมือง

2.3 องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ได้แก่ 1) การตั้งถิ่นฐาน 2) รูปทรงของบ้าน 3) ศาสนา 4) การเกษตรกรรม 5) การคมนาคม (ศุทธิณี ทองสะอาด อ้างถึงใน สิรินทิพย์ สีนแสงแก้ว, 2552)

พรธณาม ขวานนท์ (2526) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมว่าส่วนใหญ่มุ่งสิ่งที่ปรากฏได้แก่

1) รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน (Settlement patterns) เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจการดำรงชีพ และสัมพันธ์กับวัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อของกลุ่มชนต่างๆ เหล่านั้น

2) รูปแบบการจัดแบ่งที่ดิน (Land-division patterns) เป็นการจัดแบ่งพื้นที่ให้สัมพันธ์ เกื้อกูลกัน และสะท้อนให้เห็นว่ามีการบริหารจัดการใช้ประโยชน์จากที่ดิน น้ำ แรงงานและรักษาสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้นอย่างไร การจัดแบ่งที่ดินในแต่ละพื้นที่จะมีความแตกต่างกัน เช่น การแบ่งที่ดินเป็นเขตที่อยู่อาศัย เขตการค้า เขตเกษตรกรรม

3) สถาปัตยกรรมสิ่งก่อสร้าง (Architecture) สถาปัตยกรรมสิ่งก่อสร้างเป็นผลงานศิลปะที่แสดงออกด้วยการก่อสร้างอาคาร ที่อยู่อาศัย ลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งก่อสร้างจะสะท้อนถึงวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่สร้างสรรค์สถาปัตยกรรมนั้น และสามารถเห็นความแตกต่างหรือความคล้ายคลึงที่ปรากฏในพื้นที่แต่ละแห่ง เช่น การเลือกใช้วัสดุให้เหมาะสมกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม การจัดรูปทรงทางสถาปัตยกรรมให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย การจัดสรรบริเวณที่ว่างให้สัมพันธ์กับส่วนต่างๆ ทั้งภายในและภายนอก

McClelland, et. Al (1990) อ้างถึงใน วิติยา ปิตตังนาโพธิ์ (2556) ได้จำแนกองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็น 2 องค์ประกอบหลัก คือ องค์ประกอบที่เป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม และองค์ประกอบเชิงกายภาพ ดังนี้

องค์ประกอบเชิงกระบวนการ

- 1) การใช้ประโยชน์ที่ดินและกิจกรรม (Land use and activities)
- 2) รูปแบบของการรวมตัว (Pattern of spatial organization) ได้แก่ ขนาดของชุมชน การตั้งถิ่นฐาน การเข้าถึง เป็นต้น
- 3) การปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม (Response to natural environment) เช่น วิธีที่ปรับตัวธรรมชาติ วิธีแนวทางปฏิบัติ การประยุกต์เข้ากับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศวิทยา
- 4) ประเพณีและวัฒนธรรม (Cultural traditions) วิธีแนวทางในการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อกิจกรรมทางวัฒนธรรมและประเพณี

องค์ประกอบเชิงกายภาพ

- 5) โครงข่ายการสัญจร (Circulation networks) ระบบการขนส่ง การโดยสารของผู้คนในพื้นที่
- 6) ขอบเขตที่ตั้ง การแบ่งเขตแดน (Boundary demarcations) การแบ่งเขตแดนบ้านเรือน พื้นที่เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น
- 7) พืชพรรณไม้ (Vegetation) พืชพันธุ์ไม้ ต้นไม้
- 8) อาคาร โครงสร้างต่างๆ (Building, structures and objects) สิ่งปลูกสร้างต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น โครงสร้างถาวร หรือโครงสร้างชั่วคราวที่เคลื่อนย้ายได้
- 9) กลุ่มก้อนของอาคาร (Clusters) ลักษณะความเป็นกลุ่มก้อนของอาคาร ที่อยู่อาศัย
- 10) โบราณสถาน (Archaeological sites) รวมถึงพื้นที่กิจกรรมทางประวัติศาสตร์ หรือร่องรอยพื้นผิวทางประวัติศาสตร์ที่หลงเหลือให้เห็น
- 11) องค์ประกอบเชิงกายภาพที่มีขนาดเล็กอื่นๆ (Small-scale-elements) เช่น ป้ายบอกทาง ป้ายแสดงสัญลักษณ์ต่างๆ หรือส่วนประกอบย่อยอื่นๆ

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมของการอุทยานแห่งชาติสหรัฐอเมริกา (National Park Service, 2549) ประกอบด้วย

- 1) องค์ประกอบทางด้านกายภาพ ได้แก่ รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน พื้นที่เกษตรกรรม ลักษณะพืชพรรณ รูปแบบสถาปัตยกรรม อาคาร สิ่งก่อสร้าง โบราณสถาน สถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ที่ดิน พื้นที่กิจกรรม และภูมิทัศน์ของชุมชน
- 2) องค์ประกอบทางด้านสังคม และเศรษฐกิจ ได้แก่ วิถีชีวิตชุมชน ประเพณีและกิจกรรมทางวัฒนธรรมในชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเศรษฐกิจภายในชุมชน
- 3) องค์ประกอบทางด้านประวัติศาสตร์ ได้แก่ ที่ตั้งของกิจกรรมทางประวัติศาสตร์ เหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ บุคคลสำคัญ

2.4 แนวคิดการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม

เกณฑ์การประเมินคุณค่าความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของคณะกรรมการมรดกออสเตรเลียและหน่วยงานภาครัฐได้กำหนดคุณค่าตามกฎบัตรเบอร์ร่า (Burra Charter) ได้แก่

- 1) คุณค่าทางด้านสุนทรียภาพ ได้แก่ การรับรู้ การวัดได้ด้วยรูปร่าง ขนาด สี พื้นผิว วัสดุ เช่น หลักฐานทางกายภาพของภูมิทัศน์
- 2) คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ เกี่ยวข้องกับพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ เหตุการณ์และกิจกรรมที่สะท้อนความสำคัญในอดีต
- 3) คุณค่าทางด้านวิทยาศาสตร์ สะท้อนให้เห็นความสำเร็จทางด้านเทคนิค ศักยภาพด้านการศึกษา ความสัมพันธ์กับกิจกรรมทางการเกษตร โครงสร้างทางสถาปัตยกรรมตามสภาพภูมิประเทศที่แสดงให้เห็นถึงเทคนิค
- 4) คุณค่าทางด้านสังคม เกิดจากพื้นที่ที่มีความเชื่อทางศาสนา การเมืองการปกครอง ทั้งในรูปของชนกลุ่มน้อยและในระดับชาติ

สำหรับการประเมินคุณค่าว่าได้ตกทอดมาถึงปัจจุบันอย่างไรนั้นพิจารณาจาก (UNESCO, 2009 อ้างถึงใน จันทนา เอี่ยมวิสัย, 2556)

1) คุณค่าทางด้านความแท้ (Authenticity) สามารถทำให้เกิดความเข้าใจในกระบวนการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาที่ทำให้ทราบความจริงของยุคสมัย ในการศึกษาเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม ความแท้คือสิ่งที่สะท้อนออกมาโดยมีการให้ความสำคัญเกี่ยวกับโครงสร้างและลักษณะของสิ่งก่อสร้าง ความหลากหลายในการทดสอบความแท้จะเน้นที่ความสมบูรณ์ดั้งเดิมของสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น หรือผลจากวิวัฒนาการที่ผ่านมา ทั้งนี้ความแท้ของแหล่งมรดกสามารถจำแนกได้ 4 ลักษณะ คือ

- ความแท้ของการออกแบบ คือ ความดั้งเดิมของงานศิลปะ โครงสร้างสถาปัตยกรรม และพื้นที่สภาพแวดล้อมที่ปรากฏในพื้นที่ประวัติศาสตร์ ที่ตั้ง การออกแบบของมรดกสิ่งก่อสร้างนั้นๆ ยังคงเป็นแบบดั้งเดิม

- ความแท้ของวัสดุ ได้แก่ วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างให้ตรวจสอบว่ายังมีส่วนที่เป็นวัสดุเดิมของแท่นอย่างน้อยเพียงใด มีการใช้วัสดุใหม่โดยเคารพต่อวัสดุดั้งเดิม การรักษาโครงสร้างตัวอาคารที่มีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และหลีกเลี่ยงการเข้ามาแทนที่ในพื้นที่ที่มีความเก่าแก่ทางโครงสร้าง โดยมีเงื่อนไขที่ต้องการให้เกิดความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์

- ความแท้ของฝีมือช่าง แสดงถึงเทคนิควิธีของช่างที่ใช้ในการก่อสร้าง ตลอดจนการซ่อมแซมและถูกสร้างขึ้นใหม่โดยใช้ฝีมือช่างท้องถิ่น

- ความแท้ของสภาพโดยรอบ แหล่งที่ตั้ง และสภาพแวดล้อมโดยรอบของพื้นที่ที่ยังมีความเชื่อมต่อกับภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ หรือเก็บรักษาแหล่งมรดกในสภาพดั้งเดิมของแหล่งที่ตั้ง เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ของแหล่งที่ตั้งกับสภาพแวดล้อมโดยรอบ

2) ความมีบูรณาภาพหรือความสมบูรณ์ทางประวัติศาสตร์ (Integrity) มีหลักในการพิจารณา 7 ประการ คือ 1. ที่ตั้ง (Location) 2. รูปแบบการออกแบบ (Design) 3. สภาพแวดล้อม (Setting) 4. วัสดุ (Materials) 5. ฝีมือช่าง (Workmanship) 6. อารมณ์ความรู้สึก (Feeling) 7. ความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ (Association)

Saundra Neale (2011) อ้างถึงใน (จันทนา เอี่ยมวิสัย, 2556) ได้แบ่งระดับของความสมบูรณ์ที่เกี่ยวข้องกับสภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ 5 ระดับจากสูงสุดไปต่ำสุด ดังนี้

- 1) ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ยังคงมีลักษณะทางกายภาพและภาพรวมทั้งหมดค่อนข้างสมบูรณ์
- 2) ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงบางส่วน หรือมีองค์ประกอบที่ขาดหายไปบ้างแต่ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อภาพรวมทั้งหมดมากนัก
- 3) ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่องค์ประกอบหายไป แต่ภาพรวมทั้งหมดและความรู้สึกของพื้นที่ยังคงเหมือนเดิม
- 4) ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่องค์ประกอบขาดหายไปค่อนข้างมาก ลักษณะของภูมิทัศน์ค่อนข้างเปลี่ยนแปลงไปมาก แต่ยังสามารถรับรู้ได้
- 5) ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่องค์ประกอบขาดหายไปมาก และลักษณะของภูมิทัศน์ไม่เหลือเค้าโครงเดิมมากนัก แต่ก่อให้เกิดความเข้าใจในสถานที่ได้

2.5 แนวคิดการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

เนื่องจากภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีความสำคัญ มีคุณค่าเป็นสิ่งที่สามารถแสดงเอกลักษณ์ของสังคมหรือชุมชนและสะท้อนพัฒนาการที่ดำรงอยู่ของสังคมนั้นๆ แต่หากไม่ได้รับการจัดการที่เหมาะสมก็อาจถูกทำลายลงด้วยสาเหตุทั้งจากโดยธรรมชาติและฝีมือของมนุษย์เอง ดังนั้นการแสวงหาวิธีการจัดการที่เหมาะสมจึงเป็นสิ่งจำเป็นเร่งด่วน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2549) ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ การรักษาคุณค่าและความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมให้คงอยู่และยั่งยืน สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของสังคมในปัจจุบัน ประกอบด้วย การรวบรวมข้อมูลภูมิทัศน์วัฒนธรรมสำหรับการวางแผนและดำเนินการรักษาคุณค่าและความสำคัญเพื่อประโยชน์ของการดำรงอยู่ของสังคม, ใช้ข้อมูลที่ได้รับเพื่อการวิเคราะห์ วางแผนและดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมของสังคมอย่างเหมาะสม, สร้างความตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของสังคมนั้นแก่สมาชิก รวมถึงสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกในสังคมผู้เป็นเจ้าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

หลักการจัดการภูมิทัศน์ของ International Union for Convention of Natural and Natural Resources (IUCN) ถูกนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวคิดการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม เช่น องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมต้องมีการศึกษาในรายละเอียด ต้องเก็บและรวบรวมข้อมูลและนำมาวิเคราะห์เพื่อวางแผนจัดการได้อย่างเหมาะสม, การวางแผนจัดการต้องมีการวิเคราะห์คุณค่า จุดมุ่งหมาย ผลกระทบ

และข้อมูลด้านต่างๆเพื่อการตัดสินใจ และต้องพิจารณาปัจจัยครอบคลุมทุกด้าน ทั้งสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ การปกครอง สังคมและวัฒนธรรม

Pregil and Volkman (1993 อ้างถึงใน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549) ได้สรุปไว้ว่าการอนุรักษ์ภูมิทัศน์ (Cultural Conservation) ได้วางแผนระบบการอนุรักษ์อันประกอบด้วย

1. การศึกษาพื้นที่โดยละเอียด
2. การค้นหาความสำคัญของพื้นที่ที่มีต่อชุมชน
3. การศึกษาคุณค่าของพื้นที่เพื่อแปลความหมายแสดงให้เห็นให้สังคมรับรู้
4. การกำหนดขอบเขตพื้นที่สงวนรักษาและพื้นที่พัฒนา
5. การกำหนดกลยุทธ์ในการอนุรักษ์พื้นที่

UNESCO ได้กำหนดการประเมินคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม อันประกอบด้วย การประเมินคุณค่าความสำคัญ (Significance) ได้แก่ คุณค่า (Value) และสภาพความแท้ดั้งเดิม (Authenticity) ของที่ตั้ง (Location) บริเวณโดยรอบ (Setting) การใช้วัสดุเหมือนเดิม (Material) ยังคงรูปร่างแบบเดิม (Style) และฝีมือช่าง/เทคนิคการก่อสร้าง (Craftsmanship) นอกจากนี้ยังต้องมีการประเมินภัยคุกคาม และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง (Threat and Trend) ที่เป็นปัจจัยที่จะนำไปสู่แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่

ด้านคณะทำงานโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมแห่งสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้นำระบบจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของเดนมาร์ก คือ SAVE (Survey of Architectural Value in the Environment) และ CHIP (Cultural Heritage in Planning) มาประยุกต์ใช้ในประเทศไทย และนำมาเป็นแนวคิดในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยมีขั้นตอนการดำเนินการ 2 ระยะ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549)

1. การศึกษาระดับกว้าง ได้แก่

- การศึกษาพื้นที่และลักษณะเฉพาะของชุมชนเพื่อหาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน ได้แก่ การสรุปภาพรวมและคุณลักษณะสำคัญใน 3 เรื่อง คือ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม สภาพทางธรรมชาติ ภูมิทัศน์สถาปัตยกรรมและชุมชน
- การสำรวจและกำหนดขอบเขตภูมิทัศน์วัฒนธรรม ได้แก่ การระบุพื้นที่ที่มีความสำคัญเบื้องต้น
- การจัดลำดับความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ได้แก่ การประเมินคุณค่า (Value) และสภาพความแท้ดั้งเดิม (Authenticity)

2. การศึกษาระดับรายละเอียด ได้แก่

- การกำหนดวัตถุประสงค์และวิเคราะห์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วยการสำรวจด้วยระบบ Thai SAVE รูปแบบการกำหนดวัตถุประสงค์อาจเริ่มจากการระบุประเด็นปัญหา การวิเคราะห์สภาวะแวดล้อม รวมถึง

การเก็บข้อมูลเชิงลึกเพื่อการวางแผน ได้แก่ การเก็บข้อมูลเชิงลึกทางสถาปัตยกรรมและการเก็บข้อมูลทางเศรษฐกิจสังคม

- การกำหนดกลยุทธ์ในการวางแผนจัดการ/มาตรการเพื่อการอนุรักษ์

2.6 แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

แนวทางการวางแผนอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ National Park Service ของสหรัฐอเมริกา (นวนัฐ โอศิริ, 2551) ได้จัดทำแนวทางไว้ 6 ขั้นตอน คือ

1) การค้นคว้าข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ของพื้นที่

การศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของพื้นที่ ซึ่งช่วยให้เข้าใจถึงความสำคัญ ความเป็นมาและพัฒนาการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นๆ ข้อมูลที่ได้เป็นรากฐานในการตัดสินใจเลือกวิธีการอนุรักษ์ การวางแผนดูแลรักษา และการจัดการ

2) การรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัจจุบัน

การทำบัญชีรายการ (Inventory) และเก็บข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินรอบๆ พื้นที่ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อทัศนียภาพและการใช้ที่ว่างในภูมิทัศน์วัฒนธรรม การเก็บข้อมูลครอบคลุมองค์ประกอบด้านวัฒนธรรม องค์ประกอบด้านกายภาพที่สะท้อนคุณลักษณะทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่

3) การวิเคราะห์พื้นที่

การประเมินคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วยการพิจารณาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และข้อมูลสภาพปัจจุบันประกอบกัน มีวัตถุประสงค์เพื่อบ่งชี้องค์ประกอบที่แสดงให้เห็นถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ และจัดลำดับความสำคัญขององค์ประกอบแต่ละประเภท

4) การวางแผนแนวทางการอนุรักษ์และจัดการ

การตัดสินใจหลังการวิเคราะห์และประเมินคุณค่าว่าจะมีแนวทางการอนุรักษ์แบบใดที่เหมาะสมกับพื้นที่ แนวทางการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม มีหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับลักษณะของพื้นที่ ความต้องการใช้สอยและคุณค่าด้านต่างๆ ของพื้นที่ โดยอาจประยุกต์แนวทางหลากหลายเข้าด้วยกัน เช่น

การดูแลรักษา (Maintenance) เป็นขั้นตอนการเฝ้าระวังมรดกทางวัฒนธรรมไม่ให้เกิดการเสื่อมสภาพ ทำได้ด้วยการดูแลรักษาอยู่อย่างสม่ำเสมอ หากเกิดการเสื่อมสภาพก็สามารถทำการซ่อมแซมได้ทันทีโดยไม่กระทบต่อโครงสร้างโดยรวมและความจริงแท้ของรูปแบบและวัสดุ

การรักษาให้คงสภาพ (Preservation) ใช้วิธีการจัดการนี้กับโบราณสถานที่ขาดการใช้สอยร่วมสมัยไปแล้ว

การบูรณะปฏิสังขรณ์ (Restoration) การซ่อมแซมปรับปรุงให้สถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์กลมกลืนกับของเดิมให้มากที่สุด แต่สามารถแยกแยะถึงสิ่งที่มีอยู่เดิมกับสิ่งที่ได้ปรับปรุงใหม่

การสร้างขึ้นใหม่ (Reconstruction) ทำให้มรดกทางวัฒนธรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เคยสูญเสีย

รูปร่างไป หรือพังทลายกลับมาอยู่ในรูปที่เคยเป็น โดยใช้หลักฐานจากภาพถ่าย โดยการสร้างขึ้นใหม่ กรณีนี้ใช้กับพื้นที่ที่มีความต้องการใช้สอยร่วมสมัย หรือมีความสำคัญในแง่ของจิตวิญญาณ

การฟื้นฟู (Rehabilitation) เป็นการส่งเสริมให้กิจกรรมแบบดั้งเดิมของพื้นที่กลับมาดำเนินต่อ เพื่อเป็นการทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและมรดกทางสถาปัตยกรรมที่มีอยู่เดิมแต่ได้ซบเซาลงไปแล้วกลับมามีชีวิตอีกครั้ง

การปรับประโยชน์ใช้สอยใหม่ (Adaptation) เป็นการเปลี่ยนแปลงหน้าที่เดิมของอาคาร หรือภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อตอบสนองต่อหน้าที่ใช้สอยใหม่

การพัฒนา และการสร้างสรรค์ใหม่ (Development and Creation) เป็นการจัดการภูมิทัศน์ - วัฒนธรรมที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่มากที่สุด แต่การพัฒนาหรือสร้างสรรค์ใหม่ต้องมีคุณค่า มีประโยชน์ใช้สอยสูงสุดต่อชุมชนเจ้าของพื้นที่ โดยไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

5) การวางแผนการดูแลรักษา

การดูแลรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมต้องวางแผนและจัดวางเขตเพื่อจัดระดับในการดูแลรักษาพื้นที่ที่มีความสำคัญมากซึ่งอาจต้องได้รับการดูแลรักษาอย่างดี ส่วนพื้นที่รอบนอกอาจลดระดับการดูแลรักษาลงมาเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย

6) การวางแผนเพื่ออนาคต

การประเมินผลและการบันทึกความเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อประกอบการวางแผนพัฒนาในอนาคต

แนวทางการวางแผนอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้ง 6 ขั้นตอนนี้เป็นการวางแผนที่ครอบคลุมตั้งแต่ระดับการค้นคว้าข้อมูลเบื้องต้น การศึกษาสภาพปัจจุบัน การวิเคราะห์ การวางแผนทางการอนุรักษ์และการจัดการ ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางเพื่อทำการศึกษาในภาพรวม

2.7 แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ชุมชน

แนวคิดในการกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์นั้น วรรณศิลป์ พีรพันธุ์ (2546) ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมคลองอัมพวาว่า มีองค์ประกอบสำคัญที่ต้องพิจารณาประกอบด้วย

1) องค์ประกอบทางกายภาพที่เหมาะสมได้แก่การอนุรักษ์พื้นที่ที่มีเอกลักษณ์และคุณค่าของชุมชน การควบคุมการพัฒนาที่เหมาะสมและการปรับปรุงหรือฟื้นฟูบริเวณที่เสื่อมโทรมให้กลับคืนสภาพที่ดี

2) องค์ประกอบทางเศรษฐกิจที่เหมาะสมได้แก่การพัฒนาการท่องเที่ยวฐานชุมชนตามหลักการของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และการกระจายรายได้ในชุมชน

3) องค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรมที่เหมาะสมได้แก่การอนุรักษ์วิถีชีวิตและประเพณีที่ดั้งเดิม การฟื้นฟูวิถีชีวิตและประเพณีที่ดั้งเดิมแต่สูญหายหรือเสื่อมไปโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับแม่น้ำคูคลองให้กลับคืนมารวมถึงการสร้างความรู้ความเข้าใจและจิตสำนึกในการอนุรักษ์มรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมแก่ทุกคนในชุมชน

4) องค์ประกอบทางการเมืองการปกครองที่เหมาะสมได้แก่การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการอนุรักษ์และพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเครือข่าย

การอนุรักษ์ชุมชน จึงรวมหมายถึงการอนุรักษ์พื้นที่ที่มีความหมายและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ การอยู่อาศัย ประเพณีวัฒนธรรม ที่มีการสืบทอดมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน และมีสิ่งซึ่งแสดงถึงภูมิปัญญาของคนในชุมชนนั้นๆ ให้มีชีวิตอยู่ได้ กระบวนการอนุรักษ์จะต้องมีความสัมพันธ์กับชีวิตในสังคมให้ดำเนินไปด้วยกันทั้ง 2 ปัจจัยอย่างสอดคล้องกัน จึงจะทำให้พื้นที่เหล่านั้นมีคุณค่าและเกิดความหมาย หรือ “Sense of place” ขึ้นได้ ซึ่งตรงกับความหมายของคำว่า “ย่านประวัติศาสตร์ชนบท (Rural District)” คือ พื้นที่ชนบทที่ยังคงรักษาไว้ซึ่งรูปแบบทางประวัติศาสตร์ของการดำเนินชีวิตในชนบท ประกอบด้วย บ้านเรือนในท้องถิ่น รูปแบบของพื้นที่ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมหรือกิจกรรม (สุวัฒนา ธาดานิติ, 2533)

2.8 การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ผลของการเสนอแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) จาก Brandt and Report ใน Our Common Future เมื่อปี ค.ศ.1987 และตามแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) เมื่อปี ค.ศ.1992 ทำให้เกิดแนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเด็นต่าง ๆ ตามมา เช่น การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน การออกแบบสถาปัตยกรรมแบบยั่งยืน การพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน ฯลฯ สำหรับแนวความคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนถือกำเนิดขึ้นจากการประชุม Globe’90 ณ ประเทศแคนาดา เมื่อปี พ.ศ. 2534 โดยให้จำกัดความของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) ว่า “การพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบันโดยมีการปกป้องและสงวนรักษาโอกาสต่าง ๆ ของอนุชนรุ่นหลังด้วยการจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจสังคมและความงามทางสุนทรียภาพในขณะที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศ

พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์ (2542) กล่าวว่า การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนมีหลักการ 10 ประการ

1. อนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี
2. ลดการบริโภคที่มากเกินไปและลดของเสีย
3. รักษาความหลากหลายของธรรมชาติสังคมและวัฒนธรรม
4. วางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้ากับแผนการพัฒนาระดับสูงมีการประเมินผลกระทบ

สิ่งแวดล้อม

5. เป็นการท่องเที่ยวที่รองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นโดยพิจารณาควบคู่ไปกับ ด้านราคา และคุณค่าของสิ่งแวดล้อม

6. มีการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น

7. มีการปรึกษาหารือกันระหว่างผู้ประกอบการประชากรท้องถิ่นและสถาบันที่เกี่ยวข้องเพื่อเข้าร่วมงานกันในทิศทางเดียวกัน

8. มีการฝึกอบรมบุคลากรท้องถิ่นทุกระดับทุกประเภทให้มีความรู้เกี่ยวกับแนวคิดและวิธีปฏิบัติในการพัฒนาแบบยั่งยืน

9. มีการตลาดที่จัดเตรียมข้อมูลข่าวสารอย่างพร้อมมูลที่จะทำให้นักท่องเที่ยวเข้าใจและเคารพในสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและวัฒนธรรม

10. มีการวิจัยและการติดตามตรวจสอบอย่างมีประสิทธิภาพ

ทั้งนี้ องค์การการท่องเที่ยวแห่งโลก (WTO,2004) ได้อธิบายคำจำกัดความล่าสุดของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน โดยวิรุจ กิจนนทวิวัฒน์ (2549) ได้สรุปหลักการและแนวคิดที่สำคัญ ดังนี้

1. ตระหนักและใช้ทรัพยากรธรรมชาติความหลากหลายทางชีวภาพให้เหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุด

2. เคารพในสังคมและวัฒนธรรมประเพณีของประชาชนพื้นเมืองรวมไปถึงการรู้จักปรับตัวและเข้าใจถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมประเพณีของแต่ละชุมชน

3. สร้างความเจริญมั่งคั่งทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนควรก่อให้เกิดการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรมและทั่วถึงแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการท่องเที่ยว (Tourism Stakeholders) ซึ่งก่อให้เกิดการจ้างงานและการสร้างรายได้ลดความยากจนให้กับชุมชนท้องถิ่นการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจะต้องให้ความสำคัญต่อความเสมอภาคระหว่างเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมรวมถึงสังคมและวัฒนธรรมของคนในรุ่นปัจจุบันต่อไปจนถึงคนในอนาคต

ทั้งนี้ วิรุจ กิจนนทวิวัฒน์ (2549) กล่าวว่า การจะวางแผนให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งระดับนานาชาติระดับภูมิภาคระดับประเทศจนถึงระดับท้องถิ่นต้องร่วมมือกันในการพิจารณาถึงการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนใน 4 มิติ ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ด้านการเมืองการปกครอง (ที่มีการกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน) รวมถึงด้านเทคโนโลยีซึ่งการนำเทคโนโลยีมาช่วยช่วยลดผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อมสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน เช่น เว็บไซต์ จดหมายอิเล็กทรอนิกส์ หรือพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีนี้หากนำมาใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมจะนำความรู้มาสู่ชุมชนหรือการสร้างเครือข่ายให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทางการท่องเที่ยวได้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูล หรือประโยชน์ด้านเป็นสื่อทางการตลาดโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

จากแนวคิดและการศึกษาในเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่กล่าวมาแล้ว สามารถสรุปได้ว่าเป็นการจัดการให้เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทต่างๆของพื้นที่ที่ต้องพิจารณาอย่างละเอียดถี่ถ้วน และต้องระดมความเห็นจากสมาชิกในชุมชน องค์กร หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมน้อยที่สุด คงไว้ซึ่งความเคารพต่อมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีอยู่ดั้งเดิมในพื้นที่

2.9 เอกสาร / งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (2549) กล่าวถึงแนวทางการฟื้นฟูภูมิทัศน์วัฒนธรรมถนนประวัติศาสตร์ เมืองฮอยอัน ประเทศเวียดนาม ซึ่งได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก เนื่องจากมีมรดกทางสถาปัตยกรรมแบบเรือนแถวค้าขายอิทธิพลจีน ตั้งเรียงรายกันบนถนนสายหลักของเมือง ซึ่งถือเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมถนนและย่านประวัติศาสตร์ที่สำคัญแห่งหนึ่งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งนี้ รัฐบาลเวียดนามได้ริเริ่มโครงการพัฒนาอาคารเก่าและย่านการค้าเก่าแก่ที่เต็มไปด้วยเรือนแถวค้าขาย ทั้งเรือนแถวแบบเวียดนามที่พัฒนามาจากเรือนแถวแบบจีนและเรือนแถวแบบอิทธิพลตะวันตก โดยมีมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่ได้มาตรฐาน ในขณะเดียวกันยังสามารถรักษาลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองไว้ได้ รวมถึงความพยายามที่จะรักษาคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ อันเป็นจิตวิญญาณของพื้นที่ไว้ด้วย ซึ่งเป็นแนวความคิดของการอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมที่ต้องไม่ส่งผลกระทบที่จะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงจิตวิญญาณของพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ในมิติต่างๆ และต้องรักษาคุณค่าทางเศรษฐกิจอันเป็นคุณลักษณะสำคัญของย่านประวัติศาสตร์ที่สืบต่อมาตั้งแต่โบราณ

ภาสกร ภูคำแสน (2552) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนริมน้ำจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี โดยทำการศึกษากระบวนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อระบุองค์ประกอบและประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมสำหรับวางแผนแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมประกอบด้วยอาคารสิ่งปลูกสร้างที่มีความโดดเด่นทางสถาปัตยกรรม ส่วนที่เป็นนามธรรม ได้แก่ ประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ส่วนภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ที่กรณีศึกษาจัดอยู่ในประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชุมชนเมือง ส่วนแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นใช้วิธีการอนุรักษ์และพัฒนาตามระดับคุณค่าความสำคัญของพื้นที่ และการจัดการภูมิทัศน์เกิดการยั่งยืน ต้องเกิดจากการดูแลรักษาอัตลักษณ์จากคนในชุมชนหน่วยงานท้องถิ่น และเอกชนร่วมมือกัน

กุลวดี หันทาชีวะ (2552) ได้ศึกษาเรื่อง ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมคลองบางกอกน้อยตอนบน จังหวัดนนทบุรี จากการศึกษาพบว่า ชุมชนริมคลองบางกอกน้อยตอนบน เป็นชุมชนริมน้ำที่มีคุณค่าและความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ทางด้านกายภาพ ด้านสังคม เศรษฐกิจ และด้านประวัติศาสตร์ ซึ่งเกิดจากการพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ โดยตัวแปรที่ทำให้ชุมชนยังคงลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชุมชนริมน้ำไว้ได้ประกอบด้วย เครือข่ายลำน้ำ ชุมชนริมน้ำ สวนผลไม้ และวัด ตัวแปรทั้งสี่นี้ทำหน้าที่เกื้อหนุนกันในการรักษาสมดุลของสิ่งที่มีคุณค่าและความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อจัดทำแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง โดยการเก็บข้อมูลในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวและชุมชนริมน้ำ กลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาภาคกลาง ใน 4 จังหวัด คือ จังหวัดชัยนาท, จังหวัดสิงห์บุรี, จังหวัดอ่างทอง และจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยใช้เกณฑ์ในการเลือกกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

- 1) เป็นพื้นที่ที่มีชุมชนหรือแหล่งท่องเที่ยวที่มีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่าน
- 2) เป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี
- 3) เป็นพื้นที่ที่มีสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ภูมิทัศน์ ที่สามารถสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับการท่องเที่ยวได้

จากการทบทวนแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปสู่การหาองค์ประกอบของภูมิทัศน์ - วัฒนธรรมและการประเมินคุณค่าของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวและชุมชนริมน้ำ กลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาภาคกลาง โดยได้แนวคิดที่ใช้เป็นแนวทางในการพิจารณา คือ

- 1) องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ประกอบขึ้นมาเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ องค์ประกอบด้านกายภาพ ได้แก่ รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน พื้นที่เกษตรกรรม อาคาร สิ่งก่อสร้าง, องค์ประกอบด้านสังคม / เศรษฐกิจ ได้แก่ รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน เศรษฐกิจชุมชน วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม ประเพณี และองค์ประกอบด้านประวัติศาสตร์ ได้แก่ เหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ ตำนานในท้องถิ่น บุคคลสำคัญ
- 2) การประเมินคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยใช้เกณฑ์พิจารณาจากแนวคิดของภูมิทัศน์วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรมจากกฎบัตรเบอร์รา (Burra Charter) ของ ICOMOS Australia ได้แก่
 - คุณค่าด้านสุนทรียศาสตร์ หมายถึง การรับรู้ การวัดได้ด้วยรูปร่าง ขนาด สี พื้นผิว วัสดุ ทั้งลักษณะทางธรรมชาติหรือลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่สวยงาม ก่อให้เกิดความประทับใจ
 - คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ เหตุการณ์ กิจกรรมที่สะท้อนความสำคัญในอดีต
 - คุณค่าด้านวิทยาศาสตร์/ วิชาการ มีความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี หรือความสำคัญที่แสดงถึงการมองเห็นประโยชน์จากการศึกษาชุมชน
 - คุณค่าด้านสังคม เกิดจากพื้นที่ที่มีความเชื่อทางศาสนา ด้านการเมือง ความรู้สึกรำลึกถึงวัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่หรือคนกลุ่มน้อย

นอกจากนี้ยังรวมถึงวิธีการประเมินคุณค่าของ UNESCO ใน 2 ด้าน คือ

1) คุณค่าความแท้ (Authenticity) ได้แก่

- ความแท้ของการออกแบบ คือ ความดั้งเดิมของงานศิลปะ โครงสร้างสถาปัตยกรรม และพื้นที่สภาพแวดล้อมที่ปรากฏในพื้นที่ประวัติศาสตร์ ที่ตั้ง การออกแบบของมรดกสิ่งก่อสร้างนั้นๆ ยังคงเป็นแบบดั้งเดิม
- ความแท้ของวัสดุ ได้แก่ วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างให้ตรวจสอบว่ายังมีส่วนที่เป็นวัสดุเดิมของแท้มากน้อยเพียงใด มีการใช้วัสดุใหม่โดยเคารพต่อวัสดุดั้งเดิม การรักษาโครงสร้างตัวอาคารที่มีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และหลีกเลี่ยงการเข้ามาแทนที่ในพื้นที่ที่มีความเก่าแก่ทางโครงสร้าง โดยมีเงื่อนไขที่ต้องการให้เกิดความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์
- ความแท้ของฝีมือช่าง แสดงถึงเทคนิควิธีของช่างที่ใช้ในการก่อสร้าง ตลอดจนการซ่อมแซมและถูกสร้างขึ้นใหม่โดยใช้ฝีมือช่างท้องถิ่น
- ความแท้ของสภาพโดยรอบ แหล่งที่ตั้งและสภาพแวดล้อมโดยรอบของพื้นที่ยังมีความเชื่อมต่อกับภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ หรือเก็บรักษาแหล่งมรดกในสภาพดั้งเดิมของแหล่งที่ตั้งเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ของแหล่งที่ตั้งกับสภาพแวดล้อมโดยรอบ

2) คุณค่าความสมบูรณ์ (Integrity) พิจารณา 7 ประการ คือ 1. ที่ตั้ง (Location) 2. รูปแบบการออกแบบ (Design) 3. สภาพแวดล้อม (Setting) 4. วัสดุ Materials) 5. ฝีมือช่าง (Workmanship) 6. อารมณ์ความรู้สึก (Feeling) 7. ความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ (Association)

ทั้งนี้ การประเมินคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเลือกใช้การประเมินคุณค่าของ Saundra Neale (2011) โดยมีวิธีการประเมินความสมบูรณ์ที่เกี่ยวข้องกับสภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็น 5 ระดับจากคุณค่าสูงมากไปจนถึงน้อยมากเพื่อหาระดับคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยมีวิธีการตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological triangulation) ได้แก่ การศึกษาข้อมูลจากแหล่งเอกสาร, การสำรวจภาคสนาม, การสัมภาษณ์เชิงลึก, การประชุมกลุ่มย่อย และการประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยดำเนินการตามลำดับขั้นตอนการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

2.9 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

- 1) ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ หน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในจังหวัดชัยนาท สิงห์บุรี อ่างทอง และพระนครศรีอยุธยา ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ผู้นำชุมชน และชาวบ้านในชุมชน
- 2) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายด้านการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เช่น ผู้อำนวยการและเจ้าหน้าที่สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด นายกองค์การบริหารส่วนตำบลผู้นำชุมชน ประชาชน

ชาวบ้าน และชาวบ้านในชุมชน โดยการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง แบบ Snowball Sampling รวมทั้งสิ้น 40 คน

2.10 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

- 1) แบบสำรวจภูมิทัศน์วัฒนธรรม กล้องถ่ายรูปดิจิทัล แผนที่พื้นฐาน
- 2) แบบประเมินคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งเกณฑ์การประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ประยุกต์แนวคิดของภูมิทัศน์วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรมจากกฎบัตรเบอร์รั (Burra Charter) ของ ICOMOS Australia ได้แก่ คุณค่าด้านสุนทรียศาสตร์, คุณค่าด้านประวัติศาสตร์, คุณค่าด้านวิทยาศาสตร์/ วิชาการ, คุณค่าด้านสังคม รวมถึงคุณค่าความแท้ (Authenticity) และคุณค่าความสมบูรณ์ (Integrity)
- 3) แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi Structure In-depth Interview) ที่ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ ตัวแทนการท่องเที่ยวภาคเอกชน ผู้นำชุมชนและชาวบ้านในชุมชนในพื้นที่วิจัยในจังหวัดชัยนาท สิงห์บุรี อ่างทอง และพระนครศรีอยุธยา โดยสัมภาษณ์ในประเด็นเกี่ยวกับข้อมูลประวัติศาสตร์ของพื้นที่ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และความคิดเห็นของชุมชนต่อการอนุรักษ์และการพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยว
- 4) แผนที่วัฒนธรรม ที่ได้จากการศึกษาคุณค่าของพื้นที่เพื่อแปลความหมายให้ชุมชนรับรู้ จากการสำรวจภาคสนามร่วมกับตัวแทนชุมชนและการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีขั้นตอนในการแปลความหมายข้อมูลเพื่อระบุในแผนที่โดยครอบคลุมด้านสิ่งแวดล้อมมนุษย์ (Built Environment) ครอบคลุมองค์ประกอบทางกายภาพ เช่น สถาปัตยกรรม ศาสนสถาน อาคารพักอาศัย และสิ่งก่อสร้าง, ด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural Environment) และด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและมรดกวัฒนธรรม (Intangible Environment) เพื่อการระบุแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมของพื้นที่

2.11 การเก็บรวบรวมข้อมูล

- 1) การศึกษาข้อมูลทุติยภูมิจากแหล่งข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับแนวคิดหลักการของการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม จัดทำแบบสำรวจเพื่อระบุพื้นที่สำรวจเบื้องต้น ได้แก่ ข้อมูลสภาพทั่วไปของพื้นที่ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ของพื้นที่ ภาพถ่ายชุมชนในอดีต แผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศทั้งในอดีตและปัจจุบัน
- 2) การสำรวจภาคสนาม โดยการสำรวจภาคสนามเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่วิจัยเกี่ยวกับลักษณะและสภาพโดยรวมของพื้นที่ (Existing Condition) ลักษณะของภูมิทัศน์ทางธรรมชาติที่โดดเด่น, ประวัติศาสตร์ของพื้นที่, สภาพสังคมเศรษฐกิจความเชื่อเอกลักษณ์ต่าง ๆ และประเภทของการใช้สอยพื้นที่ในปัจจุบัน

- 3) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับชุมชนริมน้ำ โดยทำการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง โดยกำหนดการสัมภาษณ์กับผู้นำชุมชนปราชญ์ชาวบ้าน และชาวบ้าน รวมทั้งสิ้น 40 คน
- 4) การจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) กับภาคีที่เกี่ยวข้องเพื่อระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

2.12 การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ได้จากการสำรวจภาคสนามและการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อสรุปประเด็นคุณค่าและความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละองค์ประกอบเพื่อการประเมินคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรม โดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และจัดทำแผนที่วัฒนธรรมเพื่อนำมาประชุมกลุ่มย่อยเพื่อระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บทที่ 4

ผลการวิจัย

บทนี้ประกอบด้วยการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับผลการศึกษา โดยการนำเสนอผลเพื่อตอบคำถามของการวิจัยทั้ง 3 ข้อ ได้แก่ ข้อมูลของพื้นที่วิจัย สภาพทางกายภาพ วัฒนธรรม และเอกลักษณ์ของพื้นที่คุณค่าทางวัฒนธรรมของพื้นที่วิจัยเพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมใน 4 จังหวัด คือ จังหวัดชัยนาท, จังหวัดสิงห์บุรี, จังหวัดอ่างทอง และจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ผลการศึกษา

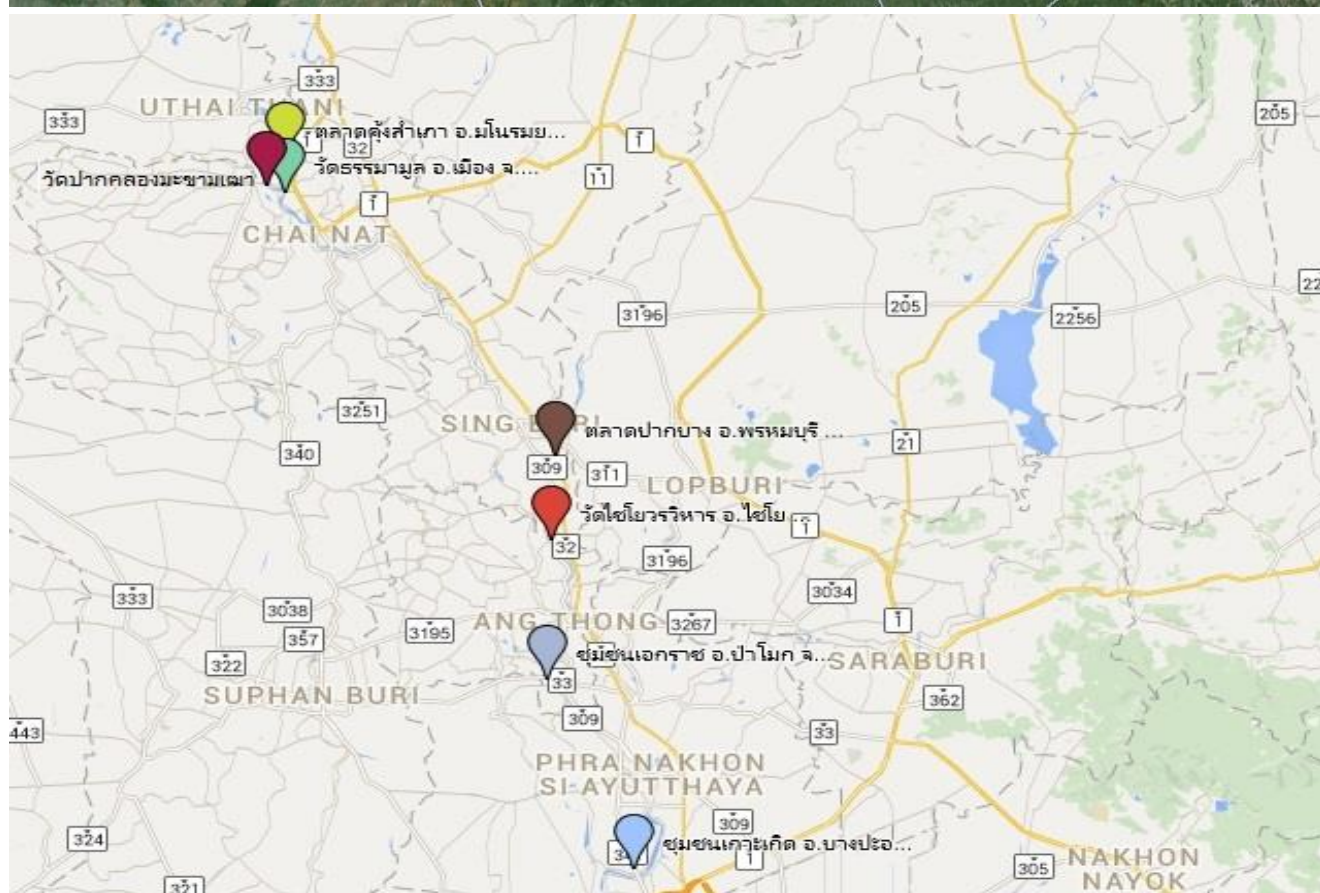
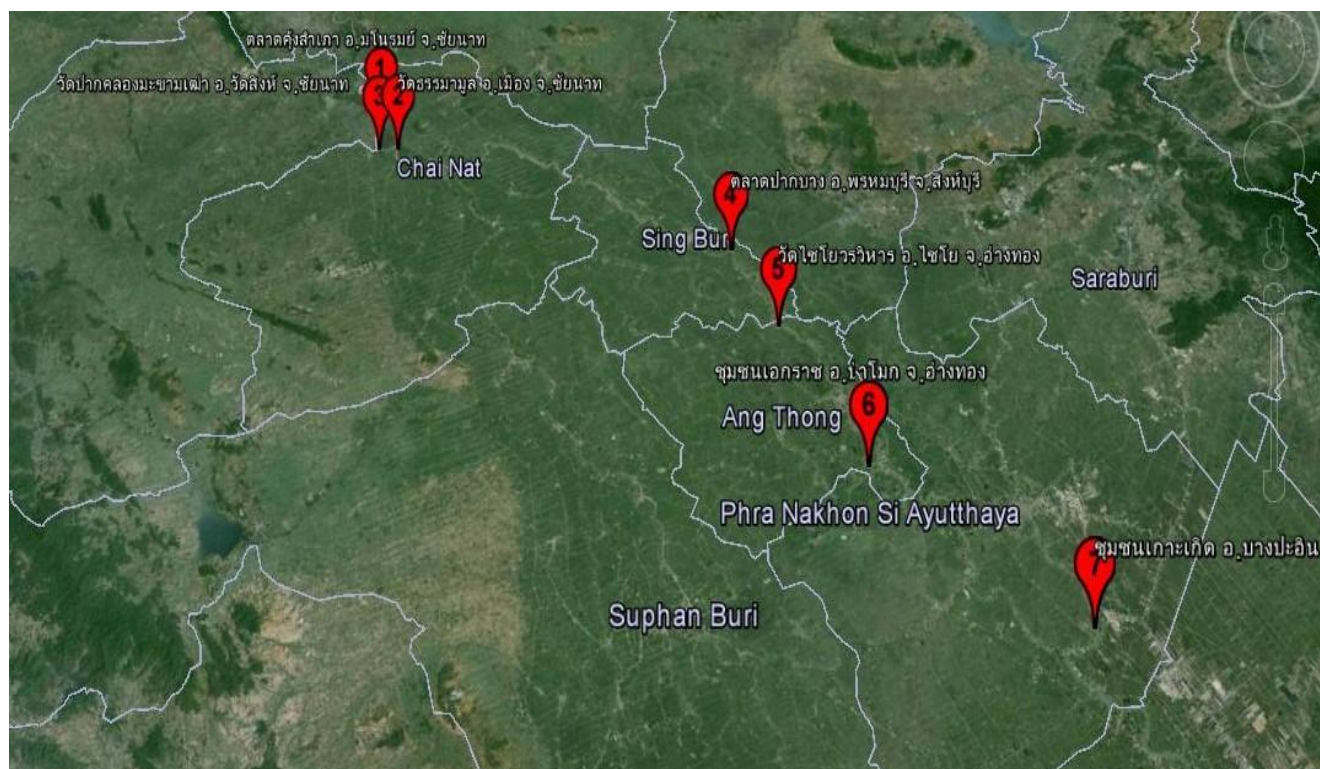
4.1 การศึกษาเรื่อง ภูมิทัศน์วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง ด้านบริบทของชุมชนสภาพทางกายภาพ วัฒนธรรม และเอกลักษณ์ของพื้นที่

ผลการศึกษาสำหรับตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 1 ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ และข้อมูลปฐมภูมิ จากการสำรวจสภาพโดยรวมของพื้นที่ ประวัติความเป็นมา ลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และประวัติศาสตร์ ร่วมกับตัวแทนชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยมีผลการศึกษา ดังนี้

พื้นที่แหล่งท่องเที่ยว / ชุมชนใน 4 จังหวัดที่มีองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของพื้นที่ ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 องค์ประกอบหลัก คือ องค์ประกอบด้านกายภาพ องค์ประกอบด้านสังคม / เศรษฐกิจ และองค์ประกอบด้านประวัติศาสตร์ ได้แก่

แหล่งท่องเที่ยว / ชุมชน	องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม			
	ด้านกายภาพ	ด้านสังคม	ด้านเศรษฐกิจ	ด้านประวัติศาสตร์
ตลาดคู้งสำเภา	✓	✓	✓	✓
วัดธรรมามูล	✓	✓		✓
วัดปากคลองมะขามเฒ่า	✓	✓		✓
ตลาดปากบาง	✓	✓	✓	✓
วัดไชโยวรวิหาร	✓	✓		✓
ชุมชนเอกราช	✓	✓	✓	✓
ชุมชนเกาะเกิด	✓	✓	✓	✓

ตารางที่ 4.1 ตารางแหล่งท่องเที่ยว/ชุมชนใน 4 จังหวัดที่มีองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ภาพที่ 4.1 แผนที่แหล่งที่ทำการศึกษ

ที่มา : Google Earth

4.1.1 จังหวัดชัยนาท

ประวัติความเป็นมา

เมืองชัยนาทเป็นเมืองโบราณ ตัวเมืองเดิมตั้งอยู่ตรงทางแยกฝั่งขวาของแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณปากน้ำเมืองสรรค์ (ปากคลองแพรกศรีราชาใต้ปากลำน้ำเก่า) สันนิษฐานว่าเมืองชัยนาทสร้างขึ้นในสมัยพญาเลอไทแห่งกรุงสุโขทัย ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงปรากฏชื่อเมืองแพรก ส่วนชื่อเมืองชัยนาท เพิ่งมาปรากฏในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 แห่งกรุงศรีอยุธยา

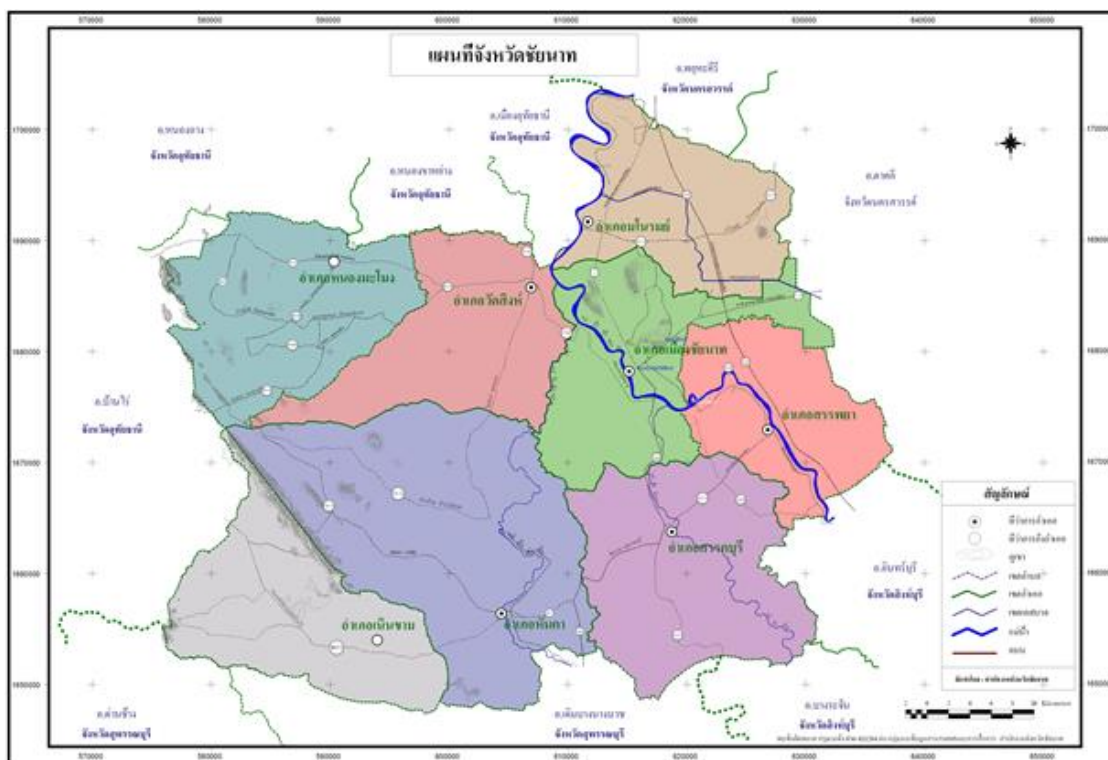
เนื่องจากตามประวัติศาสตร์ปรากฏว่ากรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาแข่งขันกันมีอำนาจเหนือเมืองชัยนาท และผลัดเปลี่ยนกันครอบครองเมืองชัยนาทเป็นเมืองหน้าด่าน เมืองชัยนาทจึงเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์เริ่มตั้งแต่เป็นเมืองหน้าด่านในสมัยสุโขทัย จนกระทั่งเป็นเมืองลูกหลวงในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีหน้าที่ควบคุมหัวเมืองฝ่ายเหนือและเป็นเมืองหน้าด่านคอยยับยั้งข้าศึก โดยเฉพาะศึกกับพม่าจนได้รับชัยชนะหลายครั้ง จึงได้ชื่อว่า “ชัยนาท” ซึ่งมีความหมายว่า “เสียงบันลือแห่งชัยชนะ”

เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมืองชัยนาทถูกรวมเข้าไว้กับมณฑลนครสวรรค์ และเปลี่ยนแปลงฐานะเป็นจังหวัดชัยนาท จากที่เคยเป็นเมืองยุทธศาสตร์ ชัยนาทก็กลายเป็นเมืองพุทธศาสนา เรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาของเมืองชัยนาทมีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์หรือความเป็นไปของบ้านเมืองจากการที่พระมหากษัตริย์เป็นองค์ศาสนูปถัมภก ทั้งเจ้านายและราษฎรต่างนิยมสร้างวัด ทำให้ปรากฏร่องรอยความเจริญรุ่งเรืองในพุทธศาสนาในหลายวัด อีกทั้งเมืองชัยนาทยังเป็นเมืองที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เคยเสด็จประพาสถึง 3 ครั้ง โดยแต่ละครั้งได้เสด็จทอดพระเนตรวิถีชีวิตของผู้คน วัดวาอาราม และโบราณสถานต่างๆ ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์

สภาพโดยทั่วไปของจังหวัดชัยนาท

จังหวัดชัยนาทเป็นจังหวัดหนึ่งของภาคกลางตอนบน ซึ่งประกอบด้วยจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อ่างทอง สิงห์บุรี ลพบุรี สระบุรี และชัยนาท ตั้งอยู่ริมบริเวณริมฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา และเป็นตอนเหนือสุดของภาคกลาง ห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 195 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ จังหวัดนครสวรรค์ และจังหวัดอุทัยธานี
ทิศใต้	ติดต่อกับ จังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดสิงห์บุรี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ จังหวัดนครสวรรค์ และจังหวัดสิงห์บุรี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ จังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดอุทัยธานี

ภาพที่ 4.2 แผนที่จังหวัดชัยนาท

ที่มา : สำนักงานจังหวัดชัยนาท

ลักษณะภูมิประเทศ

จังหวัดชัยนาทมีลักษณะภูมิประเทศ โดยทั่วไปเป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีพื้นที่ประมาณร้อยละ 99.06 ของพื้นที่ทั้งหมด ได้แก่ พื้นที่ตอนกลาง ตอนใต้และตะวันออก ภูมิประเทศของจังหวัดมีลักษณะเป็นที่ราบ จนถึงพื้นที่ลูกคลื่นลอนลาด มีแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำน้อย ไหลผ่านพื้นที่อำเภอต่างๆ ทั้งนี้ แม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านอำเภอมโนรมย์ อำเภอวัดสิงห์ อำเภอเมืองชัยนาท และอำเภอสรรพยา ไปจังหวัดสิงห์บุรี ระยะทางประมาณ 74 กิโลเมตร

จังหวัดชัยนาทนับเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญต่อภูมิภาคตั้งแต่ภาคกลางตอนบนลงมาถึงภาคตะวันออก ภาคตะวันตกและบริเวณอ่าวไทย เพราะเป็นที่ตั้งของเขื่อนเจ้าพระยาซึ่งเป็นเขื่อนที่กั้นแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีความสำคัญต่อระบบการเกษตรของประเทศ ทำให้สามารถเก็บกักน้ำสำหรับระบบชลประทานในจังหวัด ชัยนาทและจังหวัดใกล้เคียง โดยเขื่อนเจ้าพระยาจะเก็บกักน้ำและผันไปตามคลองชลประทาน และผันน้ำที่อำเภอวัดสิงห์เข้าสู่แม่น้ำมะขามเฒ่า ซึ่งเปลี่ยนชื่อไปเป็นแม่น้ำสุพรรณบุรี แม่น้ำนครไชยศรีและแม่น้ำท่าจีน จนกระทั่งออกสู่อ่าวไทย

สภาพเศรษฐกิจ

เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดชัยนาท เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ มีแม่น้ำสำคัญไหลผ่าน 3 สาย คือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน และแม่น้ำน้อย จึงเหมาะสมสำหรับการประกอบอาชีพทางการเกษตร

ดังนั้น ประชากรส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 80 จึงประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรม รองลงมา ได้แก่ ด้านการพาณิชย์ ประมาณร้อยละ 6 ด้านการอุตสาหกรรมและการหัตถกรรมประมาณร้อยละ 3

จังหวัดชัยนาท มีการจับสัตว์น้ำทั้งจากแหล่งน้ำธรรมชาติและจากการเพาะเลี้ยง เนื่องจากมีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำไหลผ่าน 3 สาย ปริมาณการจับสัตว์น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติที่มากที่สุด คือ ปลาเบญจพรรณ รองลงมา คือ ปลาเทโพ และปลาสวาย ตามลำดับ และปริมาณการจับสัตว์น้ำจากการเพาะเลี้ยงที่มากที่สุด คือ ปลาทับทิม รองลงมา คือ ปลาดุก ปลานิล และปลาตะเพียน

สำหรับผลิตภัณฑ์เด่นจังหวัด : PSO (Provincial Star OTOP) ที่มีเอกลักษณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีคุณค่าเป็นที่นิยม มีศักยภาพด้านการผลิต มีความสามารถด้านการตลาด โดยพิจารณาจากผู้บริโภคและการส่งเสริมจากหน่วยงานที่ร่วมกันเป็นภาคีการทำงานโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยกำหนดเป็นเป้าหมายในการพัฒนาและส่งเสริมผลิตภัณฑ์เด่นของจังหวัด ในการพัฒนาและส่งเสริมในด้านการผลิต การพัฒนาคุณภาพมาตรฐาน การตลาด และการท่องเที่ยว ประกอบด้วย ส้มโอขาวแตงกวา ผลิตภัณฑ์หุ้นฟางนกเล็ก ผ้าทอพื้นเมือง แชมพูสมุนไพร ผลิตภัณฑ์จักสานจากไม้ไผ่และผักตบชวา ฯลฯ ซึ่งทำให้จังหวัดมีรายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนท้องถิ่นเพิ่มขึ้น

ปี	จำนวน (ล้านบาท)	ร้อยละที่เพิ่มขึ้น
2550	288.422	-
2551	338.089	17.22
2552	356.738	5.52
2553	343.345	- 3.75
2554	361.627	5.33
2555	379.007	4.81
2556	376.895	-0.56
2557	454.480	20.58

ตารางที่ 4.2 รายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนท้องถิ่น

ที่มา : สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดชัยนาท

ด้านการท่องเที่ยว จังหวัดชัยนาทมีสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญที่สร้างรายได้ และสร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดหลายแห่ง อาทิ เชื้อนเจ้าพระยา สวนนกชัยนาท วัดปากคลองมะขามเฒ่า วัดธรรมามูลวรวิหาร วัดพระบรมธาตุวรวิหาร พิพิธภัณฑ์ชัยนาทมุณี ซึ่งมีศักยภาพและโอกาสด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดชัยนาท อย่างไรก็ตาม จุดอ่อนของการท่องเที่ยวของจังหวัด คือ การท่องเที่ยวไม่โดดเด่นเมื่อเทียบกับจังหวัดท่องเที่ยวอื่น เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวไม่หลากหลาย และมีจำนวนแหล่งท่องเที่ยวน้อยและแหล่งท่องเที่ยวขาดการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารให้นักท่องเที่ยว (กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด สำนักงาน

จังหวัดชัยนาท, 2557) ทั้งนี้ จังหวัดจึงกำหนดแผนพัฒนาจังหวัด 4 ปี (พ.ศ.2557-2560) ในประเด็น ยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพนอกภาคการเกษตร และการท่องเที่ยว เพื่อเพิ่มรายได้จาก ธุรกิจท่องเที่ยว การค้าและการบริการ โดยการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัดให้ต่อเนื่อง โดยเน้นการปรับปรุงสถานที่ท่องเที่ยวที่มีศักยภาพของจังหวัด ให้มีความทันสมัย โดดเด่น เป็นที่ประทับใจแก่นักท่องเที่ยว ตลอดจนสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวให้หลากหลาย การส่งเสริมงานประเพณีและกิจกรรมท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัด การประชาสัมพันธ์ เชิงรุก และการเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวระหว่างจังหวัด

จากนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดชัยนาท สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยเพื่อการจัดการ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยมีผลการศึกษา ในพื้นที่ตัวแท่นดังนี้

4.1.1.1 ตลาดคู้งสำเภา

ที่ตั้งและอาณาเขต

ตั้งอยู่ในตำบลคู้งสำเภา อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท อยู่ห่างจากอำเภอเมืองชัยนาท ประมาณ 16 กิโลเมตร ขอบเขตของพื้นที่มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับตำบลวัดโคก อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท
ทิศใต้	ติดกับตำบลธรรมามูล อำเภอเมือง จังหวัดชัยนาท
ทิศตะวันออก	ติดกับตำบลหางน้ำสาคร อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท
ทิศตะวันตก	ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา

ประวัติความเป็นมา การตั้งถิ่นฐาน และพัฒนาการของพื้นที่

จากการสัมภาษณ์คุณชานินทร์ ปัญญาดีลิก คณะกรรมการศาลเจ้าพ่อท้าวอู กล่าวถึงที่มาของ คู้งสำเภาว่า ตลาดคู้งสำเภาน่าจะมีการตั้งถิ่นฐานโดยชาวไทยและชาวจีนที่อพยพตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัย รัชกาลที่ 3 ซึ่งสันนิษฐานว่าชาวจีนอพยพในเมืองชัยนาทมีตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 2 ซึ่งกระจายตัว อยู่แถวตัวเมืองชัยนาท ประกอบอาชีพเพาะปลูก หรือค้าขายเล็กๆ น้อยๆ เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 3 ชาวจีนอพยพ ได้เพิ่มขึ้นจนมีการแต่งตั้งนายอำเภอจีน จางวางจีน เพื่อช่วยควบคุมดูแลชาวจีน การมีตำแหน่งนายอำเภอจีน และจางวางจีน ในเมืองชัยนาทในสมัยรัชกาลที่ 3 สะท้อนให้เห็นว่าในช่วงปลายสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีชาวจีนมากพอและตั้งหลักแหล่งกระจายขึ้นมาตามลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา หลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ทำให้เมืองชัยนาทเติบโตขยายตัวตามความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะการค้าข้าว (ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2531) หลังจากนั้นชาวจีนส่วนใหญ่คงประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าขาย ชี้น่องซื้อข้าวเปลือก และสินค้าอุปโภคบริโภคอื่นๆ ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน

สำหรับที่มาของคำว่า “คู้งสำเภา” นั้น มีตำนานกล่าวถึงที่มาอยู่ 3 เรื่อง ตำนานแรกกล่าวว่า มีพ่อค้า ชาวจีนจากอยุธยา ล่องเรือสำเภาขึ้นมาพักที่ชุมชนนี้แล้วพบรักกับสาวมโนรมย์ พ่อค้าหนุ่มชาวจีนไปบอก พ่อแม่ให้มาสู่ขอหญิงสาว ฝ่ายชายได้ยกขบวนขันหมากมาทางเรือสำเภาตรงกับเดือน 12 แต่ก่อนเรือสำเภา

จะถึงบ้านเจ้าสาว ตรงบริเวณที่แม่น้ำสะแกกรังไหลมาบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นคิ่งน้ำใหญ่และเป็นน้ำวน ทำให้เรือสำเภาของพ่อค้าหนุ่มชาวจีนล่ม ทุกคนในเรือเสียชีวิตหมด พอฝ่ายหญิงทราบเรื่องก็เกิดความเสียใจเป็นอย่างมากจึงฆ่าตัวตายตาม คิ่งน้ำวนแห่งนี้ชาวบ้านต่างเรียกกันว่า "คิ่งสำเภา" มาจนทุกวันนี้ เพื่อเป็นอนุสรณ์ความรักที่ระหว่างพ่อค้าจีนกับสาวมโนรมย์

ตำนานที่สอง ที่มาจากผู้เฒ่าอายุ 86 ปีที่เคยอยู่อาศัยที่นี่ กล่าวว่าที่มาของคำว่าคิ่งสำเภา มาจากบริเวณดังกล่าวเป็นที่จุดรวมเรือสำเภา เรือลากซุงที่ล่องมาจะมาพักที่นี่ เมื่อก่อนนั้นด้านตรงข้ามกับตลาดคิ่งสำเภาจะมีเรือต่อเรือและซ่อมเรือ ทำให้มีเรือมาจอดที่คิ่งสำเภาเป็นประจำเป็นแถวยาวเลยเป็นที่มาของชื่อ "คิ่งสำเภา"

ตำนานที่สาม กล่าวว่าในสมัยนั้นมีเรือสินค้าขนาดใหญ่ได้บรรทุกสินค้ามาเต็มลำเรือเพื่อที่จะนำมาค้าขายกับเมืองท่าต่างๆ ซึ่งประจวบเหมาะจะเป็นช่วงหน้าน้ำหลากไหลแรงมาก และลำน้ำเจ้าพระยาบริเวณนั้นเป็นลักษณะท้องคิ่ง ซึ่งเป็นโค้งคดเคี้ยว จึงเป็นเหตุทำให้เรือบรรทุกสินค้าขนาดใหญ่ดังกล่าวได้อับปางลงบริเวณคิ่งน้ำแห่งนี้ จึงเป็นคำเรียกขานกันมาจนถึงทุกวันนี้ว่า "คิ่งสำเภา"

ชุมชนคิ่งสำเภาในอดีตเป็นเมืองท่าขนาดเล็กในระดับชุมชนชนบท และเป็นเมืองท่าจอดพักเรือที่สำคัญเนื่องจากเป็นคิ่งน้ำกว้างใหญ่ เป็นชุมชนโบราณที่มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับแม่น้ำเจ้าพระยา โดยอาศัยลำแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางหลักในการคมนาคม และเจริญรุ่งเรืองในยุคสมัยที่ยังมีการค้าขายทางน้ำอยู่ เนื่องจากสมัยก่อนการเดินทางเรือส่งสินค้าเป็นกิจกรรมที่สำคัญมาก ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชน เกิดเป็นตลาดขึ้น ชาวจีนแต้จิ๋วและจีนไหหลำที่มาตั้งรกรากที่นี่จะอาศัยอยู่บริเวณหัวตลาดและท้ายตลาด บริเวณตลาดใช้เป็นท่าจอดพักเรือที่สำคัญของภาคกลาง เรือบรรทุกสินค้าต่างๆ ที่ขึ้นล่องมาตามแม่น้ำเจ้าพระยามักจะมาจอดแวะพักที่ท่าแห่งนี้ นอกจากนี้ยังมีท่าข้าวสำหรับรับส่งข้าว ซึ่งมีชาวจีนบางส่วนประกอบอาชีพหาบข้าว เรือสินค้าที่มาขึ้นล่องส่วนใหญ่มาจากกรุงเทพฯ อยุธยา อ่างทอง สิงห์บุรี และมาแวะพักอยู่ที่นี่ บริเวณนี้จึงกลายเป็นจุดพักเรือ จากนั้นเรือจึงเดินทางต่อจากคิ่งสำเภาไปยังนครสวรรค์ พิจิตร ขาล่องลงมาก็คงแวะพักที่นี่เช่นกัน ความเจริญของชุมชนคิ่งสำเภาทำให้มีการสร้างโรงแรมเคียงส่งาภายในตลาดคิ่งสำเภา เพื่อเป็นโรงแรมที่รองรับพ่อค้าเรือสำเภาที่มาพักอยู่ที่นี่ ปัจจุบันปิดทำการไปแล้ว แต่ยังเปิดพื้นที่ด้านล่างไว้ให้ชาวบ้านได้เช่าอาศัย

นอกจากนี้บริเวณคิ่งสำเภายังเป็นท่าเรือโดยสาร โดยมีเรือเมล์ขึ้นเดียว เรือ เรือแดง ให้บริการเดินเรือจากคิ่งสำเภาเข้ากรุงเทพฯ ใช้เวลาประมาณ 3 วัน เรือเมล์พวกนี้เลิกกิจการไปประมาณ 50 กว่าปีที่แล้ว

ภายหลังเมื่อการคมนาคมเปลี่ยนจากทางน้ำมาเป็นทางบก มีการสร้างถนนเข้ามาในชุมชน ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตทำให้การขนส่งสินค้าและผู้โดยสารใช้รถยนต์เป็นพาหนะโดยมีถนนพหลโยธินเป็นเส้นทางหลักที่ใช้ในการคมนาคม สภาพเศรษฐกิจและการค้าของคิ่งสำเภาที่เคยรุ่งเรืองจึงซบเซาลง

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานบนที่ราบลุ่ม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของที่ราบลุ่มเจ้าพระยาที่เกิดจากการทับถมของตะกอนลำน้ำ มีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านทางด้านทิศตะวันตก พื้นที่ใกล้เคียงกับตลาดคู้สำเภารอบประกอบด้วยเกาะที่มีชาวบ้านอยู่อาศัย 2 เกาะ ได้แก่

ภาพที่ 4.3 แผนที่เกาะเทโพและเกาะคู้สำเภา

ที่มา : Google Earth

เกาะเทโพ เดิมเป็นแหลมยื่นออกมาคั่นระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำสะแกกรัง ซึ่งมาบรรจบกันทางทิศใต้ของแหลม แต่มีการขุดคลองเชื่อมทางเหนือในภายหลัง เพื่อให้แม่น้ำเจ้าพระยามาหนุนแม่น้ำสะแกกรังในยามน้ำแล้ง แหลมนี้จึงกลายเป็นเกาะเทโพ บนเกาะเทโพมีหมู่บ้านตั้งอยู่จำนวน 3 หมู่บ้าน ในอดีตเป็นที่ตั้งของอู่ต่อเรือในยุคการค้าทางน้ำ ปัจจุบันเป็นอู่รับซ่อมเรือ ชาวบ้านบนเกาะส่วนหนึ่งทำสวนส้มโอ มีทั้งพันธุ์มโนรมย์ และขาวแตงกวา นอกจากนี้ยังมี แหล่งผลิตภัณฑ์จากหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์มากมาย เช่น ผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปจากปลา กลุ่มแม่บ้านปลาแปรรูปเกาะเทโพ กลุ่มจักสานไม้ไผ่ ปัจจุบันเกาะเทโพนี้เป็นจุดที่น่าสนใจ สำหรับผู้ที่ชอบปั่นจักรยานท่องเที่ยว ซึ่งมีระยะทางปั่นจักรยานบนเกาะทั้งหมด 33 ก.ม. มีโฮมสเตย์ริมที่ เปิดให้บริการแก่นักท่องเที่ยว โดยแต่ก่อนบริเวณเดิมเป็นโรงน้ำแข็งทำซุงเหนือ ซึ่งเป็นโรงน้ำแข็งแห่งแรกของที่นี่ และการทำน้ำแข็งก็ใช้น้ำจากแม่น้ำ ซึ่งยังคงมีแท่งค้ำักน้ำเหลืออยู่

ภาพที่ 4.4 อยู่ต่อเรือเก่าบนเกาะเทพ

เกาะคู้งสำเภา เกิดจากแม่น้ำเจ้าพระยาพัดพาดินตะกอนกลายเป็นพื้นที่ราบ เกาะนี้ชาวบ้านเรียกว่า “เกาะน้ำไหลทรายมูล” คือ เกาะที่น้ำพัดพาเอาความอุดมสมบูรณ์ของดินมารวมไว้ ทำให้พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะในการเพาะปลูกที่เติบโตสอดคล้องกับระบบนิเวศ และเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านบนเกาะ บนเกาะคู้งสำเภามีประชากรอาศัยอยู่ประมาณ 29 ครัวเรือน พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้ในการทำไร่ข้าวโพด ปลูกผักคะน้า กวางตุ้ง ส่งขายไปยังตลาดมโนรมย์และตลาดในอุทัยธานี

ภาพที่ 4.5 การปลูกไร่ข้าวโพดบนเกาะคู้งสำเภา

บริเวณที่แม่น้ำเจ้าพระยาบรรจบกับแม่น้ำสะแกกรัง ทำให้เกิดเป็นแม่น้ำสองสี และเป็นลักษณะภูมิประเทศที่เอื้อให้เกิดการยังชีพด้วยการเลี้ยงปลาในกระชัง พันธุ์ปลาส่วนใหญ่ ได้แก่ ปลานิล ปลาตะกิม ปลากระดี่ และปลาแรด จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ของระบบนิเวศในภาพรวมนี้เป็นพื้นฐานปัจจัยหลักที่ทำให้ชาวบ้านเรียนรู้และปรับสภาพแวดล้อมเพื่อการยังชีพ

ภาพที่ 4.6 การเลี้ยงปลาในกระชัง

นอกจากนี้ทางทิศเหนือของตลาดคู้งสำเภา เป็นที่ตั้งของตำบลตลาดน อำเภอมโนรมย์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ปลูกส้มโอขาวแตงกวา

ด้านการเชื่อมต่อทางสัญจรนั้น ที่ตลาดคู้งสำเภามีแพขนานยนต์ศรีประเสริฐ เป็นจุดเชื่อมต่อเครือข่ายทางสัญจรทางน้ำไปยังฝั่งจังหวัดอุทัยธานี แพขนานยนต์นี้ให้บริการแก่ผู้โดยสารทั่วไป และผู้โดยสารที่มา กับพาหนะต่างๆ ทั้งมอเตอร์ไซค์ รถยนต์ และรถบรรทุก 6 ล้อ การมีแพขนานยนต์ทำให้การติดต่อระหว่าง ฝั่งจังหวัดอุทัยธานีมายังอำเภอมโนรมย์สะดวกขึ้น ปัจจุบันนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะเดินทางข้ามแพขนานยนต์ เพื่อเดินทางไปต่อยังวัดท่าซุง จังหวัดอุทัยธานี

ภาพที่ 4.7 ท่าแพขนานยนต์จากตลาดคู้งสำเภาไปยังจังหวัดอุทัยธานี

ลักษณะทางสังคม และเศรษฐกิจของพื้นที่

ประชาชนในชุมชนคู้งสำเภาส่งส่วนใหญ่เป็นคนท้องถิ่นที่อยู่อาศัยสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน จึงมีลักษณะความเป็นเครือญาติ มีการอพยพย้ายถิ่นบ้างเพื่อไปประกอบอาชีพนอกชุมชน ประชากรส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 70 ศาสนาคริสต์ ร้อยละ 20 และศาสนาอิสลาม ร้อยละ 10

สภาพแวดล้อมของเรือนแถวไม้ในตลาดคู้งสำเภาส่งใหญ่ยังคงรักษารูปแบบเดิมไว้ บ้านเรือนไม้ปลูกติดต่อกันเรียงเป็นแถวยาวทั้ง 2 ข้าง ขนานกับแม่น้ำเจ้าพระยา ตามรูปร่างของพื้นที่ที่มีลักษณะแคบยาวตามแนวแม่น้ำ เรือนแถวไม้ส่วนใหญ่เป็นเรือนไม้สูง 1 ชั้น และ 2 ชั้น ประตูชั้นล่างเป็นประตูแบบบานพับที่ยังคงไว้ซึ่งวัสดุก่อสร้างที่เหมาะสมกับอาคารและก่อให้เกิดลักษณะเด่นทางภูมิทัศน์ ปัจจุบันเรือนไม้เหล่านี้ยังเป็นย่านพักอาศัยของชาวไทยเชื้อสายจีน ยังคงมีร้านค้าขายของชำ ขายอุปกรณ์เครื่องมือทางการเกษตร ร้านขายอาหาร และร้านเสริมสวย นอกจากนี้ปัจจุบันยังมีประโยชน์ใช้สอยใหม่ในการส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยการจัดเป็นถนนคนเดินตลาดคู้งสำเภาส่ง

ภาพที่ 4.8 สภาพเรือนไม้ 1 ชั้นและ 2 ชั้น ภายในตลาดคู้งสำเภาส่ง

ด้านวัฒนธรรมในพื้นที่ ภายในตลาดคู้งสำเภามีศาลเจ้าเก่าแก่ที่อยู่คู่กับชุมชนคู้งสำเภาส่งและชาวมโนรมย์มาเป็นระยะเวลายาวนานกว่า 200 ปี คือ "ศาลเจ้าพ่อกวนอู" มีความสำคัญโดยเป็นศาลเจ้าที่เก่าแก่เป็นลำดับที่ 3 ในประเทศไทย จากหลักฐานที่ปรากฏมีจารึกตัวอักษรจีนไว้บนหลังคาของศาลระบุปีสร้าง ในฤดูหนาวของปี ค.ศ.1836 (พ.ศ. 2379) บริเวณหน้าศาลมีแผ่นหินอ่อนระบุปีสร้างขึ้น

เมื่อ พ.ศ. 2380 ชาวไทยเชื้อสายจีนนับถือและเชื่อว่าเทพเจ้ากวนอูเป็นเทพแห่งความซื่อสัตย์ ความกตัญญู รู้คุณ มีความจงรักภักดีและความกล้าหาญสมควรในการกราบไหว้บูชาเพื่อเป็นสิริมงคล ศาลเจ้าแห่งนี้สามารถรักษารูปแบบสถาปัตยกรรมเดิมเอาไว้ เช่น องค์เจ้าพ่อกวนอู ซึ่งแกะจากไม้ที่นำมาจากเมืองจีน วัสดุก่อสร้างศาล เช่น เสา เครื่องบนเป็นไม้แกะสลักด้วยมือและภาพเขียนที่สั่งทำและขนส่งมาทางเรือสำเภามาจากจีน ภายในนั้นเสาทุกต้นนั้นด้านล่างของเสาจะมีไม้ท่อนซุงยาวตลอดเป็นคานรองรับ ไม่ใช้การฝัง เพราะไม่ให้ทรุด การประกอบไม่มีตะปู จะวางและใช้เดือย ด้านในศาลเจ้ามีภาพเขียนจีน โดยเรื่องราวภาพวาดภายในจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการตัดสินใจว่าความ

ภาพที่ 4.9 ศาลเจ้าพ่อกวนอู

องค์ประกอบภายในศาลเจ้าแห่งนี้ ประกอบด้วยพื้นที่ด้านหน้าเป็นวิหารจงอี้ถ้าง 忠义堂 (ซื่อสัตย์จงรักภักดี) ประดิษฐานรูปเคารพของเทพเจ้ากวนอูเป็นประธาน ลักษณะขององค์กวนอูแกะสลักจากไม้ อยู่ในท่านั่ง โดยชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าพ่อกวนอูนั้นแซ่กวน ส่วนด้านขวาของเจ้าพ่อกวนอู คือ เทพจิ่วซัง (เทพองค์รักษ์ของเจ้าพ่อกวนอู) ด้านซ้ายคือ เทพกวงเฟ้ง (บุตรบุญธรรมของเจ้าพ่อกวนอู) เทพทั้งสองที่ขนาบข้างเจ้าพ่อกวนอูอยู่ในท่านั่ง

ภาพที่ 4.10 เทพเจ้าภายในศาล

องค์ประกอบของศาลเจ้าพ่อกวนอูที่มีลักษณะต่างจากศาลเจ้าอื่น คือ บริเวณด้านหลังศาลเจ้าพ่อกวนอูซึ่งอยู่ด้านในนั้นเป็นอาคารต่อเนื่อง มีแผ่นป้ายตัวอักษรจีนว่า **高溪分派** หรือสาขาของสำนักเกาโคย (ในสำเนียงแต้จิ๋ว) อันมีประวัติว่าสำนักเกาโคยแห่งนี้เป็นจุดกำเนิดของพรรคฟ้าดิน (เทียนตี้ฮ่วย **天地会**) หรืออั้งยี่ ตั้งอยู่ที่ภูเขาจิวเหลียนซาน เมืองฝูเถียน ในมณฑลฮกเกี้ยน (ฝูเจี้ยน) ภายในมีคำกลอนคู่หัวใจของพรรคฟ้าดิน ประพันธ์โดยซือต้าไค **石达开** (ค.ศ.1831-1863) หนึ่งในหัวหน้าของไท่ผิงเทียนกว่อใจความเพื่อ “ต้านชิงฟื้นหมิง” **反清复明** เพื่อฟื้นคืนเกียรติภูมิ ทวงคืนดินแดน ขับไล่นายชนต่างเผ่า (คือเผ่าแมนจู ที่มายึดครองแผ่นดินหมิงของชาวจีนฮั่น) ชาวบ้านคู้งสำเภารเรียกว่า “ศาลแห่งความยุติธรรม” หรือ “โหวงโจ้ว” คือ เทพทั้ง 5 ภายในสถิตแผ่นป้ายวิญญาณโหวงโจ้ว หรือ ห้าหลวงจีนจากวัดเส้าหลิน ที่เมืองฝูเถียน ซึ่งหลบหนีจากการล้อมปราบของทหารแมนจู ในสมัยจักรพรรดิคังซี หลวงจีนทั้งห้ารูปนี้ไปร่วมกับกลุ่มจงรักภักดีหมิง ก่อตั้งพรรคฟ้าดินขึ้น เรียงตามลำดับอาวุโส คือ ไฉ่เต๋อจง ฟางต้าหยัง หม่าเซาซิง หูเต๋อตี้ หลี่ซือไค แผ่นป้ายบูชาจารึกชื่อหลวงจีนทั้งห้าไว้อย่างชัดเจน ชาวไทยเชื้อสายจีนในตลาดคู้งสำเภารู้ว่าเป็นบรรพบุรุษด้วยเช่นกัน ตำแหน่งของแผ่นป้ายบูชามีตำแหน่งดังนี้

1 แซ่ฉั่ว

3 แซ่เป่

2 แซ่ปึง

5 แซ่ลี

4 แซ่ไฉ้ว

ภาพที่ 4.11 อาคารด้านหลังต่อเนื่องจากพื้นที่ด้านหน้าของศาล

ใต้โต๊ะบูชาป้ายบรรพบุรุษโหวงโจ้ว มีอุโมงค์ลับที่มีรูถ้ำลอดใต้ศาลออกไปสู่แม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณหน้าวัดได้ เรียกว่า “ถ้ำมังกร” มีแผ่นป้ายหินอ่อนสลักไว้ว่า “ถ้ำนี้อยู่เย็นเป็นสุข ห้ามกลบ ห้ามถม” เนื่องจากชาวบ้านเชื่อว่าถ้ำมังกรนี้สร้างความร่มเย็น สงบสุขให้กับชาวคู้งสำเภา

นอกจากนี้พื้นที่บริเวณด้านซ้ายและขวาของโหวงโจ้ว เป็นพื้นที่สำหรับบรรพบุรุษชาวจีนของชาวคู้งสำเภา โดยจัดเป็นพื้นที่ที่มีไว้ให้เยาชนรุ่นหลังได้ทำความเคารพสักการะ โดยมีแท่นประดิษฐานป้ายแผ่นไม้สลักชื่อแซ่ต่างๆ ด้านหลังป้ายมีลิ้นเสียบสามารถดึงออกมาอ่านประวัติบรรพบุรุษ ว่าชื่ออะไร มาจากมณฑลใด ในจีน ป้ายบรรพบุรุษภายในศาลเจ้าพ่อกวณอุถือเป็นจุดรวมของชาวตลาดแม้ว่าจะย้ายไปอาศัยในท้องถิ่นอื่นๆ หรือจังหวัดอื่น ๆ เพราะเชื่อว่าศาลเจ้าแห่งนี้เป็นแหล่งรวมชาวจีนเกี๊ยะ และญาติของคนในตลาดก็กระจายไปอยู่ทั่วแทบทุกภาค แต่เมื่อถึงเทศกาลกราบไหว้บรรพบุรุษก็จะกลับมาที่นี่

ภาพที่ 4.12 ป้ายบรรพบุรุษภายในศาลเจ้าพ่อกวณอุ

ศาลเจ้าพ่อกวานอูถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนในตลาดคู้งสำเภ ที่สะท้อนให้เห็นถึง วัฒนธรรมความเชื่อในเรื่องเทพเจ้าและมีความสำคัญเชิงจิตวิญญาณของคนในชุมชน เนื่องจากเป็นที่เคารพ บรพบุรุษของชาวจีนที่นี่ ศาลเจ้าแห่งนี้มีการจัดงานสำหรับชาวคู้งสำเภและประชาชนจากพื้นที่อื่นๆ ได้ ร่วมกิจกรรมตลอดทั้งปี เช่น งานตรุษจีน, งานทำบุญตันโพธิ์, งานเล่าเอี้ยแซ (งานวันเกิดเจ้าพ่อกวานอู), งานสารทจีน, งานเล่าโจวแซ, งานทิ้งกระจาด และงานจิวประจำปี และมีงานฉลองสมโภชเจ้าพ่อกวานอู โดยจะมีการแห่สิงโตและมังกร ซึ่งจะมีการจัดงานประเพณีทุก 6 ปี / ครั้ง

ชาวคู้งสำเภผูกพันและให้ความสำคัญกับศาลเจ้าพ่อกวานอูแห่งนี้โดยมีการตั้งคณะกรรมการศาลเจ้า พ่อกวานอู โดยมีคุณเสรี ประสิทธิธรรม เป็นประธานคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อกวานอู หน้าที่ของกรรมการ ศาลเจ้าจะดูแลรักษาและจัดกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับศาลเจ้า ทำให้ศาลเจ้าแห่งนี้ได้รับรางวัลชนะเลิศ จากกระทรวงมหาดไทย ติดต่อกันมาเป็นเวลากว่า 16 ปี และได้รับรางวัลดีเด่นของจังหวัดชัยนาททุกปี โดยเกณฑ์ในการประกวดคือ ความโดดเด่นของศิลปะการแกะสลัก ภาพเขียน และความสะอาด

ภาพที่ 4.13 เสาไม้แกะสลักจากเมืองจีน

พื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับศาลเจ้าพ่อกวานอู คือ ลานโพธิ์ ซึ่งอยู่บริเวณหน้าศาลเจ้าพ่อกวานอู ลานโพธิ์ถือเป็น หัวใจของชุมชน เนื่องจากมีต้นศรีมหาโพธิ์ ซึ่งปลูกไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2348 เป็นสถานที่ให้คนในชุมชน มาทำกิจกรรม นั่งพักผ่อน และเป็นองค์ประกอบเด่นทางภูมิสัญลักษณ์ของตลาดคู้งสำเภ

ภาพที่ 4.14 ต้นศรีมหาโพธิ์ บริเวณหัวตลาด

การใช้สอยพื้นที่ในปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์นายกเทศบาลตำบลคู้สำเภา ซึ่งเป็นคณะกรรมการประชาสัมพันธ์ตลาดคู้สำเภา กล่าวว่าเดิมตลาดคู้สำเภา เป็นแหล่งวัฒนธรรมและแหล่งอาหารการกินแบบโบราณ แต่เมื่อการค้าขาย ชบเซาลง ประกอบกับพ่อแม่ที่ค้าขายต่างส่งลูกหลานเรียนหนังสือ พอจบแล้วก็ทำงานในตัวเมืองหรือทำงาน กรุงเทพฯ ทำให้คนที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่เป็นคนแก่ บ้างก็ปิดบ้านทิ้งหรือประกาศขายบ้าน ทำให้กลายเป็นชุมชน ที่ถูกทิ้งร้าง ทำให้หน่วยงานราชการ องค์กรท้องถิ่น รวมถึงชาวบ้านคิดที่จะฟื้นคืนตลาดคู้สำเภาให้กลับมา มีชีวิตชีวาอีกครั้ง จึงริเริ่มเปิดตลาดโดยนายอำเภอ นิธิวัชร จันทร์เฉลียว โดยการจัดโครงการส่งเสริม การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ “ถนนคนเดินตลาดคู้สำเภา” เริ่มเปิดให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมตั้งแต่วันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2557 ปัจจุบันจัดเฉพาะวันเสาร์และวันอาทิตย์ ตั้งแต่เวลา 12.00 น.- 20.00 น. โดยเริ่ม จากบริเวณท่าแพขนานยนต์ข้ามปากถึงลานโพธิ์หน้าศาลเจ้าพ่อกวนอู ทั้งสองข้างทางของถนนเลียบบแม่น้ำ เจ้าพระยา ระยะทางประมาณ 1.5 กิโลเมตร โดยให้ชาวบ้านและชาวมโนรมย์ พ่อค้าแม่ค้าจากตำบลท่าฉนวน ตำบลศิลาตัน ตำบลวัดโคก ตำบลคู้สำเภา ตำบลหางน้ำสาคร ประมาณ 5-6 ตำบลนี้มารวมกลุ่มกันนำสินค้า อาหารคาวหวาน อาหารพื้นบ้าน พืช ผัก ผลไม้ที่ขึ้นชื่อของชาวมโนรมย์ เช่น ส้มโอขาวแตงกวา ซึ่งตำบล คู้สำเภาเป็นถิ่นกำเนิดส้มโอของอำเภอมโนรมย์ จนมีคำขวัญประจำอำเภอว่า “มโนรมย์ ส้มหวาน ข้าวสารขาว ลูกสาวสวย” ห่อหมกโบราณ ขนมปัง ขนมปลาแฉม ขนมโปง สินค้าแปรรูปจากผลไม้ในท้องถิ่น เช่น กระท้อนหยี มะไฟหยี และมะม่วงแช่อิ่ม นอกจากนี้ยังมีสินค้า OTOP สินค้าหัตถกรรมต่างๆ มาจำหน่าย เช่น เสื้ออกท่าฉนวน เครื่องจักรสาน พัด ซึ่งทางเทศบาลตำบลต้องการให้เป็นจุดขายหนึ่งทางการท่องเที่ยวว่า “ไปเชียงใหม่มีร่ม มามโนรมย์มีพัด”

ภาพที่ 4.15 สินค้าภายในตลาดคู้งสำเภา

หน่วยงานที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวของตลาดคู้งสำเภา ได้สนับสนุนให้มีการสร้างเรือสำเภาทองเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของตำบลคู้งสำเภา และเป็นภูมิสัญลักษณ์ของตำบลคู้งสำเภา ที่มาของสำเภาลำนี้เดิมเป็นเรือสำเภาของชาวพิจิตร สร้างขึ้นเมื่อ 70 ปีที่แล้ว ด้วยไม้ตะเคียนทั้งลำ มีความยาว 17 เมตร กว้าง 5.80 เมตร ต่อมาได้ขายเรือลำนี้ให้ชาวชัยนาทเพื่อนำมาใช้ในการบรรทุกข้าวส่งไปยังเมืองหลวง จนกระทั่งมีการสร้างเขื่อนเจ้าพระยาจึงได้ทำการจมเรือไว้ในแม่น้ำเจ้าพระยา ต่อมาได้ทำการกู้เรือสำเภาโบราณที่จมอยู่ในแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นมาบูรณะซ่อมแซม พร้อมทั้งทาสีทองทั้งลำเรือเพื่อให้เกิดความสวยงามน่าชม ซึ่งได้มีพิธีบวงสรวงเรือสำเภาทองลำนี้ไปเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558

ภาพที่ 4.16 เรือสำเภาจำลองบริเวณลานโพธิ์

4.1.1.2 วัดธรรมามูลวรวิหาร

ที่ตั้งและอาณาเขต

ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลธรรมามูล อำเภอเมืองชัยนาท จังหวัดชัยนาท

ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของพื้นที่

วัดธรรมามูลวรวิหาร เป็นวัดเก่าแก่คู่บ้านคูเมืองชัยนาท ไม่ปรากฏหลักฐานว่าสร้างขึ้นตั้งแต่เมื่อใด และใครเป็นผู้สร้าง แต่สันนิษฐานว่าพระมหาธรรมราชาธิบดีแห่งราชวงศ์สุโขทัยทรงสร้างวัดนี้ขึ้นในปี พ.ศ.2120 มีหลักฐานคือพระพุทธรูปบูชาบรรจุอยู่ในองค์พระเจดีย์ที่พังลงมา และพระเครื่อง (พระร่วง) เป็นจำนวนมาก สำหรับพระพุทธรูปนั้นเป็นศิลปะสมัยสุโขทัย ซึ่งผู้สร้างวัดได้นำมาประดิษฐานไว้ และได้มีการบูรณะในสมัยกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากตามประวัติศาสตร์กล่าวว่าได้เสด็จมาครองเมืองชัยนาทกระทั่งสวรรคต ชาวบ้านได้ถือเอาวัดนี้เป็นวัดคู่บ้านคูเมืองและได้มีการบูรณะในสมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อมาวัดนี้มีความสำคัญในสมัยรัตนโกสินทร์ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยเสด็จประพาสวัดธรรมามูล และเสด็จมานมัสการหลวงพ่อดมจักรถึง 3 ครั้ง คือ ใน ร.ศ.120, ร.ศ.125 และ ร.ศ.127 ดังมีข้อความปรากฏในหนังสือประวัติศาสตร์ประพาสต้น มีพระราชหัตถเลขา ฉบับที่ 8 เดือนตุลาคม ร.ศ.120 ถึงกรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ ความว่า

“เวลาเช้า 3 โมงเศษ ถึงธรรมามูลขึ้นเขามีราษฎรอยู่มาก พระวิหารใหญ่หลังคาพังทลายลงทั้งแถบ จำต้องปฏิสังขรณ์ เมื่อนมัสการพระ แจกเสมาราชฎแล้วลงเรือเดินทางต่อมาอีก” ส่วนพระราชหัตถเลขา ฉบับลงวันที่ 9 สิงหาคม ร.ศ.125 สันนิษฐานว่าสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ จะตามเสด็จมาด้วย โดยมีหลักฐานจากจารึกในแผ่นหินอ่อนที่โคนด้านบนของเสาต้นกลางของซุ้มบันไดวัด นอกจากนี้ ในหนังสือ

สาสน์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ลงวันที่ 12 มกราคม 2481 เป็นลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวถึงการเสด็จมาตรวจราชการหัวเมืองเหนือ และพระราชทานพระกฐินหลวงไปทอดที่วัดธรรมามูลด้วย (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2542)

ลักษณะทางกายภาพ

วัดธรรมามูลวรวิหาร ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาด้านทิศตะวันออก ห่างจากตัวเมืองชัยนาทไปทางทิศเหนือประมาณ 8 กิโลเมตร เดิมวัดนี้ตั้งอยู่บนที่ราบตรงกลางแม่น้ำเจ้าพระยาในปัจจุบัน เมื่อแม่น้ำได้เซาะตลิ่งพังเข้ามาจึงย้ายเสนาสนะมาจัดสร้างขึ้นบนไหล่เขาธรรมามูล ลักษณะการวางผังทางกายภาพตามแนวทิศเหนือ-ใต้ ขนานไปกับแม่น้ำเจ้าพระยา เขาธรรมามูล ถูกกำหนดเป็นพื้นที่ป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 โดยจัดเป็นพื้นที่ป่าชุมชน โดยมีลักษณะของป่าเป็นป่าไม้เบญจพรรณขึ้นปกคลุมเขา ทั้งนี้ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์เก็บของป่าได้

ภาพที่ 4.17 ไหล่เขาธรรมามูล ที่ตั้งของวัดธรรมามูลวรวิหาร

ลักษณะทางสังคม และวัฒนธรรมของพื้นที่

ภายในวัดธรรมามูลวรวิหาร มีโบราณสถานและโบราณวัตถุสำคัญมากมาย ได้แก่

- 1) หลวงพ่อธรรมจักร เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองชัยนาท ประดิษฐานอยู่ในพระวิหารเชิงเขา วัดธรรมามูลวรวิหาร เป็นศิลปะประยุกต์ช่วงสมัยเชียงแสนตอนปลายถึงสุโขทัยตอนต้น ผสมกับสมัยอยุธยา มีพุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปปางห้ามญาติ ประทับยืนบนฐานดอกบัว พระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระอุระ หันพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ สูงประมาณ 4.50 เมตร กลางฝ่าพระหัตถ์มีรอยธรรมจักร ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 2 นิ้ว” ซึ่งเป็นที่มาของชื่อพระพุทธรูปองค์นี้ ทั้งนี้มีการนำสัญลักษณ์ธรรมจักรมาเป็นสัญลักษณ์และตราประจำจังหวัดชัยนาทด้วย

ประวัติหลวงพ่อธรรมจักร มีเพียงตำนานเล่าสืบกันมาแต่โบราณว่า มีผู้พบพระพุทธรูปลอยน้ำตามแม่น้ำเจ้าพระยามาร่วมกัน 3 องค์ ได้แก่ หลวงพ่อโสธร, หลวงพ่อวัดบ้านแหลม และหลวงพ่อธรรมจักร บ้างกล่าวว่ามีพระพุทธรูปอีกองค์หนึ่ง คือ หลวงพ่อวัดไร่ขิง ลอยน้ำตามมาด้วย แต่สำหรับหลวงพ่อธรรมจักรนั้น เมื่อลอยมาถึงบริเวณหน้าวัดธรรมามูล ปรากฏว่าได้ลอยวนเวียนอยู่ พระภิกษุและชาวบ้านจึงได้ทำพิธีอัญเชิญขึ้นมาประดิษฐานที่วัด โดยนำเชือกพร้อมสายสิญจน์ผูกกับพระพุทธรูป แต่ไม่สามารถชะลอขึ้นมาได้ จนกระทั่งเย็นจึงแยกย้ายกันกลับ แต่ปรากฏว่ามีผู้พบเห็นพระพุทธรูปที่ลอยน้ำมานั้นได้ประดิษฐานปิดขวางทางเข้าประตูวิหารวัด ชาวบ้านจึงศรัทธาต่อหลวงพ่อธรรมจักร แต่เมื่อองค์หลวงพ่อประดิษฐานอยู่ได้ 3 วัน ก็ได้หายไปจากพระวิหาร และกลับมาประดิษฐานที่เดิมโดยไม่ทราบสาเหตุ ซึ่งมีโคลนและจอกแหนติดเปื้อนมาด้วย ชาวบ้านจึงนำโซ่มาผูกไว้ไม่ให้หลวงพ่อหายไปอีก ต่อมา มีชายต่างถิ่นล่องแพมาตามหาพระพุทธรูปเพื่ออัญเชิญกลับไปประดิษฐานที่วัดเดิม แต่ฝันว่าหลวงพ่อไม่ขอลกลับจะขออยู่ที่วัดธรรมามูลวรวิหาร ชายคนดังกล่าวจึงลาท่านสมภารกลับและขอลอดเอาจักรที่ฝ่าพระหัตถ์องค์หลวงพ่อกลับไป นับแต่นั้นมาหลวงพ่อก็ไม่หายไปไหนอีก ชาวบ้านจึงได้ร่วมกันสร้างจักรขึ้นมาใหม่ โดยจัดงานสมโภชต่อเนื่องทุกปีจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 4.18 หลวงพ่อธรรมจักร

2) พระอุโบสถ เป็นสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา เดิมเป็นโถง มีเสาอิฐหลังคาเครื่องประดับมุงกระเบื้อง- กุบ ได้มีการบูรณะเมื่อ พ.ศ. 2495 ภายในประดิษฐานพระประธานภายในเป็นพระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัย อัญเชิญมาจากเมืองสุพรรณบุรี ตามพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดชัยนาท, 2542)

ภาพที่ 4.19 พระอุโบสถ

3) วิหาร เป็นอาคารฝังสื้เหลี่ยมผืนผ้า หอหน้าประดิษฐานหลวงพ่อธรรมจักร ส่วนห้องหลังเป็น
โถงยาว มีฐานชุกชีประดิษฐานพระพุทธรูปศิลาประธานองค์ใหญ่ พระพุทธรูปศิลาขนาดเล็กหลายองค์

4) ใบเสมาทรายแดง เป็นเสมาคู่สลักด้วยศิลาทรายสีแดง มีลายกนกประกอบ สันนิษฐานว่าสลักขึ้น
ช่วงปลายสมัยอยุธยา ราวพุทธศตวรรษที่ 22-23 ทั้งนี้เนื่องจากในสมัยพระเจ้าปราสาททอง นิยมสร้างวัตถุด้วย
ศิลาทรายแดง และเนื่องจากเป็นใบเสมาคู่ซึ่งเป็นวัดที่กษัตริย์สร้าง จึงมีผลต่อความเป็นศูนย์รวมจิตใจของ
ประชาชนทั่วไป

5) พระพุทธรูปจำลองศิลาจำหลัก เมื่อครั้งที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เสด็จ
ทรงตรัสถึงพระพุทธรูปจำลองนี้ว่า “...พระบาททำด้วยศิลา ลายลักษณะสลักโปนรูปกลมตามวงจักร ศีลารอบ
พระบาทแผ่นนี้เก่ามาก...” ซึ่งรอยพระบาทนี้เปรียบเทียบกับความเก่าแก่ได้กับลวดลายจำหลักต่างๆในศิลปะ
อยุธยา (คงเดช ประพัฒน์ทอง, 2510)

6) จารึกวัดธรรมามูล เป็นจารึกแผ่นหินอ่อนที่โคนด้านบนของเสาต้นกลางที่เป็นเสาซุ้มบันไดติดกับ
ลานพระวิหาร ปรากฏจารึกเกี่ยวกับวัน เดือน ปี ขนาดของบันไดและผู้ร่วมบริจาค โดยปรากฏพระนามของ
สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงบริจาคเงินจำนวน 200 บาท (คณะกรรมการอำนวยการจัดงาน
เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2542)

7) เจดีย์ด้านหลังวิหาร ลักษณะก่ออิฐถือปูน อยู่ในสภาพทรุดโทรม เหลือเพียงส่วนฐาน สันนิษฐาน
ว่าเป็นเจดีย์เพิ่มมุมไม้สิบสอง และมีเจดีย์รายที่ตั้งอยู่บนฐานเช่นกัน

ภาพที่ 4.20 สภาพเจดีย์เก่าหลังพระวิหาร

8) ยอดเขาธรรมามูลมีบันไดขึ้น 565 ขั้น ด้านบนมีวิหารก่ออิฐถือปูน ภายในประดิษฐานหลวงพ่อนาค มีความเชื่อว่าวิหารบนยอดเขาธรรมามูล เป็นสถานที่ปลุกเสกน้ำมันตี่ให้แก่ทหารเพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจในยามออกศึก นอกจากนี้ลานกว้างบนยอดเขายังใช้เป็นที่รวมพลและเป็นสถานที่สำหรับดูกำลังพลของข้าศึก และการเดินทัพของข้าศึกในสมัยก่อน

นอกจากนี้ ชาวชัยนาทยังเชื่อว่าน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณหน้าวัดธรรมามูลถือเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นน้ำอภิเษก 1 ใน 2 แห่งของจังหวัดชัยนาทที่นำไปใช้ในพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา

วัดธรรมามูลยังมีความสำคัญในฐานะศูนย์กลางพุทธศาสนิกชน นอกจากจะมาราบไหว้หลวงพ่อธรรมจักรแล้ว ที่วัดแห่งนี้ยังเป็นสถานที่จัดประเพณีนมัสการหลวงพ่อธรรมจักร โดยทางวัดกำหนดขึ้นปีละ 2 ครั้ง คือ ในเดือน 6 ระหว่างวันขึ้น 4-8 ค่ำ และในเดือน 11 ระหว่างแรม 4-8 ค่ำ รวมครั้งละ 5 วัน 5 คืน ในงานมีมหรสพสมโภช ซึ่งในอดีตจะมีงานแข่งเรือในลำน้ำหน้าวัดด้วย แต่ได้ล้มเลิกไปเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2505 นอกจากนี้ทุกวันแรม 11 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี ทางวัดได้จัดประเพณีตักบาตรเทโว ซึ่งเป็นการใช้พื้นที่ให้เกิดความหมายและสื่อสารสอดคล้องกับเรื่องราวในพุทธประวัติ ด้วยการจัดพื้นที่ในพิธีสู่ยอดเขาธรรมามูลไปถึงบริเวณวิหารหลวงพ่อนาค นับเป็นการใช้ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ให้มีความหมายแทนเส้นทางเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์สู่โลกมนุษย์

ภาพที่ 4.21 งานประเพณีเทโวโรหนะ

ที่มา : Chinat Daily Online News

การใช้สอยพื้นที่ในปัจจุบัน

การใช้ประโยชน์ที่ดินและกิจกรรม มีการจัดแบ่งสิ่งปลูกสร้างออกเป็น 4 ชั้น ตามความสูงของภูเขา โดยชั้นล่างสุดเป็นบริเวณที่ตั้งของโรงเรียนวัดธรรมามูล ชั้นที่สองเป็นที่ตั้งของศาลาการเปรียญ กุฏิ หอสวดมนต์ และเมรุเผาศพ ชั้นที่สามเป็นบริเวณที่ตั้งกุฏิ ส่วนชั้นที่สี่เป็นที่ตั้งของพระอุโบสถ พระวิหาร และพระเจดีย์ซึ่งพังทลายเหลือแต่ฐาน ส่วนพื้นที่ราบบนยอดเขาธรรมามูล ซึ่งมีพื้นที่ 5 ไร่เศษ ใช้เป็นจุดชมวิว และประกอบด้วยวิหารหลวงพ่อนาค นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ป่าชุมชนตามความลาดชันของเขา ซึ่งถูกอนุรักษ์เป็นป่าชุมชนเพื่อให้ชาวบ้านมาใช้ประโยชน์ได้

ภาพที่ 4.22 พื้นที่ชั้นล่างสุดของวัดธรรมามูล

4.1.1.3 วัดปากคลองมะขามเฒ่า

ที่ตั้งและอาณาเขต

ตั้งอยู่เลขที่ 49 บ้านปากคลอง หมู่ที่ 1 ตำบลมะขามเฒ่า อำเภอดงสิงห์ จังหวัดชัยนาท

ประวัติความเป็นมา การตั้งถิ่นฐาน และพัฒนาการของพื้นที่

สาเหตุที่มีชื่อว่า “วัดปากคลองมะขามเฒ่า” กล่าวกันว่าแต่ก่อนมีต้นมะขามใหญ่ต้นหนึ่งขนาด 3 คนโอบ ขึ้นอยู่ริมน้ำเจ้าพระยาหน้าวัด เยื้องกับปากคลองลงมาทางใต้ วัดนี้สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ (คงเดช ประพัฒน์ทอง, 2510) สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2437 โดยพระครูวิมลคุณากร หรือ “หลวงปู่ศุข” เดิมวัดนี้ชื่อวัดอุททองปากคลองมะขามเฒ่า เนื่องจากหลวงปู่ศุขได้สร้างวัดขึ้นใกล้ๆ กับวัดร้างชื่อวัดอุททอง และได้รื้อเอาอิฐจากวัดอุททองมาสร้างวัดใหม่นี้ด้วย (ภูวคต สุวรรณดี, 2538)

หลวงปู่ศุข มีภูมิลำเนาอยู่ที่ตำบลมะขามเฒ่า อำเภอดงสิงห์ ท่านอุปสมบทที่วัดในกรุงเทพฯ เมื่อได้อุปสมบทแล้วศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยพอสมควรแล้ว ท่านได้ออกเดินธุดงค์หาที่สงบฝึกวิปัสสนากัมมัฏฐาน และวิชาอาคมต่าง ๆ จากสำนักที่มีชื่อเสียงโด่งดังในสมัยนั้นจนชำนาญ จึงกราบลาอาจารย์กลับบ้านเกิดของท่าน โดยมาพักอยู่ที่วัดร้างแห่งหนึ่งข้างหมู่บ้านของท่าน ชื่อวัดอุททอง ปัจจุบันนี้เรียกว่าวัดปากคลอง ชาวบ้านแถบนั้นมีความศรัทธาเลื่อมใสจึงนิมนต์ให้ท่านจำพรรษาอยู่ที่นั่น จนกระทั่งมารดาท่านที่วัดปากคลองมะขามเฒ่า อำเภอดงสิงห์ จังหวัดชัยนาท ได้ชราภาพลงตามอายุชั้ย ท่านจึงได้เดินทางกลับสู่ภูมิลำเนาเดิม และได้อยู่จำพรรษาปีแรกๆ ที่วัดอุททองปากคลองมะขามเฒ่า ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่โบราณที่อยู่ลึกเข้าไปในคลองมะขามเฒ่า หรือบริเวณต้นแม่น้ำท่าจีนในปัจจุบัน แต่สภาพของวัด อุททองขณะนั้นได้เกิดการชำรุดทรุดโทรมลงตามสภาพ เกินกว่าที่จะบูรณปฏิสังขรณ์ให้กลับคืนมาสู่สภาพที่ดีได้ต่อไป ท่านจึงได้ขยับขยายออกมาที่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และได้สร้างกุฏิขึ้นครั้งแรกหนึ่งหลังพอเป็นที่อยู่อาศัย ต่อมาหลวงปู่ฯ ได้สร้างวัดถุ่มงคลในรูปพระพิมพ์สี่เหลี่ยมขั้วม้อออกแจกเป็นของที่ระลึกเป็นครั้งแรก เมื่อผู้ที่ได้รับแจกพระเครื่องจากท่านไปได้ปรากฏอิทธิฤทธิ์ทางอยู่ยงคงกระพัน ทำให้ประชาชนเลื่อมใส โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดปากคลองมะขามเฒ่า ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาอันเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลัก การขนส่งสินค้าตลอดจนการทำมาค้าขาย จะขึ้นล่องจะต้องอาศัยสายน้ำเจ้าพระยา ในอดีตพอเวลาพลบค่ำพ่อค้าแม่ค้าจะมาอาศัยนอนค้างแรมที่แพหน้าวัดของท่าน เพื่ออาศัยบาร์มีของท่านช่วยป้องกันขโมยที่จะมาประทุษร้ายชีวิตและทรัพย์สิน ถ้าจะเปรียบไปแล้วหน้าวัดของหลวงปู่ศุขจึงเป็นเสมือนหนึ่งเป็นชุมทางที่สำคัญ และเป็นปัจจัยที่ช่วยเสริมส่งให้เกียรติคุณของท่านให้แผ่ขยายไปทั่วทุกภาคของประเทศ นอกจากนี้ท่านยังเป็นอาจารย์ของกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ พระราชโอรสในรัชกาลที่ 5 และเป็นบิดาแห่งกองทัพเรือ

ลักษณะทางกายภาพ

พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบลุ่มอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ทางฝั่งตะวันตก ส่วนทางด้านเหนือแยกไปเป็นคลองมะขามเฒ่า หรือต้นแม่น้ำท่าจีน ทิศเหนือกับทิศใต้ติดต่อกับชุมชนที่วางตัวไปตามแนวแม่น้ำเจ้าพระยา พื้นที่ภายในวัดโดยรวมเป็นรูปสี่เหลี่ยม พื้นที่โดยรอบประกอบด้วยที่ว่าง และพื้นที่เกษตรกรรม เนื่องจาก

โดยรอบวัดเป็นพื้นที่ราบลุ่มมีน้ำทำให้เหมาะในการทำเกษตรกรรม โดยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนส่วนใหญ่จะอยู่ตามแนวคลองมะขามเฒ่า ซึ่งอยู่ห่างจากวัดปากคลองมะขามเฒ่าประมาณ 3-4 กิโลเมตร

ภาพที่ 4.23 จุดลำน้ำแยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาสู่ปากคลองมะขามเฒ่า

ลักษณะทางสังคม และวัฒนธรรมของพื้นที่

ภายในวัดปากคลองมะขามเฒ่า มีโบราณสถานและโบราณวัตถุสำคัญมากมาย ได้แก่

- 1) มณฑป สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2456 ช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมัยที่หลวงปู่ศุขเป็นเจ้าอาวาส เป็นอาคารจัตุรมุขยอดมณฑป โดยใช้ไม้สักจากจังหวัดพิษณุโลก จำนวนสามต้น ในการสร้าง รากฐานใช้คนกระทุ้งอิฐและทราย แล้วก่อเรียงขึ้นไปจนถึงเครื่องไม้ชั้นบน ในการก่อสร้างมีรายละเอียดของพิธีกรรมที่น่าสนใจ คือ ในพิธียกเครื่องไม้ชั้นหลังคานั้น ใช้พระสงฆ์ทั้งหมด โดยพระสงฆ์เหล่านี้จะผูกสายสิญจน์โยงกับพระที่สวดคาถาอยู่ด้านล่างทั้งแปดทิศ นอกจากนี้ยังมีการบรรจุพระพิมพ์ไว้ที่รอยต่อไม้ทุกจุดด้วย สิ่งที่สำคัญของมณฑป คือ บานประตูแกะสลักโดยช่างชาวจีนจากไหหลำ ภายในมณฑปเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปยืน รอยพระพุทธรูปบาทจำลอง รูปปั้นหลวงปู่ศุข และพระบรมรูปของกรมหลวงชุมพรฯ

ภาพที่ 4.24 มณฑป และรูปหล่อหลวงปู่ศุข

2) พระอุโบสถ สร้างขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2442 ภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มีคุณค่ายิ่ง โดยเฉพาะภาพเขียนฝีพระหัตถ์ของกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์และมีข้าราชการบริพารร่วมเขียนด้วย ทั้งหมดเขียนด้วยอักษรขอมผนังด้านใต้มีภาพเขียนที่บอกเวลาเขียนไว้คือปี พ.ศ. 2433 เป็นภาพเขียนสีน้ำ ที่กรมศิลปากรยกย่องว่าเสด็จเดี่ยว ทรงมีฝีมือทางการเขียนภาพเป็นอย่างมาก และทรงสอดแทรกอารมณ์ขัน ในภาพพระพุทธเจ้าขณะมารในกระแสน้ำที่พระแม่ธรณีบิดมวยผม ทำให้เกิดอุทกธาราไหลพัดพาเอา ท้าวพระยามารไป ส่วนภาพเขียนด้านอื่น คือ ด้านทิศเหนือ เป็นฝีมือของนายรุ่ง น้องชายหลวงปู่ศุข ด้านทิศใต้ เป็นฝีมือของนายมา ทั้งหมดเป็นเรื่องราวในพุทธประวัติตอนต่างๆ รายละเอียดของภาพแสดงถึงวิถีชีวิต คนในชุมชนรอบวัดด้วย

ฝีมือของเสด็จในกรมฯ อีกชิ้นหนึ่งก็คือ ภาพเขียนสีน้ำมัน เป็นรูปหลวงปู่ศุข ยืนเต็มตัวและถือไม้เท้า ภาพนี้เขียนในขณะที่หลวงปู่ศุข ชราภาพมากแล้วท่านจึงต้องใช้ไม้เท้าช่วยพยุงในการเดิน ซึ่งภาพนี้ก็ยิ่งปรากฏให้เห็นในพระอุโบสถ จวบจนทุกวันนี้

การใช้สอยพื้นที่ในปัจจุบัน

ภายในวัดประกอบด้วยพื้นที่พุทธาวาส สังฆาวาสและพื้นที่สาธารณะที่เป็นร้านค้า ลานจอดรถ รวมถึงพื้นที่ริมแม่น้ำวัดสำหรับกิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น การชมทิวทัศน์แม่น้ำเจ้าพระยา และท่าเรือข้ามฟาก

นอกจากนี้ในพื้นที่ยังมีการส่งเสริมการจัดตลาดต้นน้ำท่าจีน โดยการพัฒนาตลาดต้นน้ำท่าจีนซึ่งตั้งอยู่ที่วัดปากคลองมะขามเฒ่า หมู่ 1 ต.มะขามเฒ่า อ.วัดสิงห์ จ.ชัยนาท ให้สามารถเชื่อมโยงกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางน้ำของจังหวัด ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ตามนโยบายการพัฒนาจังหวัด ซึ่งจะทำให้ชุมชนมีรายได้จากการจำหน่ายสินค้าในชุมชน มีการแลกเปลี่ยนซื้อขายระหว่างประชาชนในชุมชนและนักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่จะมาท่องเที่ยวมากขึ้น ตลอดจนต้องการที่จะปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชน ร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่นและรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามอีกด้วย

ภาพที่ 4.25 พื้นที่หน้าวัดปากคลองมะขามเฒ่าริมแม่น้ำเจ้าพระยา

4.1.2 จังหวัดสิงห์บุรี

ประวัติความเป็นมา

สิงห์บุรีเป็นเมืองเก่าแก่ สร้างขึ้นก่อนกรุงสุโขทัย ราว พ.ศ.1650 โดยพระเจ้าไกรสรราช ตัวเมืองเดิมนั้นอยู่ทางลำแม่น้ำจักรสิทธิ์ ตำบลจักรสิทธิ์ อำเภอเมืองสิงห์บุรี ต่อมาได้มีการโยกย้ายเมืองไปตามสภาพลำน้ำสำคัญหลายแห่ง ในสมัยอยุธยาไปย้ายเมืองไปตั้งทางแควแม่น้ำน้อย ที่ตำบลโพธิ์สังข์ อำเภอค่ายบางระจัน เนื่องจากลำน้ำจักรสิทธิ์ตื้นเขิน หลังเสียกรุงให้กับพม่าในปี พ.ศ. 2310 จึงย้ายเมืองสิงห์มาตั้งทางแม่น้ำเจ้าพระยาที่ริมปากบางต้นโพธิ์ ตำบลบางมอญ

ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการจัดรูปการปกครองเมืองตามระบบมณฑลเทศาภิบาล จึงได้จัดตั้งมณฑลกรุงเก่า (มณฑลอยุธยา) ขึ้นประกอบด้วยเมือง 8 เมือง คือ กรุงเก่าพระพุทธรบาทพรหมบุรี ลพบุรี สระบุรี สิงห์บุรี อ่างทอง และอินทร์บุรี ใน พ.ศ.2439 ได้มีการยุบเมืองพรหมบุรี เมืองอินทร์บุรี ลงให้เป็นอำเภอขึ้นกับเมืองสิงห์บุรี ในขณะเดียวกันได้ย้ายเมืองสิงห์บุรีจากปากบางต้นโพธิ์ ไปตั้งที่ตำบลบางพุทรา อำเภอเมืองสิงห์บุรี อันเป็นที่ตั้งจังหวัดสิงห์บุรีในปัจจุบัน

สภาพโดยทั่วไปของจังหวัดสิงห์บุรี

จังหวัดสิงห์บุรี ตั้งอยู่ภาคกลางตอนบนที่มีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านตั้งแต่ทิศเหนือจรดทิศใต้ของจังหวัด อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 142 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ อำเภอสรรพยา และอำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์

ทิศใต้ ติดต่อกับ อำเภอไชโย อำเภอโพธิ์ทอง และอำเภอแสวงหา จังหวัดอ่างทอง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อำเภอบ้านหมี่ อำเภอท่าเรือ จังหวัดลพบุรี

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ อำเภอบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี และอำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท

ภาพที่ 4.26 แผนที่จังหวัดสิงห์บุรี
ที่มา : สำนักงานจังหวัดสิงห์บุรี

ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่มและพื้นที่ลูกคลื่นลอนตื้น ซึ่งเกิดจากการทับถมของตะกอนริมแม่น้ำเป็นเวลานาน จึงมีความอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำสำคัญไหลผ่าน 3 สาย คือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำน้อย และแม่น้ำลพบุรี จังหวัดสิงห์บุรี พื้นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่ครอบคลุมพื้นที่ด้านตะวันตกในเขตอำเภอมั่นบุรี รวบรวมถึงบางส่วนของตอนล่างของจังหวัด ได้แก่ อำเภอบางบาลและอำเภอบางซ้าย ซึ่งมักพบปัญหาน้ำท่วมขังในช่วงฤดูฝน ส่วนบริเวณขอบที่ราบลุ่มจะมีลักษณะพื้นที่เป็นลูกคลื่นลอนตื้น ตลอดแนวยาวของสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ครอบคลุมพื้นที่ด้านตะวันออกของจังหวัดในเขตอำเภอมั่นบุรี อำเภอมั่น และอำเภอบางบาล

สภาพเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยว

ภาพรวมการเดินทางท่องเที่ยวของจังหวัดสิงห์บุรีมีอัตราการเติบโตเพิ่มขึ้น โดยส่วนใหญ่เป็นผู้เยี่ยมเยือนชาวไทย สำหรับชาวต่างชาติมีอัตราการลดลง นักท่องเที่ยวชาวไทยมีสัดส่วนเกือบ 100% และเนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวมีระยะทางไม่ไกลจากกรุงเทพฯ และมีความสะดวกสบาย นักท่องเที่ยวจึงเดินทางแบบเช้าไป-เย็นกลับ แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่นิยม อาทิ วัดพิบูลทอง วัดพระนอนจักรสีห์ สืบสานศิลปะถิ่นวีรชนไทย วัดกุฎีทอง เป็นต้น รวมทั้งได้มีการจัดงานประเพณีสงกรานต์ภาคกลาง ณ วัดพระนอนจักรสีห์วรวิหาร และ

เทศกาลกินปลา ซึ่งเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวจากกรุงเทพฯ ที่ต้องการเข้ามาสัมผัสธรรมชาติต่างจังหวัด โดยปกติแล้วนักท่องเที่ยวจะเดินทางในวันหยุดสุดสัปดาห์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์ ส่วนใหญ่ของการเดินทางเข้ามาเที่ยวสิงห์บุรีจะเดินทางโดยใช้รถยนต์ส่วนตัวมากที่สุด และรถโดยสารประจำทาง (กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา)

ด้านการพัฒนาจังหวัดสิงห์บุรีได้วางตำแหน่งการพัฒนาไว้ที่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ศาสนา และวัฒนธรรม

จากนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดสิงห์บุรี สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยเพื่อการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยมีผลการศึกษาในพื้นที่ตัวแหนดังนี้

4.1.2.1 ตลาดปากบาง

ที่ตั้งและอาณาเขต

ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ริมถนนสายเอเชีย (ทางหลวงหมายเลข 32) ตำบลปากบาง อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี ขอบเขตของพื้นที่มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ อำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี
ทิศใต้	ติดต่อกับ ตำบลบ้านแปง อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ อำเภอบางบาล จังหวัดสิงห์บุรี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ ตำบลหัวป่า อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี

ประวัติความเป็นมา การตั้งถิ่นฐาน และพัฒนาการของพื้นที่

ตำบลพรหมบุรี เดิมชื่อบ้านปากบางหมื่นหาญ หรือตำบลหมื่นหาญ เกิดจากราษฎรช่วยกันลอกคลองจากริมแม่น้ำเจ้าพระยาผ่านทุ่งนาไปจรดบ้านตำบลบางงา อำเภอบางบาล จังหวัดลพบุรี ทำให้เหมาะแก่การค้าขาย มีการปลูกห้องแถวเรียงรายไปตามริมบางตอนต้นน้ำ จึงเรียกว่า “ตลาดปากบาง” และเปลี่ยนชื่อเป็นตำบลพรหมบุรี เมื่อ พ.ศ. 2485

ตลาดปากบาง หรือตลาดหมื่นหาญ เป็นตลาดเก่าแก่ที่มีความเจริญคู่กับอำเภอพรหมบุรีมานาน และเป็นเส้นทางเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระราชหัตถเลขาเมื่อคราวเสด็จประพาสต้น พ.ศ. 2449 ความว่า “....ออกจากวัดชลอนขึ้นตลาดหมื่นหาญ สนุกครีกครื้นกว่าแต่ก่อน ตลาดนี้ติดได้เพราะเป็นท่าเกวียนมาแต่ลพบุรี..”

ความเจริญของบ้านปากบางในอดีตเป็นชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนกันอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ด้านทิศตะวันออก การเดินทางและการขนส่งสินค้าต้องใช้เส้นทางเรือ ที่นี่จึงเป็นศูนย์กลางของร้านค้า นานาชนิดที่ผู้คนส่วนใหญ่จะมาจับจ่ายใช้สอยของกินของใช้ ในอดีตจึงมีทั้งร้านขายของชำ ร้านขายทอง ถึง 3 ร้าน แสดงถึงความรุ่งเรืองในด้านค้าขายของผู้คนในยุคนั้น นอกจากนี้ในอดีตยังมีท่าเรือที่รองรับผู้ที่จะเดินทางไปอ่างทอง กรุงเทพฯ มีเรือเมล์โดยสาร 2 ชั้น วิ่งไปกลับระหว่างชัยนาท-กรุงเทพฯ โดยต้องใช้เวลา

เดินทางกลับไปกลับถึง 3 วัน เนื่องจากตลาดปากบาง มีที่ตั้งติดคั้งน้ำเจ้าพระยาเลียวเป็นมุมกว้าง ปีไหนน้ำเหนือไหลแรงแม่น้ำเจ้าพระยาจะกวาดตะกอนดินไหลมากองไว้ที่ตลาดปากบาง ในสมัยกรุงศรีอยุธยาทั่วมตลาดปากบางทุกปี ที่นี่จึงเป็นแหล่งปลูกข้าวปีละ 2-3 ครั้ง ข้าวโพด ถั่วนานาชนิด ผักสดส่งเข้าไปเลี้ยงคนในวังอยุธยา พม่าจึงยกทัพมายึดตลาดปากบางไว้ เป็นที่ลี้ภัยสมเสียดึงทัพใหญ่ ต่อมาตลาดปากบางจึงเป็นชุมทางข้ามแม่น้ำเข้าเมืองสิงห์บุรี ล่องแม่น้ำขึ้นเหนือไปชยันนาท ลงใต้ต่อไป อ.ไชโย จ.อ่างทอง หรือเดินทางต่อไปยังเมืองลพบุรี ตลาดปากบางจึงเป็นชุมทางมีโรงสีขนาดใหญ่หลายโรง โรงงานซ่อมบำรุงเครื่องยนต์เรือขายอาหารสัตว์ ยาปราบศัตรูพืช มีลิเกหลายโรง มีจิวเล่นถวายเป็นพ่อนิน อาหารการกินซื้อขายกันคึกคัก

การเปลี่ยนแปลงของบทบาทของตลาดเปลี่ยนแปลงไปเมื่อถนนสายเอเชียที่มุ่งขึ้นสู่เส้นทางภาคเหนือได้มาแทนที่เส้นทางทางน้ำ บ้านปากบางจึงเริ่มค่อยๆเปลี่ยนแปลง หลายบ้านได้ย้ายถิ่นฐานไปประกอบอาชีพที่อื่น ทั้งบ้านเรือนให้ทรุดโทรม แต่ยังมีชาวบ้านส่วนหนึ่งที่ยังคงสืบสานอาชีพค้าขายจากบรรพบุรุษต่อไป

ลักษณะของตลาดปากบางมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมมาทางเดินรอบๆตลาด คาดว่าสมัยที่การคมนาคมทางน้ำยังเป็นเส้นทางหลักตลาดปากบางยังเจริญรุ่งเรือง ส่วนที่เจริญที่สุดของตัวตลาดคงอยู่บริเวณที่ติดแม่น้ำเมื่อมีการตัดถนนเข้ามาแล้วทางส่วนท้ายๆตลาด ตลาดจึงย้ายไปเจริญทางด้านนั้นแทน

ลักษณะทางกายภาพ

ตลาดปากบางตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก บ้านเรือนมีลักษณะเป็นห้องแถว เรือนไม้กว่า 100 ห้อง แต่ปัจจุบันอยู่ในสภาพทรุดโทรม รูปแบบส่วนใหญ่เป็นเรือนพักอาศัยที่สร้างด้วยไม้ และสร้างขึ้นติดต่อกันเป็นแถว มีทั้งส่วนที่อยู่ริมน้ำและถัดเข้ามาจากบริเวณริมน้ำ เรือนไม้บางหลังใช้พื้นที่ชั้นล่างเป็นร้านค้าขายของ ปัจจุบันบ้านเรือนที่เป็นเรือนไม้หลงเหลืออยู่ไม่ถึง 30% เพราะบ้านที่เป็นบ้านไม้ก็เริ่มพุงพังไปตามกาลเวลา ทำให้ชาวบ้านสร้างเป็นบ้านปูนแทน เพราะพื้นที่ประสบปัญหาน้ำท่วมค่อนข้างบ่อย ประกอบกับนโยบายการดูแลรักษาอนุรักษ์บ้านเก่าไว้ไม่มี ชาวบ้านที่ยังคงอาศัยดูแลรักษาตนเองโดยไม่ได้มีหน่วยงานใดช่วยดูแล

ภาพที่ 4.27 สภาพบ้านเรือนไม้ภายในตลาดปากบาง

ภาพที่ 4.28 สภาพความเปลี่ยนแปลงของบ้านเรือน

ลักษณะทางสังคม และเศรษฐกิจของพื้นที่

ร่องรอยความเจริญรุ่งเรืองยังคงปรากฏในสภาพของชุมชนเรือนไม้และร้านค้า ซึ่งบางร้านยังคงค้าขายสืบต่อจากบรรพบุรุษ ส่วนใหญ่มรดกทางวัฒนธรรมของที่ตลาดปากบางจะเกี่ยวข้องกับอาหารและขนม ซึ่งสร้างชื่อเสียงให้กับตลาดปากบาง ดังนี้

1) ร้านขนมเปียะโฮวเม่งเฮง ร้านนี้เป็นร้านขนมเปียะเจ้าแรกที่เปิดที่ตลาดปากบาง เปิดขายมานานกว่า 60 ปี โดยไม่มีสาขา ทั้งนี้เนื่องจากการสืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น ปัจจุบันเป็นยุคพี่น้องรุ่นที่ 3 ที่ร่วมกันสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ภูมิปัญญาการทำขนมเปียะของที่นี่ คือ ลักษณะแป้งไม่เป็นชั้น เนื้อแป้งไม่ปลิง มีหลายไส้ เช่น ฟักไข่ ถั่วไข่ หูเรียนไข่ ฯลฯ ร้านนี้มีลักษณะเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนทำไปขายไป ทั้งนี้ในส่วนของวัตถุดิบที่ใช้จำพวกถั่วทางร้านจะไปซื้อมาจากในกรุงเทพฯ มาผลิต

2) ร้านกระยาสารทแม่ทองสุข ตั้งอยู่ท้ายตลาดหัวมุมถนน ตรงข้ามร้านกาแฟแปะธง ไกล่แม่น้ำเจ้าพระยา ลักษณะของร้านเป็นบ้านไม้ชั้นล่างเป็นประตูบานเฟี้ยม โดยกระยาสารทร้านนี้เป็นสินค้า OTOP ของขึ้นชื่อในตลาดปากบาง ซึ่งคุณป้ารัตนา ศิลศรี ทำมาขายสืบต่อจากคุณแม่ทองสุข มานานเกือบ 30 ปี กระยาสารทของที่นี่จะมีกระบวนการทำเป็นของตัวเอง มีจุดเด่นเป็นของตัวเอง คือ รสชาติที่อร่อย หวาน มัน กรอบ ในการทำนั้นต้องใช้คน 6 คน ใช้น้ำตาลมะพร้าวจากจังหวัดสมุทรสาคร ถั่ว งา ข้าวเม่า ข้าวตอก นำมาทวนใส่กะทิ รสชาติไม่หวานเกินไปและไม่เหนียวจนเกินไป ทางร้านจะทำออกมาเป็นครั้ง ครั้งละ 3 กระทะ มีการส่งขายไปหลายที่ ไม่ว่าจะเป็นทางกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด สินค้าภายในร้านทั้งหมดมีกระยาสารท ข้าวเหนียวแดง พุดชากวน มะม่วงกวน กล้วยตาก และข้าวต้มมัด

3) ร้านกุนเชียงสมประสงค์โอชา ตั้งอยู่ในซอยกลางของตลาด เป็นอาคารไม้ 2 ชั้น เจ้าของร้านคือ คุณสมพร กองกลิ่นหอม และคุณอมรเทพ มูลขุนทด เปิดขายกุนเชียงสืบรุ่นมาเป็นรุ่นที่ 4 ซึ่งกุนเชียงร้านนี้ทำมา 100 กว่าปีแล้ว ร้านนี้ขายกุนเชียง 2 ชนิด คือ กุนเชียงหมู และกุนเชียงปลา ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของพื้นที่ ซึ่งชื่อจริงๆ เรียกว่า “กวนเชียง” ตามกรรมวิธีการทำ โดยเอกลักษณ์การทำกุนเชียงของที่นี่ คือ เวลาผสมส่วนผสมจะทำเองโดยใช้มือ ซึ่งยังคงอนุรักษ์ขั้นตอนการผลิตแบบเดิมๆ เช่น ใช้เชือกกล้วยมัดกุนเชียง มีการเอากุนเชียงมาตากแดด 2 ชั่วโมง ก่อนจึงเอาเข้าเตาอบ ซึ่งยังมีการอบกุนเชียงโดยใช้ถ่านหุงข้าว กุนเชียงที่ตลาดปากบางแห่งนี้ไม่ใส่สารกันบูด ไม่ใส่ผงชูรส ไม่ใส่ดินประสิว ไม่ใส่สี และไม่ใส่แป้ง ทำให้ได้กุนเชียง

ที่ไม่เหมือนกับที่อื่น และมีความหอม โดดเด่นรวมถึงความอร่อย ด้านการขายทางร้านจะขายส่งบริเวณใกล้เคียง

ภาพที่ 4.29 ร้านกุนเชียงสมประสงค์โอชา

4) ร้านกาแฟแป๊ะธง เป็นร้านกาแฟเก่าขายมานานนับร้อยปี ตั้งอยู่ท้ายตลาด ภายในร้านยังคงเอกลักษณ์เดิมๆ คือ เรือนไม้ 2 ชั้น จัดพื้นที่ชั้นล่างด้านหน้าเป็นร้านกาแฟ

ภาพที่ 4.30 ร้านกาแฟแป๊ะธง

5) ร้านผัดไทยปากบาง (สูตรเดิม) ตั้งอยู่ข้างธนาคารไทยพาณิชย์ ด้านหน้าตลาดปากบาง เป็นร้านผัดไทยเก่าแก่มีชื่อเสียงประจำตลาดปากบาง ลักษณะเป็นร้านแบบเปิดโล่งบรรยากาศแบบกันเอง ภูมิปัญญาในการทำผัดไทยของที่นี่ คือ ใช้ไข่เปิดแทนไข่ไก่ เนื่องจากไข่แดงจะกลมใหญ่และหอมมันกว่า ผสมกับเส้นผัดไทยที่เหนียวนุ่ม ทำให้เป็นเอกลักษณ์ของที่นี่

ภาพที่ 4.31 ร้านผัดไทยปากบาง

6) ร้านบ้านดาวเรือง เป็นร้านผัดไทยที่เขาจุดขายของสิ่งบุรี คือ ปลาช่อน โดยใช้ปลาช่อนนา เนื่องจากกลิ่นคาวไม่แรงมาก โดยนำปลามาแล่เลาะก้างออก แล่เป็นชิ้นๆ หมักด้วยเครื่องเทศ จากนั้นนำมาชุบแป้งทอดแล้วปรุงผัดไทย ปรุงรสด้วยน้ำมะขาม ซึ่งสร้างความแตกต่างจากผัดไทยร้านอื่น

7) ร้านมะลิลาหมูทุบ ตั้งอยู่กลางซอยด้านเหนือติดกับร้านขนมเปี๊ยะโชวเม้งเอง โดยเป็นร้านค้าที่สืบทอดกันมาตั้งแต่รุ่นอาภรณ์ รุ่นนี้ถือเป็นรุ่นที่ 3 จำหน่ายหมูทุบ หมูแท่ง หมูหยอง หมูสวรรค์ และเป็นเจ้าแรกของปากบางที่ทำผักกาดหวาน หัวไชโป๊ ขาย การทำหมูทุบของที่นี่จะใช้เนื้อหมูสะโพกหลัง ในอดีตการทุบหมูจะใช้ค้อนทุบบนเขียง แต่ต่อมาเปลี่ยนมาใช้เครื่องทุบที่มีลักษณะคล้ายเครื่องบดปลาหมึกมาใช้ในกระบวนการทุบหมูแทน

ภาพที่ 4.32 ร้านหมูปุ่มมะลิลา

8) ร้านบรรจงโอสด ตั้งอยู่บริเวณถนนหน้าท่าเลียบแม่น้ำเจ้าพระยา ตรงข้ามร้านกระยาสารทแม่ทองสุข เป็นร้านขายยาแผนโบราณที่ขายมานานเกือบร้อยปี โดยรวมตัวยาสมุนไพรในตู้ลิ้นชักไม้ ใช้เครื่องชั่งยาแบบโบราณ

ภาพที่ 4.33 ร้านบรรจงโอสด

9) ศาลาหลวงพ่อหิน หลวงพ่อหินอยู่คู่ตลาดมานาน และเป็นพระที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นที่นับถือของคนในตลาด ประวัติของหลวงพ่อนั้นเล่ากันว่า เดิมชาวบ้านพบแต่เศียรพระอยู่ในแม่น้ำเจ้าพระยา ชาวบ้านช่วยกันสร้างเป็นพระ และสร้างศาลไม้ได้สูงให้ ปัจจุบันมีการบูรณะทำเป็นศาลาปูน โดยสร้างขึ้นเมื่อ

พ.ศ.2507 ปัจจุบันยังคงมีประชาชนที่ทราบถึงความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อดำเดินทางมาบนบานศาลกล่าวกันอย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 4.34 ศาลาหลวงพ่อดำ

10) ศาลเจ้าพ่อปากบางหมื่นหาญ ลักษณะเป็นศาลจีน โดยเป็นศาลที่ศักดิ์สิทธิ์ของที่นี่ โดยจะมีงานประเพณีทั้งตัวในงานไหว้เจ้าพ่อปากบางหมื่นหาญ เพื่อช่วยเหลือจุนเจือผู้ยากไร้ โดยเป็นงานประจำปี ที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่องของชาวชุมชนแห่งนี้ โดยจะจัดในช่วงเดือนสิงหาคม นอกจากนี้ยังมีการตั้งโรงจั่วภายในตลาดเพื่อให้เจ้าพ่อปากบางหมื่นหาญและเพื่อให้คนในชุมชนและบุคคลภายนอกได้ชมกัน

ภาพที่ 4.35 ศาลเจ้าพ่อปากบางหมื่นหาญ

การใช้สอยพื้นที่ในปัจจุบัน

ปัจจุบันหลายส่วนราชการที่เกี่ยวข้องได้พยายามที่จะอนุรักษ์ตลาดเก่าปากบางหมื่นหาญ 150 ปี แห่งนี้ให้กลับมาเฟื่องฟู โดยสำนักงานพาณิชย์จังหวัดสิงห์บุรีได้เข้ามาส่งเสริมในด้านการตลาดโดยให้ความรู้กับผู้ประกอบการ รวมทั้งจัดงานแสดงสินค้าเพื่อส่งเสริมรายได้ในชุมชน แต่กระแสการท่องเที่ยวยังไม่เป็นที่รู้จักและยังไม่มีนักท่องเที่ยวเข้ามามากนัก เนื่องจากร้านค้าที่เปิดเป็นร้านขายของไม่มากนัก และนโยบายการท่องเที่ยวที่ทางรัฐคิดนำมาปรับใช้กับที่ตำบลปากบางแห่งนี้ไม่ค่อยได้ผลนัก พอไม่เกิดผลรัฐบาลก็ไม่เสี่ยงที่จะเสนองบให้พัฒนา ปัญหาสำคัญคือ ชาวบ้านเริ่มไปอยู่ที่อื่นเยอะขึ้นทำให้ชุมชนไม่ค่อยคึกคัก นักท่องเที่ยวจึงไม่ค่อยเข้ามาในตลาดมากนัก

ภาพที่ 4.36 ถนนทางเข้าตลาดปากบาง

อย่างไรก็ตาม ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านส่วนหนึ่ง มีการวางแผนที่จะทำตลาดถนนคนเดินในชุมชนปากบางในวันเสาร์และอาทิตย์ โดยหมู่บ้านชาวปากบางนั้นทำกันเองและใช้งบจากการจัดงานจ๊วของตลาดปากบาง โดยวางแผนจัดพื้นที่ตลาดตั้งแต่บริเวณต้นตลาดไปยังท้ายตลาด คือ ตั้งแต่ศาลเจ้าไปยังร้านกระยาสาร

4.1.3 จังหวัดอ่างทอง

ประวัติความเป็นมา

จังหวัดอ่างทอง เริ่มต้นจากชุมชนเล็ก ๆ ริมแม่น้ำใหญ่เจ้าพระยา เป็นที่ลุ่มต่ำมีน้ำใช้ตลอดปี ใช้พาหนะ เรือ แพ สัตว์จรได้สะดวก เมื่อมีผู้อยู่มาเข้าเป็นชุมชนใหญ่จึงกลายเป็นเมืองอ่างทองมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 กรุงรัตนโกสินทร์ เปลี่ยนวิธีเรียกจากเมืองอ่างทองเป็นจังหวัดอ่างทอง เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2459 (ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 33)

ผู้ที่อธิบายในสมัยหลังถึงที่มาของชื่ออ่างทอง ได้จากบันทึกของมุนายกมิชชังปาลเลกัวซ์ ซึ่งมาเผยแพร่คริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกที่อ่างทอง ใน พ.ศ. 2377 (สมัยรัชกาลที่ 3) ซึ่งบอกไว้ว่าใช้นามตำบลที่ตั้งเมืองคือ ตำบลอ่างทองเป็นชื่อเมือง ซึ่งสอดคล้องกับพระดำริของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพในพระนิพนธ์เรื่องสร้างเมืองว่า “มาตั้งเมืองที่บ้านอ่างทอง จึงชื่อเมืองอ่างทอง” นอกจากนี้ยังมีการตีความชื่ออ่างทองตามลักษณะภูมิศาสตร์ว่า “อ่างทอง” เป็นที่ราบลุ่มกว้างใหญ่เหมือนอ่าง มีน้ำข้าวออกรวงสีทองเหลืองอร่าม จึงเรียกว่า “เมืองอ่างทอง”

ส่วนความเห็นของ พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) สมุหเทศาภิบาลมณฑลอยุธยาอธิบายไว้ว่า “อ่างทอง น่าจะมาจากชื่อ บางคำทอง เพราะแต่ก่อนมีแม่น้ำบางคำทองไหลแยกจากคลองบางแก้วผ่านตำบลบ้านอิฐ หัวไผ่ ไปจนกระทั่งถึงอำเภอบำเหน็จ อ่างทองก็เป็นชื่อเมืองอยู่ไม่ไกลกัน แม่น้ำใหญ่

ที่ไหลผ่านเมืองอ่างทอง เมื่อแรกมีชื่อ “แควอ่างทอง” ด้วยเหมือนกัน อ่างทองจึงมีที่มาจากตำบลเล็กๆ เป็นที่ลุ่มริมแม่น้ำ ตั้งชื่อว่าอ่างทองให้เป็นสิริมงคล แม่น้ำที่ไหลผ่านก็เรียก แควอ่างทอง แม่น้ำเก่าที่อยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองก็ชื่อ แม่น้ำบางคำทอง หรือประจำทอง หรือสายทอง รวมอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่มีคำว่าทอง สมเป็นเมืองทองเมืองหนึ่งในลุ่มน้ำภาคกลาง

สภาพโดยทั่วไป

จังหวัดอ่างทองตั้งอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มภาคกลาง ห่างจากกรุงเทพมหานครโดยเส้นทางรถยนต์ โดยทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 32 (สายเอเชีย) ระยะทาง 108 กิโลเมตร จังหวัดอ่างทองถือเป็นอู่ข้าวอู่น้ำที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจมาเป็นเวลาช้านาน โดยเฉพาะข้าวซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่สามารถส่งไปขายต่างประเทศได้มากเป็นอันดับหนึ่ง โดยมีอาณาเขตของจังหวัดอื่นๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับอำเภอกำแพงแสน ราชบุรี และอำเภอท่าช้าง จังหวัดสิงห์บุรี
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอดมชัญ และอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอบางปะหัน อำเภอมหาราช อำเภอบ้านแพรก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอเมืองสุพรรณบุรี อำเภอศรีประจันต์ อำเภอสามชูก และอำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี

ภาพที่ 4.37 แผนที่จังหวัดอ่างทอง

ที่มา : <http://www.panteethai.com/>

ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปของจังหวัดอ่างทอง เป็นที่ราบลุ่ม ลักษณะคล้ายอ่างน้ำ ไม่มีภูเขา ป่าไม้ และแร่ธาตุ ดินเป็นดินเหนียวปนทราย พื้นที่บางแห่งในอำเภอเมืองอ่างทอง อำเภอป่าโมก อำเภอโพธิ์ทอง และอำเภอแสวงหา และมีชั้นทรายใต้ดินจำนวนมาก พื้นที่ส่วนใหญ่เหมาะแก่การทำนาปลูกข้าว ทำไร่ ทำสวน และทำไร่นาสวนผสม

ลักษณะพื้นที่จังหวัดอ่างทอง เป็นพื้นที่ราบลาดต่ำจากทิศเหนือสู่ทิศใต้ คือพื้นที่อำเภอแสวงหา อำเภอสามโก้ จะมีพื้นที่สูงกว่าอำเภอโพธิ์ทอง อำเภอวิเศษชัยชาญ อำเภอไชโย และลาดต่ำลงไปสู่อำเภอเมืองอ่างทอง และอำเภอป่าโมก ตามลำดับ

แม่น้ำเจ้าพระยา ไหลผ่านจังหวัดอ่างทอง จากทิศเหนือไปทางทิศใต้โดยผ่านอำเภอไชโย อำเภอเมืองอ่างทอง และอำเภอป่าโมก เข้าสู่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ระยะช่วงทางผ่านจังหวัดอ่างทอง ยาวประมาณ 40 กิโลเมตร

ศาสนา วัฒนธรรม และประเพณี

เนื่องจากประชากรส่วนมากในจังหวัดอ่างทองนับถือศาสนาพุทธ ดังนั้น จึงถือได้ว่าจังหวัดอ่างทองเป็นเมืองพระ ประเพณีที่คนในท้องถิ่นได้ปฏิบัติสืบทอดติดต่อกันมาจึงเกี่ยวเนื่องกับศาสนาพุทธเพื่อการสร้างสมบุญกุศล และยังมีการประสมประสานกันระหว่างศาสนาพุทธกับศาสนาพราหมณ์รวมทั้งความเชื่อถือดั้งเดิมอย่างกลมกลืน

สภาพเศรษฐกิจ

จังหวัดอ่างทองเป็น “อู่น้ำ-อู่นา” ที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศ สภาพเศรษฐกิจของจังหวัดอ่างทองอยู่ในฐานะที่สามารถเลี้ยงตนเองได้เป็นอย่างดีในแง่ของอาหาร แรงงาน และการคมนาคมขนส่ง “ข้าว” เป็นผลผลิตที่สำคัญที่ส่งออกของจังหวัดฯ อย่างไรก็ตามการที่โครงสร้างด้านเศรษฐกิจของจังหวัดผูกพันอยู่กับการเกษตรเป็นหลัก ทำให้จังหวัดอ่างทองมีอัตราการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจไม่ค่อยสูง ส่งผลให้ภาพรวมของการขยายตัวด้านเศรษฐกิจอยู่ในระดับที่ไม่สูงเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ยังมีอุตสาหกรรม หัตถกรรมท้องถิ่นที่เป็นที่นิยมและได้รับการยอมรับในตลาดว่าจังหวัดอ่างทองมีชื่อเสียง เช่น การจักสานเครื่องหวาย การจักสานผักตบชวา การทำตุ๊กตาชาววัง และการทำกลอง

นอกจากนี้จังหวัดอ่างทองยังกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดในด้านการท่องเที่ยว โดยกำหนดพันธกิจในการพัฒนา พื้นที่อนุรักษโบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่งเรียนรู้ รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน เพื่อเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตของประชาชน และเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัด

จากนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดอ่างทอง สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยเพื่อการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยมีผลการศึกษาในพื้นที่ตัวแหนดังนี้

4.1.3.1 วัดไชโยวรวิหาร

ที่ตั้งและอาณาเขต

ตั้งอยู่เลขที่ 21 หมู่ที่ 3 ตำบลไชโย อำเภอไชโย จังหวัดอ่างทอง อยู่ห่างจากอำเภอเมืองอ่างทอง ประมาณ 18 กิโลเมตร มีเนื้อที่ 35 ไร่ 3 งาน 97 ตารางวา มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	จดศาลเจ้าแม่กวนอิม
ทิศใต้	จดหมู่ที่ 4 ตำบลไชโย
ทิศตะวันออก	จดแม่น้ำเจ้าพระยา
ทิศตะวันตก	จดถนนสายสิงห์บุรี-อ่างทอง

ประวัติความเป็นมา การตั้งถิ่นฐาน และพัฒนาการของพื้นที่

วัดไชโยวรวิหาร ได้รับการสถาปนาเป็นพระอารามหลวงชั้นโท มหานิกาย เมื่อปี พ.ศ. 2430 เดิมเป็นวัดเก่าโบราณ ไม่ปรากฏหลักฐานการก่อสร้าง แต่สันนิษฐานว่าสร้างมาแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่มีชื่อเสียงขึ้นเมื่อสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) พรหมรังษี เจ้าอาวาสวัดระฆังโฆสิตาราม ได้มาสร้างพระพุทธรูปใหญ่ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ใช้เวลาก่อสร้างเกือบ 3 ปี สมเด็จพระพุฒาจารย์โต มาสร้างพระพุทธรูปขึ้นนั้นได้ทำอยู่ 2 คราว คราวแรกสร้างเป็นพระพุทธรูปนั่งขนาดใหญ่โตมากใช้วิธีก่ออิฐสอดดิน แต่แล้วก็หักพังทลายลงไม่ซ้ำครั้งที่ 2 ก็ก่อเช่นนั้นเหมือนกัน แต่ลดขนาดให้เล็กลงกว่าครั้งแรกถึงกระนั้นก็ยังนับว่าใหญ่มากอยู่นั่นเอง ครั้งนี้ก่อได้สำเร็จ ไม่สู้ประณีตเกลี้ยงเกลานัก เป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิปูนขาวไม่ได้ปิดทอง ประทับนั่งอยู่กลางแจ้งสามารถมองเห็นได้จากที่ไกล ทั้งนี้ สมเด็จพระพุฒาจารย์ได้ถวายวัดนี้เป็นวัดหลวงได้รับพระราชทานนามว่า “วัดเกษไชโย”

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้เสด็จฯ มานมัสการและโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยารัตนบดินทร (บุญรอด กัลยาณมิตร) เป็นแม่กองปฏิสังขรณ์วัดนี้ทั้งพระอาราม เมื่อ พ.ศ. 2430 โดยการสร้างพระวิหารนั้นจำเป็นต้องกระทุ้งฐานราก ทำให้องค์พระพังทลายลงเนื่องจากการสร้างด้วยวิธีก่ออิฐสอดดิน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระพุทธรูปขึ้นมาทดแทนตามแบบหลวงพ่โต วัดกัลยาณมิตร แต่ลดขนาดลง มีขนาดหน้าตักกว้าง 8 วา 6 นิ้ว สูง 11 วา 1 คอก 7 นิ้ว พระราชทานนามว่า “พระมหาพุทธพิมพ์” เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ มีพุทธลักษณะที่โดดเด่นพระพักตร์และพระกรรมเหมือนคนธรรมดา มีริ้วรอยย่นของสบงจีวรชัดเจน และโปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะวัดไชโยเป็นพระอารามหลวง

ลักษณะทางกายภาพ

วัดไชโยวรวิหาร มีแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ด้านทิศตะวันออกของวัด ภายในวัดประกอบอาคารสถาปัตยกรรมต่างๆ ดังนี้

1) พระอุโบสถ หันด้านหน้าออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน กว้าง 8 เมตร ยาว 16 เมตร สร้างในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นทรงไทยโบราณมีมุขลดต่อออกมาทางด้านหน้าพระวิหาร มีช่อฟ้าหน้าบันลายปูนปั้นตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ติดอยู่ เสาพระวิหารรับเชิงชาย ชุ่มประตู่หน้าต่างโค้งแหลมบานประตู่หน้าต่างด้านนอกเขียนลายรดน้ำพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ด้านในพระอุโบสถเขียนสีรูปเครื่องตั้งแบบจีน หลังคาลด 3 ชั้น หลังคาด้านสกัดด้านล่างขอบพระอุโบสถชิดกับผนังด้านหน้าของพระวิหาร พระพุทธพิมพ์ พระประธานภายในพระอุโบสถเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางสมาธิ ผนังทุกด้านมีภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนังฝีมือช่างในสมัยรัชกาลที่ 5 เรื่องพุทธประวัติ จนปรีณิพพาน ส่วนกลางเป็นภาพเทพชุมนุม 1 แถว แถวบนสุดเป็นภาพอดีตพุทธเจ้า ช่องระหว่างหน้าต่างของผนังซ้ายขวาเขียนภาพประเพณีไทย เช่น ประเพณีเวียนเทียน วันวิสาขบูชา แห่เทียนลอยกระทง กวนกาละแมในวันสารทไทย และพิธีบวชนาค

ภาพที่ 4.38 จิตรกรรมภายในพระอุโบสถ

2) พระวิหารหลวง หรือพระวิหารพระมหาพุทธพิมพ์ กว้าง 30 เมตรเศษ ยาว 27 เมตรเศษ สูง 1 เส้นเศษ มีลักษณะเด่นของรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกและผสมผสานกับสถาปัตยกรรมไทย พระวิหารก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องหามน หรือกระเบื้องเกล็ดปลาขนาดใหญ่ ด้านหน้าพระวิหารมีมุขลด 2 ชั้น ชั้นหน้าสุดเป็นพระอุโบสถ โดยเชื่อมต่อกันออกมาจากพระวิหาร หลังคาประกอบด้วยหน้าบัน 3 ชั้น หน้าบันแรกเป็นหน้าบันตัวพระวิหาร หน้าบันกลางเป็นหน้าบันมุขลด และหน้าบันสุดท้ายคือหน้าบัน

พระอุโบสถ ด้านหลังพระวิหารมีมุขลด 2 ชั้น เช่นเดียวกับด้านหน้า รองรับเสานางเรียงขนาดใหญ่ ประติมากรรมพระพุทธรูปทวารบาลลายรดน้ำเป็นรูปสี่แยกทาง ภายในพระวิหารประดิษฐานพระมหาพุทธพิมพ์ หรือ หลวงพ่อโต

ภาพที่ 4.39 พระวิหาร

3) วิหารสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ตั้งอยู่ริมฝั่งทิศตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา กว้าง 22 เมตร ยาว 39 เมตร ลักษณะเป็นทรงไทย มีมุขลด มีช่อฟ้าหน้าบัน เสาพระวิหารรับเชิงชาย สวยงามมาก ภายในประดิษฐานรูปเหมือนสมเด็จพระพุฒาจารย์ หน้าตักกว้าง 5 เมตร สูง 7 เมตร

4) มณฑปพระพุทธบาทจำลอง ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ ติดโรงเรียนพระปริยัติธรรม ภายในประดิษฐานรอยพระพุทธบาทจำลอง

ลักษณะทางสังคม และวัฒนธรรมของพื้นที่

สิ่งหนึ่งที่ทำให้ประชาชนชาวอ่างทองและพุทธศาสนิกชนรู้จักวัดนี้เป็นอย่างดี คือ “พระสมเด็จเกษไชโย” พระเครื่องที่สร้างโดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ซึ่งเปี่ยมไปด้วยพุทธคุณนานัปการ พระสมเด็จวัดเกษไชโย จึงถือได้ว่าเป็นสมเด็จอีกตระกูลหนึ่ง ที่ทั้งในด้านการปลุกเสก และบรรจุกรุ ส่วนผสมในการสร้างนั้นล้วนแล้วแต่เป็นของดีของวิเศษซึ่งสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) นำมาประสมกันเป็นเนื้อพระนั้น ส่วนใหญ่ใช้สูตรเดียวกับสมเด็จวัดระฆังฯ และสมเด็จบางขุนพรหม ประกอบด้วยมวลสารหลัก ได้แก่ ปูนเปลือกหอย ผงวิเศษ (ผงอิทธิเจ ผงพุทธคุณ ผงปลมั่ง ผงมหाराช และผงตรีนิสิงเห) ข้าวสุก กัลยปาดอกไม้แห้ง และน้ำมันตัวอ้ว และมวลสารอื่นๆ อีกมาก

นอกจากนี้ทางวัดยังมีการจัดพิธีบวงสรวงงานประจำปีวัดไชโยวรวิหาร ที่บริเวณหน้าพระอุโบสถ วัดไชโยวรวิหาร ซึ่งทางจังหวัดอ่างทองจะจัดให้มีการบวงสรวงขึ้นทุกปี หลังจากທີ່พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงทำการบูรณะวัดไชโยวรวิหาร ตั้งแต่ปี พ.ศ.2438 เป็นต้นมา ทางจังหวัดอ่างทอง จึงจัดให้มีงานสมโภชขึ้นทุกปี เป็นเวลา 3-4 วัน ในการจัดงานประจำปีวัดไชโยวรวิหาร จะมีการจำหน่ายผลิตภัณฑ์สินค้าโอท็อปของดีเมืองอ่างทอง และไหว้พระวัดไชโยวรวิหาร พร้อมทั้งการแสดง ลิเกทุกวันในช่วงค่ำ

การใช้สอยพื้นที่ในปัจจุบัน

นอกจากเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสภายในวัดซึ่งเป็นพื้นที่สำหรับพุทธศาสนิกชนที่มาราบไหว้สักการะภายในวัดแล้ว บริเวณหน้าวัดไชโยวรวิหาร มีการจัดพื้นที่เป็นตลาดขายผลิตภัณฑ์ที่ขึ้นชื่อ คือ ขนมกง และถั่วทอด นอกจากนี้ยังมีของพื้นบ้าน เช่น ผลิตภัณฑ์จากปลา

ภาพที่ 4.40 พื้นที่ตลาดด้านหน้าวัด

4.1.3.2 ชุมชนเอกราช

ที่ตั้งและอาณาเขต

ตั้งอยู่ที่ตำบลเอกราช อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	จดตำบลนรสิงห์ อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง
ทิศใต้	จดตำบลโผงเผง อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง
ทิศตะวันออก	จดตำบลบ้านแค อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ทิศตะวันตก	จดเทศบาลอำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง

ประวัติความเป็นมา การตั้งถิ่นฐาน และพัฒนาการของพื้นที่

หมู่บ้านปากน้ำ หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 7 ตำบลเอกราช แต่ครั้งอดีตที่เป็นตำนานบอกเล่ากันมาจากรุ่นสู่รุ่นกล่าวว่า ในอดีตเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา ในพื้นที่เขตอำเภอป่าโมก เคยมีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองหน้าด่านของกรุงศรีอยุธยา และตั้งอยู่บนเส้นทางเดินทัพสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อครั้งได้เสด็จยกทัพจากกรุงศรีอยุธยาเพื่อไปตีกับพม่า โดยเดินทางข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณปากคลองบางหลวงเรื่อยมาถึงตำบลป่าโมก จึงทรงพักทัพ และในระหว่างพักแรมนั้น พระองค์ทรงสุบินว่าได้ต่อสู้กับจระเข้ใหญ่ และพระองค์ทรงได้รับชัยชนะ รุ่งขึ้นจึงทรงนำทัพผ่านมายังทุ่งลาดฟ้า และทรงทำพิธีตัดไม้ข่มนาม และประกาศเอกราช ณ บริเวณทุ่งหนองสาหร่าย ซึ่งในปัจจุบัน คือ ตำบลเอกราช นั่นเอง

พื้นที่ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านเป็นที่ราบลุ่มลาดต่ำและมีน้ำท่วมถึง ดินเป็นดินตะกอนและโคลนตม จึงมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะในการทำเกษตร และมีลำคลองหลายสายโอบล้อมหมู่บ้าน ประกอบกับพื้นที่บริเวณนี้เป็นที่ราบลุ่มต่ำกว่าบริเวณอื่น จึงทำให้น้ำจากต้นทางลำคลองไหลรวมกันผ่านหมู่บ้านเพื่อลงสู่ปลายลำคลองทางทิศตะวันตก ซึ่งเชื่อมติดต่อกับแม่น้ำน้อย ในเขตอำเภอดุสิต จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จึงเกิดเป็นชุมชนและได้รับการขนานนามว่า “หมู่บ้านปากน้ำ” แต่ต่อมาภายหลังมีการขุดคลองใหญ่จากแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้ส่งผลกระทบต่อบริเวณปากคลองเดิมน้ำเริ่มแห้งขอด ทำให้พื้นที่ส่วนนี้กลายเป็นที่ดอนสืบมาถึงปัจจุบัน จึงเรียกบ้านปากน้ำว่า “บ้านท่ากลอง”

ลักษณะทางกายภาพ

ปัจจุบันบ้านปากน้ำ ประกอบด้วย 2 ชุมชน คือ หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 7 ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา และตั้งอยู่ทางทิศเหนือขององค์การบริหารส่วนตำบลเอกราช หมู่บ้านปากน้ำมีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มลาดต่ำจากเหนือสู่ใต้ โดยพื้นที่ส่วนใหญ่ในเขตหมู่ที่ 6 เหมาะสำหรับเป็นแหล่งที่ปลูกอาศัยและทำการเกษตร ซึ่งได้แก่ การทำสวนผสม การปลูกพืชผักสวนครัว แต่ปัจจุบันชาวบ้านหันมาทำกลองเป็นอุตสาหกรรม

ภาพที่ 4.41 ชุมชนเอกราช

ลักษณะทางสังคม และเศรษฐกิจของพื้นที่

จากการที่บ้านปากน้ำอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มภาคกลาง ซึ่งร่ำรวยไปด้วยศิลปวัฒนธรรมไม่ว่าจะเป็น เพลงพื้นบ้าน ลิเก และวงปี่พาทย์มอญ ดังนั้นวิถีชีวิตของคนในชุมชนนี้จะผูกพันกับเครื่องดนตรีไทยมาแต่ ครั้งโบราณ สำหรับประวัติการทำกลองของหมู่บ้านทำกลอง ตำบลเอกราช น่าจะเริ่มขึ้นจากการพัฒนาการทำกลองโดยมีจุดประสงค์เพื่อใช้ในการร่วมบรรเลงในวงปี่พาทย์ โดยมีผู้บุกเบิกริเริ่มทำกลอง คือ นายเพิ่ม ภูประดิษฐ์ ซึ่งมีอาชีพในการทำวงปี่พาทย์มอญ และมีความสามารถในงานฝีมือช่างได้ทำกลองขึ้นมาใช้ในวงปี่พาทย์ของตนเอง ต่อมาเมื่อผู้สนใจติดต่อสั่งทำกลองจึงเริ่มทำกลองขายเป็นอาชีพสำรอง ซึ่งมีลูกศิษย์ และเพื่อนบ้านใกล้เคียงมาช่วยทำและศึกษาวิธีทำกลองกันอย่างแพร่หลาย

เมื่อชาวบ้านส่วนใหญ่มีความรู้ในการทำกลอง จึงหันมาประกอบอาชีพทำกลองมากขึ้นเรื่อย ๆ จนในที่สุดเกือบทุกครอบครัวในชุมชนเอกราชจึงหันมาทำกลองหลักทดแทนการทำเกษตร ในอดีตชาวบ้าน จะทำกลองเฉพาะเมื่อมีผู้มาสั่งซื้อสั่งทำเท่านั้น แต่เมื่อมีการผลิตมากขึ้นก็มีการผลิตเพื่อจำหน่ายให้กับร้านขาย เครื่องดนตรีที่เวียงนครเกษม ในกรุงเทพฯ โดยใช้วิธีการหาบกลองไปลงเรือที่ตลาดอำเภอบำเหน็จณรงค์ ซึ่งอยู่ห่างจาก หมู่บ้านประมาณ 3 กิโลเมตร แล้วล่องเรือไปตามแม่น้ำเจ้าพระยาไปขึ้นที่ท่าเตียน หรือปากคลองตลาด แต่เมื่อการคมนาคมทางถนนสะดวกขึ้นก็มีรถของพ่อค้าคนกลางเข้ามาซื้อโดยตรงถึงในหมู่บ้าน

ระยะแรกของการทำกลองจะใช้เครื่องมือและวัตถุดิบที่หาได้ในท้องถิ่นตามภูมิปัญญาของชาวบ้าน เช่น ไม้ที่ใช้ทำกลองในหมู่บ้าน ได้แก่ ไม้ขนุน กระท้อน มะค่า ฉ่ำฉา เป็นวัสดุสำคัญมีอยู่มากมายในท้องถิ่น หน้ากลองก็ใช้หนังวัวและควายในหมู่บ้านแล้วนำมาฟอกเอง ซึ่งแต่ละขั้นตอนจะเน้นแรงงานคนเป็นหลัก แต่เมื่อปีพ.ศ.2514 ไฟฟ้าเริ่มเข้าหมู่บ้าน ช่างกลองจึงนำเครื่องจักรมาใช้ในการคว้านและกลึงไม้แทน นอกจากนี้ปัจจุบันไม้ที่ใช้ทำกลองต้องหาจากพื้นที่อื่น โดยส่วนใหญ่ใช้ไม้ฉ่ำฉา เนื่องจากไม้ชนิดอื่นๆ

นั้นหายาก เนื่องจากไม้ฉำฉาเป็นไม้ที่พบมากในจังหวัดอ่างทอง นอกจากนี้ยังใช้ไม้ขนุน กระท้อน ที่มีอยู่มาก แม้ว่าเสียงจะไม่ทุ้มก้องไพเราะเท่าไม้เนื้อแข็งแต่ด้วยประสบการณ์และกรรมวิธีการผลิตทำให้เสียงไม่เพี้ยน รักษามาตรฐานและคุณภาพไว้ได้จนกลายเป็นที่นิยมเพราะเสียงดี ราคาถูก ส่วนหน้ากลองเองก็สั่งซื้อหนังสือสำเร็จรูปจากกรุงเทพฯ หรือจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาอาชีพทำกลองของหมู่บ้านเอกราช คือ กำนันหงส์ฟ้า หยดย้อย ซึ่งเคยเป็นพระเอกลิเกมาก่อน ได้หัดทำกลองโดยจำลักษณะกลองที่เคยได้เห็นมา เกิดความคิดสร้างสรรค์ในการทำกลอง และเป็นบุคคลแรกที่ริเริ่มให้มีการใช้เครื่องจักรมาใช้ทุนแรงในการผลิตกลองซึ่งต่างจากวิธีการเดิมที่ใช้วิธีการผลิตแบบโบราณ คือ ใช้มือและแรงกายในการผลิตทำให้เกิดการพัฒนาเป็นอุตสาหกรรมที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง

ผลงานที่โดดเด่นอีกชิ้นหนึ่งของกำนันหงส์ฟ้า คือ การประดิษฐ์กลองยาวใหญ่ที่สุดในโลกขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2537 ซึ่งหน้ากลองมีความกว้าง 36 นิ้ว ความยาว 7.6 เมตร ทำจากไม้จามจุรี ความโด่งดังของกลองใบนี้มีส่วนช่วยทำให้หมู่บ้านกลองตำบลเอกราชเป็นที่รู้จักแพร่หลาย และเกิดการรวมกลุ่มของผู้ประกอบอาชีพทำ กลอง จนเกิดเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน ปัจจุบันกลุ่มผู้มีอาชีพทำกลองมีสมาชิกประมาณ 30 ครัวเรือน โดยการผลิตกลองที่ใช้กับเครื่องดนตรีไทย ไม่ว่าจะเป็นกลองตะโพน กลองทัด รำมะนา กลองยาว กลองรำวง กลองเพล รวมทั้งกลองต่างชาติที่มีออเดอร์สั่งมามากมาย โดยเฉพาะประเทศญี่ปุ่น เกาหลี ไต้หวัน รวมทั้งประเทศมาเลเซีย และสิงคโปร์

ภาพที่ 4.42 การใช้พื้นที่ว่างภายในบริเวณบ้านในการผลิตกลอง

ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรม ที่คนในชุมชนเอกราชเชื่อถือเกี่ยวกับการทำกลอง ได้แก่

1) การยกครูกลอง โดยทำเพียงครั้งเดียวสำหรับผู้เริ่มทำกลอง ถือว่าเป็นการบอกกล่าวครูก่อน โดยเชื่อว่าหากใครไม่ยอมกระทำจะเกิดอันตรายแก่ตัวเอง ฤกษ์ในการประกอบพิธี คือ วันพฤหัสบดี ถือว่าเป็นวันครู เดือนเก้า ช้างแรม โดยจะมีครูโชน อ่านบทสวด และมีเครื่องเซ่นประกอบด้วยหัวหมู ไก่และเป็ด มะพร้าว กล้วย ข้าวตอก ไข่ เหล้า ดอกไม้ และขนมหวานชนิดต่างๆ โดยในพิธีจะเชิญเฉพาะญาติพี่น้อง มาร่วมงานด้วยเท่านั้น โดยทุกคนที่ร่วมพิธีจะต้องใส่หัวผ้าเช็ดตัว

2) ประเพณีไหว้ครูกลอง ซึ่งเป็นงานประจำปีที่จัดขึ้นในวันพฤหัสบดี ช้างขึ้นเดือน 9 โดยมีเครื่องเช่นไหว้เช่นเดียวกับการยกครูกลอง

3) ศาลเจ้าพ่อจ้อย หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “พ่อปู่” ซึ่งชาวบ้านศรัทธาโดยสร้างศาสนสถานให้คือ “ตำหนักเจ้าพ่อจ้อยปากน้ำ” ซึ่งมีอายุมานานถึง 100 กว่าปีแล้ว ชาวบ้านเอกราชเชื่อว่าหากใครทำของหายแล้วมาบนบานก็มักจะได้ของกลับคืนมาเสมอ ซึ่งชาวบ้านจะจัดงานหรรสพงิ้วที่ศาลเจ้าพ่อจ้อยปากน้ำทุกปี

ภาพที่ 4.43 ศาลเจ้าพ่อจ้อยปากน้ำ ภายในชุมชนเอกราช

การใช้สอยพื้นที่ในปัจจุบัน

ปัจจุบันพื้นที่ในชุมชนเอกราชนอกจากจะเปิดเป็นร้านทำกลองและขายกลองแล้ว ยังมีพื้นที่รองรับกิจกรรมทางวัฒนธรรม คือ ศูนย์การเรียนรู้กลุ่มทำกลอง ตำบลเอกราช ซึ่งเปิดให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมาชมขั้นตอนการผลิตกลองของชุมชนเอกราช ทั้งนี้ชุมชนเล็งเห็นว่าการศึกษาดูงานการผลิตกลองจะเป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ให้ผู้สนใจทั่วไปได้ทราบ ถือเป็นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนเอกราชต่อไปได้

ภาพที่ 4.44 ร้านค้าที่ผลิตกลองภายในชุมชน

4.1.4 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ประวัติความเป็นมา

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นอดีตราชธานีของไทยมีหลักฐานของการเป็นเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่ประมาณ พุทธศตวรรษที่ 16-18 โดยมีร่องรอยของที่ตั้งเมือง โบราณสถาน โบราณวัตถุ และเรื่องราวเหตุการณ์ในลักษณะตำนานพงศาวดาร ไปจนถึงหลักฐานจารึก ซึ่งถือว่าเป็นหลักฐานร่วมสมัยที่ใกล้เคียงเหตุการณ์มากที่สุด

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมื่อพ.ศ. 1893 กรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลาง ของประเทศสยามสืบต่อยาวนานถึง 417 ปี กรุงศรีอยุธยาสูญเสียเอกราชให้แก่พม่า 2 ครั้ง ครั้งแรกใน พ.ศ. 2112 สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงกู้เอกราชคืนมาได้ใน พ.ศ.2127 และเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงกอบกู้เอกราชได้ในปลายปีเดียวกัน แล้วทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีแห่งใหม่กวาดต้อนผู้คนจากกรุงศรีอยุธยาไปยังกรุงธนบุรีเพื่อสร้างบ้านเมืองแห่งใหม่ให้มั่นคง แต่กรุงศรีอยุธยาก็ไม่ได้กลายเป็นเมืองร้างยังมีคนที่รักถิ่นฐานบ้านเดิมอาศัยอยู่ และมีราษฎรที่หลบหนีไปอยู่ตามปากลับเข้ามาอาศัยอยู่รอบๆ เมือง รวมกันเข้าเป็นเมืองจนทางการยกเป็นเมืองจัตวาเรียกว่า "เมืองกรุงเก่า"

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงยกเมืองกรุงเก่าขึ้นเป็นหัวเมืองจัตวา เช่นเดียวกับสมัยกรุงธนบุรี หลังจากนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้จัดการปฏิรูป

การปกครองทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดยการปกครองส่วนภูมิกษานั้นโปรดให้จัดการปกครองแบบเทศาภิบาลขึ้นโดยให้รวมเมืองที่ใกล้เคียงกัน 3 - 4 เมือง ขึ้นเป็นมณฑล มีข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้ปกครอง โดยในปี พ.ศ. 2438 ทรงโปรดให้จัดตั้งมณฑลกรุงเก่าขึ้น ประกอบด้วยหัวเมืองต่างๆ คือ กรุงเก่าหรืออยุธยา อ่างทอง สระบุรี ลพบุรี พรหมบุรี อินทร์บุรี และสิงห์บุรี ต่อมาโปรดให้รวมเมืองอินทร์และเมืองพรหมเข้ากับเมืองสิงห์บุรี ตั้งที่ว่าการมณฑลที่อยุธยา และต่อมาในปี พ.ศ. 2469 เปลี่ยนชื่อจากมณฑลกรุงเก่า เป็นมณฑลอยุธยา ซึ่งจากการจัดตั้งมณฑลอยุธยามีผลให้อยุธยามีความสำคัญทางการบริหาร การปกครองมากขึ้นการสร้างสิ่งสาธารณูปโภคหลายอย่างมีผลต่อการพัฒนาเมืองอยุธยาในเวลาต่อมา จนเมื่อยกเลิกการปกครองระบบเทศาภิบาล ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 อยุธยาจึงเปลี่ยนฐานะเป็นจังหวัดพระนครศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบัน

สภาพโดยทั่วไปของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

จังหวัดพระนครศรีอยุธยาตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่างของประเทศห่างจากกรุงเทพมหานคร ทางถนนสายเอเชีย 75 กิโลเมตร ทางรถไฟ 72 กิโลเมตร และทางเรือ 103 กิโลเมตร มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ จังหวัดอ่างทองและ จังหวัดลพบุรี
ทิศใต้	ติดต่อกับ จังหวัดนครปฐม จังหวัดนนทบุรี และจังหวัดปทุมธานี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ จังหวัดสระบุรี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ จังหวัดสุพรรณบุรี

ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศ เป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นทุ่งนา ไม่มีภูเขา มีแม่น้ำไหลผ่าน 4 สาย ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำน้อย

สถานการณ์ด้านการท่องเที่ยว

ปี	นักท่องเที่ยว		นักท่องเที่ยว		รายได้ (ล้านบาท)
	ไทย	ต่างประเทศ	ไทย	ต่างประเทศ	
2555	3,422,061	1,256,512	1,068,100	319,872	11,569.24
2556	3,496,373	1,336,794	1,073,412	319,845	12,235.03

ตารางที่ 4.3 สถิติการท่องเที่ยวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ.2555-2556

ที่มา : สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2558

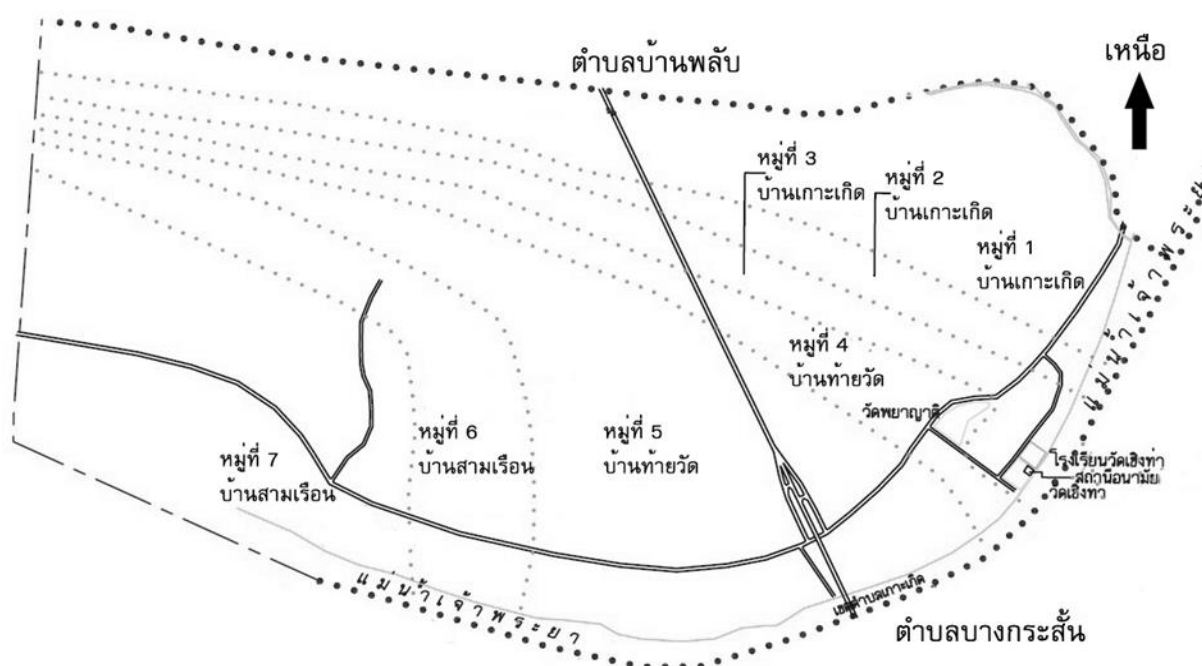
จากตารางจะเห็นว่าแนวโน้มจำนวนนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเพิ่มขึ้น ซึ่งสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามจังหวัดได้วางนโยบายในการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดร่วมกับหน่วยงาน/องค์กรภาคเอกชน/ภาคประชาชน ในการทำ การตลาดเพื่อเจาะกลุ่มนักท่องเที่ยว มีการจัดกิจกรรมเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งภาคกลางวันและภาคกลางคืนเพื่อให้ นักท่องเที่ยวพักค้างในจังหวัด เช่น การจัดกิจกรรม ส่งเสริมการท่องเที่ยวทางน้ำ การพัฒนาและสร้าง แหล่งท่องเที่ยวใหม่ๆ ให้เป็นทางเลือกแก่นักท่องเที่ยวโดยเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มจังหวัด รวมถึงการจัดกิจกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นและการแสดงวิถีชีวิต

4.1.4.1 บ้านเกาะเกิด

ที่ตั้งและอาณาเขต

เกาะเกิดตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอำเภอบางปะอิน ที่ตั้งอยู่ห่างจากอำเภอบางปะอิน 4.5 กิโลเมตร ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้ง 7 หมู่บ้าน คือ หมู่ 1 บ้านเกาะเกิด หมู่ 2 บ้านเกาะเกิด หมู่ 3 บ้านเกาะเกิด หมู่ 4 บ้านท้ายวัด หมู่ 5 บ้านท้ายวัด หมู่ 6 บ้านสามเรือน และหมู่ 7 บ้านสามเรือนมีอาณาเขต ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับตำบลบ้านพลับ อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ทิศใต้	ติดกับตำบลสนามชัย อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ทิศตะวันออก	ติดกับตำบลบางกระสั้น อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ทิศตะวันตก	ติดกับตำบลสนามชัย อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 4.45 แผนที่ตำบลเกาะเกิด

ที่มา : สำนักงานพัฒนาชุมชนบางปะอิน

ประวัติความเป็นมา การตั้งถิ่นฐาน และพัฒนาการของพื้นที่

ชุมชนตำบลเกาะเกิด อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แต่เดิมเป็นป่าดงดิบและป่าไผ่ มีเรื่องเล่ากันว่าเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาแตก ชาวบ้านอพยพลงมาทางท้ายแม่น้ำเจ้าพระยาและมาตากถางที่ทำมาหากิน ส่วนคำว่า “เกาะเกิด” มีที่มาจากเรื่องเล่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีพ่อค้าชาวจีนที่ล่องเรือสำเภา มาค้าขายตามลำน้ำเจ้าพระยา เมื่อล่องมาถึงบริเวณตำบลเกาะเกิดในปัจจุบัน เกิดพายุพัดเรือสำเภาล่ม กลางแม่น้ำเจ้าพระยาตรงบริเวณหน้าวัดเชิงท่า เมื่อเวลาผ่านไปได้มีดินตะกอนมาทับถมจนเกิดเป็นเกาะ อยู่กลางน้ำ ชาวบ้านทั่วไปจึงเรียกชาวบ้านที่อาศัยบริเวณเกาะนี้ว่า “ชาวเกาะเกิด” จนกลายเป็นชื่อตำบล เกาะเกิดในปัจจุบัน สภาพทั่วไปของชุมชนเป็นพื้นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นที่ตั้งชุมชน และพื้นที่เกษตรกรรม

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนเรียงรายไปตามเส้นทางคมนาคมที่ผ่านหมู่บ้าน บ้างก็ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนแบบเกาะกลุ่มบริเวณที่มีวัด โรงเรียน และมีบริการสาธารณสุข

ลักษณะทางสังคม และเศรษฐกิจของพื้นที่

ในปี พ.ศ. 2537 ผู้ใหญ่ลำพูน พรรณไวย อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ 5 บ้านท้ายวัด ได้เริ่มพัฒนากลุ่มผลิตภัณฑ์สมุนไพรอายุวัฒนะ มีสวนสมุนไพร กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มอาชีพ OTOP ต่างๆ ได้แก่ กลุ่มปั้นของจิ๋ว กลุ่มทำลูกประคบ กลุ่มทำยาสระผม กลุ่มป้อน้ำชีวภาพ ต่อมาในปีพ.ศ. 2547 จึงได้รับการจัดตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชน และในปีพ.ศ. 2548 ได้รับคัดสรรเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว OTOP Village และมีคณะมาพักค้างคืน ณ บ้านแก้วในสวนเป็นหลังแรก ผู้ใหญ่ลำพูน จึงมีความคิดว่า การเปิดบ้านให้คนต่างถิ่นเข้าพักในตำบล ทำให้ได้เห็นถึงความเป็นอยู่ของชุมชน ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของคนในชุมชน รวมทั้งเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ชาวบ้าน จึงได้ร่วมมือกับชาวบ้านจัดบ้านพักแบบโฮมสเตย์ขึ้น จนในปีพ.ศ. 2550-2551 ได้รับการสนับสนุนจากโครงการ SML จัดหารถลากจูงสำหรับนักท่องเที่ยวชมหมู่บ้าน ทำให้มีชื่อเสียงมากยิ่งขึ้นและในปีพ.ศ. 2552 โฮมสเตย์ที่จัดทำอยู่ก็ได้รับรางวัลโฮมสเตย์ที่ได้มาตรฐานรับรองจากสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา รวมทั้งได้รางวัลชนะเลิศในโครงการคัดเลือกหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็น เป็นสุข” ระดับจังหวัด จากจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อีกด้วย

ภาพที่ 4.46 ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน

ชุมชนตำบลเกาะเกิดเป็นชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยา มีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ สงบร่มรื่น พื้นที่โดยทั่วไปของชุมชน มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถสัมผัสอากาศที่สดชื่นและบริสุทธิ์ สัมผัสกับวัฒนธรรมท้องถิ่น เมื่อมาพักแบบโฮมสเตย์ ชาวบ้านจะจัดกิจกรรมเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบชาวบ้าน และสัมผัสกับธรรมชาติของชุมชนเกาะเกิด โดยมีกิจกรรมให้เรียนรู้หลากหลาย ดังนี้

1) สมุนไพรอายุวัฒนะ

สมุนไพรอายุวัฒนะเกิดจากการรวมกลุ่มของคนในชุมชน โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ไม่ได้ทำงานและไม่มีรายได้ โดยชักชวนให้มารวมกลุ่มกันเป็นสมาชิกสหกรณ์ เพื่อช่วยกันทำงานตามหลักการและวิธีการสหกรณ์ มีการแบ่งหน้าที่กันทำงานตั้งแต่เตรียมสมุนไพร หนึ่งสมุนไพร ปั้นสมุนไพร และแบ่งค่าแรงเป็นรายได้ให้แต่ละคนประมาณคนละ 165-200 บาทต่อวัน และมีเงินปันผลให้ทุกปี โดยมี นางลำพูน พรธนะไว เป็นประธานกลุ่มสตรีสหกรณ์สมุนไพรอายุวัฒนะ หลังจากทีกลุ่มสตรีสหกรณ์สมุนไพรอายุวัฒนะ ได้รวมกลุ่มกันตามอุดมการณ์เพื่อรวมตัวกันสร้างอาชีพ สร้างรายได้จากการผลิตยาเม็ดลูกกลอนสมุนไพรที่เกิดจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ และพัฒนาต่อยอดจนกรมส่งเสริมสหกรณ์ รับรองว่าเป็นมาตรฐานสินค้าสหกรณ์ (สมส.) และได้รับการรับรองจากสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) ซึ่งผลิตภัณฑ์ยาสมุนไพรของกลุ่มได้รับการตอบรับจากผู้บริโภคเป็นอย่างดี จนต้องเร่งการผลิตทุกวันไม่เว้นวันหยุดราชการ

2) น้ำกลั่นสมุนไพรไล่แมลง

ขั้นตอนการกลั่นน้ำสมุนไพรของชุมชนเกาะเกิด

1. ใส่ น้ำในถังสกดประมาณ 30 ลิตร ให้ต่ำกว่าตะแกรง 2 นิ้ว
2. ใส่สมุนไพรหรือพืชที่ต้องการกลั่น 3 กก. (พืชประเภทใบ)

3. ปิดฝาถัง ปิดตัวล็อกให้สนิท
4. เติมน้ำในถังต้มแน่น
5. ติดเตาแก๊ส ปรับความร้อนระดับกลาง
6. ใช้เวลาประมาณ 20 นาที น้ำจะเดือดจนกลายเป็นไอ
7. ไอน้ำจะไหลไปตามท่อ แล้วถูกควบแน่นในถังควบแน่นจนกลายเป็นหยดน้ำและ

ไหลออกมา

3) ขนมไทยโบราณ

ขนมไทยที่อยู่ยงยืนชื่อเรื่องความเก่าแก่และอร่อย เป็นสูตรไทยแท้ที่รับรองว่ากินแล้วจะลืมนรสชาติขนมฝรั่งไปเลย เช่น ขนมกง, ขนมครกสูตรคุณยาย ขนมกงเป็นขนมโบราณ มีมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนต้น จากเอกสารหอหลวงสมัยอยุธยา ของขุนหลวงหาวัดประดู่ทรงธรรม “ย่านป่าขนม ชาวบ้านนั้นทำขนมขายและนั่งร้านขายขนมชะมด กงเกวียน ภูมิถั่ว สำปนี” ขนมกงเกวียนก็คือขนมกงนั่นเอง รูปร่างก็เป็นล้อเกวียนสมชื่อสำหรับคนไทย ขนมกงดูจะแพร่หลายมากเป็นพิเศษในจังหวัดภาคกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งแถบจังหวัดอยุธยา อ่างทอง สุพรรณบุรี สิงห์บุรี ฯลฯ เพราะมีความอร่อย หวาน มัน ถูกหลักอนามัยเป็นที่ถูกปากผู้บริโภคเป็นอย่างดี และเป็นที่รู้กันดีว่าขนมกงเป็นขนมมงคล ที่นิยมใช้ในพิธีแต่งงานในฐานะขนมชั้นหมาก นอกจากขนมกงวงเล็ก ที่ทำกินกันตามปกติแล้วยังมีขนมกงขนาดใหญ่ ที่ทำขึ้น ในโอกาสพิเศษอย่างงานแต่ง นอกจากขนาดที่ใหญ่แล้ว บางทีจะประดิษฐ์โดยการเอาดอกมาเสียบสีมุมของตัววง รวบรวมลายดอกแล้วมัดยอดด้วยดอกลีให้เหมือนทรงกระโถม นำแป้งที่ใช้ชุบตัววงมาสลับในกระทะให้เป็นแพฟอย ๆ ส่วนผสมประกอบไปด้วย งามคำ ข้าวตอก กะทิ น้ำตาลมะพร้าว แป้งข้าวเหนียว น้ำมันพืช เริ่มจาก 1.คั่วงาให้สุก แล้วนำมาตำให้ป่นเล็กน้อย 2.ข้าวตอกป่น 3.ผสมงาและข้าวตอกป่นเข้าด้วยกันในภาชนะที่สามารถคนได้สะดวก เช่น กะละมัง เคียวน้ำตาลกับกะทิจนได้ที่ แล้วนำมาเทลงในกะละมังงาและข้าวตอก คนให้เข้ากัน ทิ้งไว้ให้เย็น แล้วนำมาปั้นเป็นรูปวงกลมและกากบาทตามขนาดที่ต้องการ พร้อมทั้งจะนำลงทอดในกระทะน้ำมัน 4.นวดแป้งด้วยหัวกะทิจนได้ที่ และละลายแป้งด้วยน้ำกะทิจนได้ความข้นพอประมาณ นำขนมที่ปั้นไว้ลงชุบแป้งทอดจนเหลือง แล้วตักออกวางลงในตะแกรง พอเย็นก็เก็บลงในภาชนะที่ปิดสนิทเพื่อเก็บไว้รับประทาน

ภาพที่ 4.47 จุดเรียนรู้ขนมไทย

4) นำนมข้าวยาคุ

นํานมข้าวยาคุ หรือ นํ้าข้าวยาคุ มาจากภาษาบาลี ว่า ยาคุ แปลว่า ข้าวต้ม มีตำนานทางพระพุทธศาสนาเล่ากันว่า สาเหตุที่พระอัญญาโกณฑัญญะบรรลุพระธรรมก่อนภิกษุรูปอื่น เพราะเมื่อชาติที่แล้วท่านเกิดเป็นชวานาชื่อจุลการ เมื่อข้าวตั้งท้องออกรวงท่านต้องการเมล็ดข้าวมาทำนํานมข้าวถวายพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า “วิปัสสี” แต่พี่ชายของท่านไม่ยอม ท่านจึงขอแบ่งที่นาและนำเมล็ดข้าวมาทำนํานมข้าวยาคุ ก่อนถวายแด่พระพุทธเจ้า ท่านได้อธิฐานว่า ขอให้ได้เกิดในบวรพุทธศาสนา และบรรลุพระธรรมก่อนผู้อื่น

ภาพที่ 4.48 กลุ่มทำขนมและนํ้านมข้าวยา

เครื่องปรุที่ใช้ในการทำนํ้านมข้าวยาคุมีมากกว่าห้าสิบชนิด มีทั้งพวกพืชผล และพืชสมุนไพร ผลไม้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งจัดเครื่องปรุเป็นประเภทได้ดังนี้

1. นํ้านมข้าว เป็นเครื่องปรุที่สำคัญที่สุดได้จากการเก็บเกี่ยวข้าวที่กำลังมีนํ้านม ชาวบ้านใช้กะลามะพร้าวชูดเอาแต่เมล็ดออกจากรวงนำเมล็ดข้าวไปตำให้แหลกแล้วนำมาคั้นเอานํ้านมข้าว ซึ่งใช้วิธีการเช่นเดียวกับการคั้นกะทิ นํ้านมข้าวไปกรองให้สะอาดเก็บเตรียมไว้

2. ประเภทผลไม้ เช่น ขนุน จำปาตะ มังคุด ละมุด อินทผาลัม กัลยง เเงาะ พุทรา มะละกอ ทุเรียนสด มะตูม สาคุวิลาด และผลไม้อื่นๆ ที่มีตามฤดูกาล ผลไม้เหล่านี้ปอกเปลือก แกะเมล็ดหั่น ต้ม เตรียมไว้

3. ประเภทพืชผัก ได้แก่ ข้าวโพด ข้าวโพดอ่อน ข้าวฟ่าง ข้าวเม่า ข้าวตอก ฟักทอง ถั่วลิสงคั่วเมล็ด ผักชี หอม กระเทียม ซึ่งบางชนิดเตรียมด้วยการหั่น ขยี้ หรือตำให้ละเอียด

4. ประเภทพืชมีหัว ได้แก่ เผือก มันเทศ มันหอม มันล่า เป็นต้น ปอกเปลือกหั่นแล้วนำไปต้มในนํ้ากะทิที่เตรียมไว้

5. ประเภทนํ้าผึ้งและนม ได้แก่ นํ้าผึ้งรวง นํ้าตาลทราย นํ้าตาลปีบ นํ้าตาลกรวด นํ้าตาลขัณฑสกร นํ้าอ้อย นมสด ขมข้น นมผง นํ้าลำไย นํ้าบัวบก เป็นต้น

6. ประเภทพืชสมุนไพร ได้แก่ พริกไทย ลูกกระวาน กานพลู รางแดง ราชขาว รางี้กแต่น ชะเอม ดีปลี เชือก (ดีปลี) ลูกจันทร์ รกจันทร์ ดอกจันทร์ นำเครื่องเทศทั้งหมดคั่วให้มีกลิ่นหอม แล้วนำไปตำ ร่อนเอาแต่ส่วนที่ละเอียด ส่วนขิงแห้ง หัวเปราะ หัวกะชาย หัวข่า อบเชย และโปยก็ัก นำไปต้มและกรองเอาแต่นํ้า

7. ประเภทแป้ง ได้แก่ แป้งข้าวเจ้า แป้งข้าวเหนียว เวลาจะกวนจึงละลายผสมในนํ้านมข้าว

8. มะพร้าว นำไปชูดคั้นเอานํ้ากะทิแล้วเคี่ยวให้แตกมัน จนกลายเป็นนํ้ามันมะพร้าวเก็บพักไว้หลังจากเตรียมเครื่องปรุแล้วนำเครื่องปรุทั้งหมดมาผสมเข้าด้วยกัน โดยแบ่งเครื่องปรุทุกชนิดออกเป็นส่วน ๆ เท่า ๆ

กันใส่ภาชนะโอ่งดินปักไว้ จำนวนโอ่งดินที่ใช้ใส่เครื่องปรุงทั้งหมด จะเท่ากับจำนวนกระทะใบบัวที่ใช้กวนข้าว ยาคู การกวนข้าวยาคูต้องใช้ความร้อนสูง ลักษณะของเตาถินยาคูลงไปในพื้นที่ดิน ให้ความร้อนระอุอยู่ภายใน ตลอดเวลา เตาดินสามารถเก็บความร้อนไว้ได้มาก ลมไม่โกรก มีช่องสำหรับใส่ฟืนเพื่อเป็นเชื้อเพลิงและมี ช่องอากาศ ชาวบ้านเรียกว่ารูฟังเพย

ภาพที่ 4.49 การตำเมล็ดข้าว

5) หมี่กรอบโบราณ

การทำหมี่กรอบโบราณของชุมชนเกาะเกิด มีขั้นตอนการทำ เริ่มจากเจียวหอม กระเทียม ทูบแล้ว สับ ๆ ให้น้ำมันหอม เอาขึ้นพักไว้ ตีไข่เป็ดโรยในตะแกรง วนลงไปให้ฟูเหลืองกรอบเป็นฝอยกลับเอาขึ้นเก็บไว้ ให้กรอบ เอาน้ำมันทอดเต้าหู้เหลืองที่ตากเอาไว้ ทอดหมี่ในน้ำมันที่ละน้อยในน้ำมันร้อนปานกลางพอฟูแล้วเอา ตะแกรงซ้อนขึ้นมาให้สะเด็ดน้ำมัน ปนกับหอมกระเทียมที่ทอดไว้ หลังจากนั้นนำน้ำมันที่ทอดไว้เหลือครึ่งหนึ่ง เคี่ยวน้ำตาลปีบ 2 ช้อนโต๊ะ ในน้ำมันนั้น ใส่ น้ำปลา น้ำตาลทราย ส้มมะขาม อย่าให้เปรี้ยวมาก ใส่เต้าเจี้ยวขวด ถ้าหยดลงไปในน้ำจะปั่นเป็นก้อนได้ ถ้าใส่เปลือกส้มซ่าจะทำให้หอม เสร็จแล้วเอาเครื่องใส่รวม คลุกให้เข้ากัน เอาไข่ฝอยใส่โรยหน้า เอาฟริกชี้ฟ้าหั่นฝอยโรย ใส่ถุงอยู่ได้ 2-3 วัน ถ้าใส่ตู้เย็นอยู่ได้เป็นอาทิตย์

6) โรงเห็ด

เห็ดโคนญี่ปุ่น (เห็ดยานางิ) เป็นเห็ดที่ตลาดต้องการสูงมาก รสชาติอร่อย มีความกรอบกรอบเฉพาะตัว ราคาดี แต่เปอร์เซ็นต์ก้อนเชื้อเสียค่อนข้างสูง ใช้ระยะเวลาเก็บ 2 ปี การสังเกตความพร้อมของก้อนเชื้อ

จะต้องมีเส้นใยสีขาวเห็นได้ชัดหรือหลังจากที่เส้นใยเจริญเต็มวัสดุเพาะแล้วประมาณ 20 -25 วัน หรือสังเกตเห็นดอกเห็ดเล็กๆ มีลักษณะคล้ายไข่ปลาสีน้ำตาลแดงเกิดขึ้น แสดงว่าพร้อมที่จะนำไปเปิดดอกแล้ว การเปิดดอก ถอดเอาจุกและคอกออก แล้วปล่อยให้กลับสภาพเหมือนกับการสวมคอกขุดอยู่ไม่ควรเปิดปากให้กว้าง จะทำให้ความชื้นระเหยเร็ว เป็นอันตรายต่อดอกอ่อนได้ สำหรับการสร้างโรงเรือนให้เหมาะสมนั้น ควรสร้างในที่เย็นชื้นและสะอาดปราศจากศัตรูของเห็ดที่จะเข้ามารบกวน หลังคามุงจากหรือแฝก แล้วคลุมทับด้วยสะแลนอีก 1 ชั้น การคลุมหลังคาขึ้นอยู่กับชนิดของเห็ดด้วย เพื่อป้องกันลม ลมแรง ลมค้อย ลมหนาว ลมแห้งแล้ง สภาพลม สภาพอากาศ มีผลกระทบต่อการออกดอกของเห็ดได้เช่นเดียวกัน ปิดประตูด้วยกระสอบป่านหรือแผ่นยาง ปูพื้นด้วยทราย เพื่อเก็บความชื้น ทิศทางลม ก่อมีส่วนสำคัญในการโรงเพาะเห็ด ต้องดูทิศทางของลมเหนือลมใต้ เพื่อป้องกันการพัดพาเชื้อโรค ที่จะมีผลต่อก่อนเห็ด และการออกดอกของเห็ด มีความชื้นสัมพัทธ์ ประมาณ 85- 90 เปอร์เซ็นต์ หรือรดน้ำวันละ 4-5 ครั้ง การให้ผลผลิตต่อก่อน ดอกเห็ดจะเกิดเป็นชุดๆ แต่ละชุดห่างกัน 15 - 20 วัน ประมาณ 8 -12ชุด หรือประมาณ 16-24 เดือน ผลผลิตที่ออกแต่ละครั้งจะไม่เท่ากันครั้งแรกจะมากที่สุดครั้งต่อไปผลผลิตจะลดลง อย่างเห็นได้ชัด โดยรวมแล้วผลผลิตที่ได้จะอยู่ที่ประมาณ 200 - 250 กรัมต่อก่อน จะนิยมเก็บดอกอ่อนก่อนที่ปลายหมวกจะคลี่ออกจากกัน ทำการเก็บด้วยการดึงดอกเห็ดออกมาทั้งขั้วพริกชี้ฟ้าสีแดงหั่นฝอย

7) ไม้ยืนเพื่อสุขภาพ

เก้าอี้เพื่อสุขภาพใช้สำหรับบริหารร่างกาย เพื่อผ่อนคลายเส้นต่างๆ ให้เบาโล่งสบาย ใช้ รักษาโรค โดยเฉพาะท่านที่มีอาการ ขาชา ปวดข้อ หลัง ต้นคอ บ่า ไหล่ หลัง เอว หัวเข่า น่อง บรรเทาอาการนี้ ล้อค ป้องกันอัมพฤกษ์ อัมพาต ช่วยแก้ศีรษะไมเกรน ท้องผูก ยึดกระดูก-เอนไปมา หรือกันโคลง อ่อนเพลีย หน้ามืด ตาลาย สามารถ ช่วยบรรเทาอาการเหล่านี้ได้อย่างดี เหมาะสำหรับทุกวัย เพียงแค่ยืนบริหารครั้งละไม่เกิน 15-20 นาที จะกี่ครั้งก็ได้ในแต่ละวัน หากใช้เป็นประจำทุกวัน จะทำให้แขนขาแข็งแรง ลูกนั่งไม่เวียนศีรษะ เพราะเส้นต่าง ๆ ในร่างกายได้ขยับยืดเส้นยืดสาย การยืนบนเก้าอี้สุขภาพมีด้วยกัน 8 ท่าหลักๆ ดังนี้

ท่าที่ 1 ยืนบนเก้าอี้เฉยๆ ให้ส้นเท้าชิดติดด้านหลังขอบของเก้าอี้ ปลายเท้า 2 ข้างแยกออกจากกัน เล็กน้อย หายใจเข้าออกลึกๆ ซ้ำๆ 10 ครั้ง ท่านี้ใช้สำหรับแก้ปวดเข่า เป็นตะคริว

ท่าที่ 2 เป็นท่าเปิดชีพจร ให้กางมือคว่ำลง กวักข้อมือขึ้นลง ประมาณ 5-10 ครั้ง สะบัดนิ้วให้ตื่นทุกนิ้ว ทำแรงๆ เร็วๆ ประมาณ 5-10 ครั้ง เป็นการเปิดชีพจร จากนั้นแกว่งแขนทั้ง 2 ข้างไปทั้งด้านหน้า และด้านหลัง โดยใช้แรงเหวี่ยงแขนไปข้างหน้า ส่วนใหญ่แล้วจะทำประมาณ 50-100 ครั้ง แต่ก็ขึ้นอยู่กับกำลังของแต่ละคน

ท่าที่ 3 เป็นท่าอู้มแดง แก้ปวดเอว ปวดหลัง

ท่าที่ 4 ท่านกบิน กางแขนออก ยกขึ้นแตะกันเหนือศีรษะแก้ปวดบ่า ไหล่

ท่าที่ 5 ยกไหล่ เอียงคอ ซ้าย-ขวาทีละ 10 ครั้ง แก้ปวดต้นคอ ตกหมอน

ท่าที่ 6 แก้ปวดหลัง ให้เอามือ 2 ข้างไปกำไว้ข้างหลัง ปิดตัวไปทางซ้าย และทางขวาข้างละ 10 ครั้ง

ท่าที่ 7 เรียกว่า ท่ายิงปืน เป็นท่าบริหารสายตา คือให้จ้องที่ปลายนิ้ว แล้วหมุนตัวตาม

ท่าที่ 8 แก่โรคนี้้ออก ให้กางนิ้วออกทุกนิ้ว สลัดนิ้ว 10 ครั้ง

8) ไหว้พระสมัยกรุงศรีอยุธยา

วัดพญาญาติหรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่าวัดนอก ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 บ้านท้ายวัด ตำบลเกาะเกิด อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีเนื้อที่ 43 ไร่ 92 ตารางวา สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเขตติดต่อกับศูนย์ศิลปาชีพเกาะเกิด สร้างในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา ประมาณ พ.ศ. 2100 และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ประมาณ พ.ศ. 2110 วัดพญาญาติเป็นวัดที่วัดนอกร่วมกับวัดพระญาติการาม ตำบลไผ่ลิง อำเภอพระนครศรีอยุธยา เพราะผู้สร้างเป็นพี่น้องกันมียศเป็นพระยาวิเศษ พญาญาติ มีเสนาสนะต่าง ๆ ที่มีความสำคัญ ทั้งพระอุโบสถ ที่มีอายุประมาณ 200 ปี สร้างแบบมหาอุด รูปทรงเรือสำเภา เป็นที่ประดิษฐานหลวงพ่อดำและพระพุทธรูปปางสมาธิ มีพระวิหารและหลวงพ่อดำ เป็นพระอุโบสถหลังเก่าที่ผ่านการบูรณะปฏิสังขรณ์ เป็นพระวิหารที่ประดิษฐานหลวงพ่อดำพุทธชัยมงคลหรือหลวงพ่อดำ เป็นพระพุทธรูปเก่าแก่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาอายุประมาณ 400 ปี ที่สร้างขึ้นพร้อมกับการสร้างวัด เป็นพระพุทธรูปที่เป็นที่เคารพสักการะของชาวตำบลเกาะเกิดและตำบลใกล้เคียง รวมทั้งรอยพระพุทธรูปบาทจำลอง สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ประดิษฐานในมณฑปที่บูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่โดยคงรูปแบบเดิมไว้

ภาพที่ 4.50 หลวงพ่อดำ

วัดพญาญาติเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวตำบลเกาะเกิดและตำบลใกล้เคียง เป็นสถานที่หลักในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของตำบล นอกจากนี้ ทางวัดได้เปิดสอนพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุ

สามเณร เป็นประจำตั้งแต่ พ.ศ. 2507 และมีหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลและศูนย์ฝึกอบรมวิชาชีพอยู่ในวัดด้วย

4.2 การศึกษาเรื่อง รูปแบบการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในการสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผลการศึกษาสำหรับตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 2 เป็นการนำเสนอข้อมูลการวิเคราะห์คุณค่าทางวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยวใน 4 จังหวัด โดยการเก็บข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น และการเก็บข้อมูลโดยการสำรวจร่วมกับตัวแทนชุมชน การสัมภาษณ์เชิงลึกตามหัวข้อการประเมินคุณค่าความสำคัญและรวบรวมและสังเคราะห์ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของสถานที่ วัฒนธรรมประเพณีและทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ

ภาพที่ 4.51 การประชุมกลุ่มย่อยและสัมภาษณ์เชิงลึกร่วมกับชุมชน

คณะผู้วิจัยและชุมชนร่วมกันเก็บข้อมูลและวิเคราะห์คุณค่าทางวัฒนธรรมในด้านต่างๆ ดังนี้

ตลาดคู้งสำเภา

1) คุณค่าทางประวัติศาสตร์

คู้งสำเภา มีคุณค่าในแง่ที่ตั้งของชุมชน เนื่องจากเป็นชุมชนโบราณที่มีอายุเก่าแก่มากกว่า 100 ปี ที่ตั้งอยู่ระหว่างเส้นทางสัญจรทางน้ำของผู้คนและการค้าตั้งแต่อดีต ทำให้ตลาดคู้งสำเภามีความสำคัญเชิงพื้นที่ ในอดีตที่มีพัฒนาการของตลาดบกริมแม่น้ำเจ้าพระยาเรื่อยมาจนปัจจุบัน

2) คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์

การปรากฏทัศนียภาพที่มีลักษณะของการรวมกลุ่มอาคารเรือนแถวไม้พื้นถิ่นและบ้านเรือนพื้นถิ่น ซึ่งเคยใช้เป็นแหล่งค้าทางน้ำกระจายตามแนวแม่น้ำเจ้าพระยา ที่มีโครงสร้าง รูปแบบและวัสดุที่กลมกลืนกับธรรมชาติสร้างความกลมกลืนในพื้นที่

ความงามทางธรรมชาติของพื้นที่ที่มีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านทางด้านตะวันตก และบริเวณที่แม่น้ำเจ้าพระยาบรรจบกับแม่น้ำสะแกกรัง ทำให้เกิดเป็นแม่น้ำสองสี การตั้งถิ่นฐานบนฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และการตั้งถิ่นฐานบนเกาะเทโพและเกาะคู้งสำเภาสะท้อนหลักฐานทางกายภาพของภูมิทัศน์ที่เกิดจากการปรับตัวตามสภาพภูมิประเทศและระบบนิเวศทางธรรมชาติ

ภาพที่ 4.52 บริเวณที่แม่น้ำสะแกกรังบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยา

ความสวยงามของศาลเจ้าพ่อกวอนู ที่ยังคงรักษารูปแบบศิลปะจีนแบบดั้งเดิมเอาไว้ วัสดุก่อสร้างส่วนใหญ่เป็นไม้แกะสลักด้วยมือ และภาพเขียนวัสดุก่อสร้างจากเมืองจีน ทักษะภูมิปัญญาของช่างในสมัยนั้น ในการสร้างโดยให้ด้านล่างของเสาทุกต้นจะมีไม้ท่อนซุงยาวตลอดเป็นคานรองรับเพื่อป้องกันการทรุดตัวของอาคาร และการประกอบโครงสร้างเครื่องบนโดยไม่ใช้ตะปู

3) คุณค่าทางวิทยาศาสตร์ /การศึกษา

ชุมชนคู้สำเภแฝงภูมิปัญญาในการเลือกที่ตั้งของชุมชน ภูมิปัญญาในการสร้างบ้านเรือนติดต่อกันไปตลอดแนวถนนซึ่งทอดยาวไปตามแม่น้ำเจ้าพระยา รวมถึงภูมิปัญญาในการเพาะปลูกส้มโอพันธุ์ขาวแตงกวา ซึ่งมีแหล่งกำเนิดบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ในเขตตำบลคู้สำเภ อำเภอมโนรมย์ ที่สร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดชัยนาทและเป็นสมบัติคู่เมืองชัยนาท

4) คุณค่าทางสังคม

ศาลเจ้าพ่อกวอนูเป็นงานศิลปะสถาปัตยกรรมที่เป็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากความศรัทธาของคนชาวจีนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตั้งแต่อดีต และสืบทอดความเชื่อและศรัทธาผ่านรุ่นต่อรุ่นจนถึงปัจจุบัน แสดงถึงการอยู่อาศัยร่วมกันระหว่างชาวไทยและชาวไทยเชื้อสายจีน ชุมชนยังคงรักษาขนบธรรมเนียมดั้งเดิมเช่น การกราบไหว้เทพเจ้าและบรรพบุรุษ รวมถึง “ศาลแห่งความยุติธรรม” ซึ่งเป็นพื้นที่เพื่อให้ลูกหลานชาวจีนได้ทำความเคารพสักการะไหว้จ้าว ตามเรื่องราวในประวัติศาสตร์จีน ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้ากวอนูและถ้ำมังกรในเรื่องของความร่มเย็นเป็นสุขของคนในชุมชน

ศาลเจ้าพ่อกวอนูเป็นศูนย์รวมกิจกรรมของชาวไทยเชื้อสายจีน โดยมีงานของศาลเจ้าตลอดทั้งปี ได้แก่ งานตรุษจีน ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ โดยมีพิธีไหว้เจ้าไหว้เอี้ยงเจี้ยง (ไหว้บรรพบุรุษ), งานทำบุญตันโพธิ์ ซึ่งจัดในวัน ชิวซิก (หลังตรุษจีนประมาณ 7 วัน), งานไหว้ที่กงเฮี้ย (เทวดาบนฟ้า) หลังงานทำบุญตันโพธิ์ 1 วัน ซึ่งมีการเลี้ยงอาหารชาวตลาดด้วย, งานเหล้าเอี้ยแซ (งานวันเกิดเจ้าพ่อกวอนู) ตรงกับเดือนมิถุนายน, งานสารทจีน ประมาณเดือนสิงหาคม-กันยายน, งานเหล้าโจวแซ, งานทิ้งกระจาด, งานไหว้

เล่าเอี้ยแซ ประมาณเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม และงานจั่วประจำปี ประมาณเดือน 9 ของจีน (เดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม) จะเห็นได้ว่าการจัดกิจกรรมและพื้นที่แสดงออกทางวัฒนธรรมและความเชื่อ ในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

วัดธรรมามูลวรวิหาร

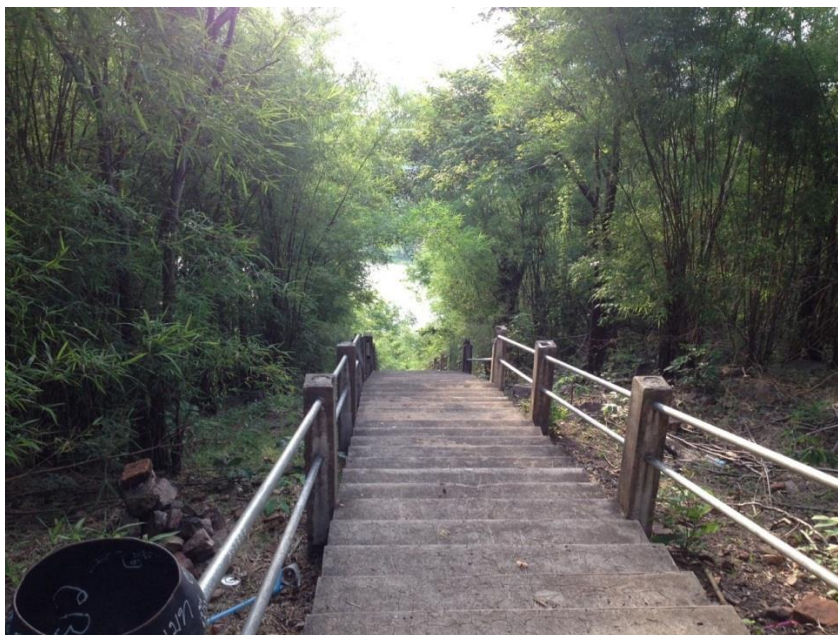
1) คุณค่าทางประวัติศาสตร์

วัดธรรมามูล สันนิษฐานว่าสร้างตั้งแต่สมัยสุโขทัย เนื่องจากพบพระพุทธรูปและพระเครื่อง (พระร่วง) ที่บรรจุอยู่ภายในเจดีย์ด้านหลังวิหารหลวงพ่อดมจักร วัดนี้มีการบูรณะต่อมาจนกระทั่งสมัยอยุธยา และรัตนโกสินทร์ โดยได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้ ได้ทรงเคยเสด็จมาวัดธรรมามูลถึง 3 ครั้ง ในสมัย ร.ศ. 120 ร.ศ.125 และ ร.ศ.127 แสดงให้เห็นถึงการสืบเนื่องทางประวัติศาสตร์ของวัดธรรมามูลที่มีมาต่อเนื่องตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงสมัยรัตนโกสินทร์

มีคุณค่าในเชิงของการเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์การเสด็จพระพาสต้นในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนอกจากนี้ยังมีความสำคัญเกี่ยวเนื่องทางประวัติศาสตร์ คือ มีการนำน้ำจากบริเวณหน้าวัดธรรมามูลไปใช้ในพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา

2) คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์

วัดธรรมามูลตั้งอยู่บนไหล่เขาธรรมามูล ทิศตะวันตกติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณยอดเขาธรรมามูล มีบันได 565 ขั้น ด้านบนสามารถมองเห็นทัศนียภาพได้ นอกจากนี้ยังมีความงดงามทางศิลปะของหลวงพ่อดมจักร พระพุทธรูปปางห้ามญาติ ศิลปะเชียงแสน-สุโขทัย ที่มีพุทธลักษณะแห่งมหาบุริสลักษณะ (ลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการ) เช่น ฝ่าเท้ามีจักรลักษณะ มีลายตาข่ายในฝ่ามือ ข้อเท้าเหมือนสังข์ที่ตั้งขึ้น คางเหมือนราชสีห์ ฯลฯ รวมถึงงานศิลปกรรม เช่น ใบเสมาทรายแดงศิลปะอยุธยา มีลวดลายกนกอายุราว พุทธศตวรรษที่ 22-23

ภาพที่ 4.53 บันไดทางขึ้นยอดเขาธรรมามูล

3) คุณค่าทางวิทยาศาสตร์ /การศึกษา

ภายในวัดธรรมามูลมีงานสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมหลากหลาย ซึ่งชุมชนและนักท่องเที่ยวสามารถศึกษารูปแบบศิลปกรรมภายในวัด

4) คุณค่าทางสังคม

วัดธรรมามูล ถือเป็นศูนย์กลางทางความเชื่อของพุทธศาสนิกชนทั้งในจังหวัดชัยนาทและจังหวัดใกล้เคียง หลวงพ่อธรรมจักรถือเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดชัยนาท ความเชื่อและศรัทธาต่อหลวงพ่อธรรมจักรทำให้มีการนำสัญลักษณ์พระธรรมจักรมาเป็นสัญลักษณ์และตราประจำจังหวัดชัยนาท ความเชื่อและศรัทธาต่อหลวงพ่อธรรมจักรแผ่ขยายไปโดยเฉพาะคนค้าขายส่วนใหญ่มีความศรัทธาเลื่อมใสมาก เพราะในสมัยก่อนชาวบ้านที่ค้าขายจะมาขอพรหลวงพ่อธรรมจักรให้ค้าขายรุ่งเรือง หากพรที่ขอสมปรารถนามักจะแก้บนด้วยการจุดประทัด นอกจากนี้ทางวัดมีการจัดงานนมัสการปิดทองหลวงพ่อธรรมจักรทุกปีละ 2 ครั้ง โดยมีพุทธศาสนิกชนจำนวนมากเดินทางมาสักการะและปิดทองหลวงพ่อธรรมจักร

วัดธรรมามูลตั้งอยู่บนพื้นที่ไหล่เขา ซึ่งเหมาะในการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องในพิธีทางศาสนา โดยเฉพาะการใช้พื้นที่ของวัดในการจัดประเพณีตักบาตรเทโวในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งเป็นงานประเพณีที่ชาวชัยนาทยึดถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ จนกลายเป็นเอกลักษณ์ที่ชาวชัยนาททุกคนภูมิใจกันมาก โดยมีกิจกรรมหลักประกอบด้วยการตักบาตรข้าวสารอาหารแห้ง ในวันวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 โดยมีภิกษุสงฆ์เดินตามขบวนแห่พระพุทธรูปปางเสด็จจากดาวดึงส์ลงมาตามบันไดซึ่งภาพที่ปรากฏต่อสายตานั้นจะเหลือร่องรอยไปด้วยสีผ้ายกาสาวพัสตร์ของพระภิกษุสงฆ์ เมื่อพระภิกษุสงฆ์ลงมาถึงลานวัดธรรมามูลแล้ว พุทธศาสนิกชนจะร่วมทำบุญตักบาตรข้าวสารอาหารแห้งพร้อมทั้งข้าวต้มลูกโยนกัน นอกจากนี้จะมีการทำบุญตักบาตรแล้วยังมีการจัดขบวนแห่เทพบุตร-เทพธิดา ขบวนเทวดานางฟ้า ขบวนซุชก-กัณหาขาลี

ชบวนแห่กลองยาวของนักเรียนและชาวบ้านในตำบลธรรมามูล รวมถึงชบวนรยนต์แห่หลวงพ่อธรรมจักร โดยมีการแห่ชบวนจากลานวัดธรรมามูลจนถึงบริเวณถนนรอบวัด

หลังจากประเพณีตักบาตรเทโว จะมีการแข่งขันเรือพายพื้นบ้าน ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน เดือน 11 เพื่อเป็นการสร้างความสมัครสมานสามัคคีของชาวบ้านในตำบลธรรมามูล ที่สืบทอดติดต่อกันมาเป็นเวลานาน และเพื่อเป็นการอนุรักษ์ฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม และเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดชัยนาท

วัดปากคลองมะขามเฒ่า

1) คุณค่าทางประวัติศาสตร์

วัดปากคลองมะขามเฒ่า มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับหลวงปู่ศุข เกจิอาจารย์รูปสำคัญ และเป็นถิ่นบวชศรัทธาของพระบรมวงศานุวงศ์ในรัชกาลที่ 5 ได้แก่ กรมหลวงชุมพรฯ, เจ้าจอมมารดาโหมด (เจ้าจอมมารดาของกรมหลวงชุมพรฯ) ซึ่งถวายทองคำหนัก 80 บาทแด่หลวงปู่ศุข เพื่อทำฉัตร 5 ชั้นประดับยอดมณฑป

2) คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์

บริเวณปากคลองมะขามเฒ่าแยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณหน้าวัด เป็นภูมิทัศน์ที่แสดงถึงเส้นทางสัญจรหลักในอดีต สำหรับภายในวัดมีภาพจิตรกรรมที่มีอิทธิพลตะวันตก ซึ่งเป็นภาพฝีพระหัตถ์ของกรมหลวงชุมพรฯ ในภาพแฝงอารมณ์สนุกสนาน เช่น ภาพพลยักษ์กำลังแหวกว่ายน้ำในมือถือขวดสุราที่มีอักษรอังกฤษแทนอาวุธ รวมถึงงานศิลปกรรมอื่นๆ ภายในวัด

3) คุณค่าทางวิทยาศาสตร์ /การศึกษา

ภายในวัดปากคลองมะขามเฒ่า มีงานสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมหลากหลาย ซึ่งประชาชนทั่วไปและนักท่องเที่ยวสามารถศึกษารูปแบบศิลปกรรมภายในวัด

4) คุณค่าทางสังคม

หลวงปู่ศุขเป็นพระภิกษุที่เป็นศูนย์รวมความศรัทธาของผู้คนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จนทำให้วัดปากคลองมะขามเฒ่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวและสักการะของนักท่องเที่ยวจำนวนมาก ความเชื่อเรื่องอภินิหารของหลวงปู่ศุข ส่งผลถึงการรักษาธรรมชาติ เช่น ต้นโพธิ์หน้าวัด ซึ่งเชื่อว่าเป็นสมบัติของหลวงปู่ศุข ชาวบ้านจึงไม่กล้าตัด และมักมีคนมาแก้บนด้วยดอกไม้ ผ้าสามสี นอกจากวัดแล้วยังมีศาลเจ้าพ่ออุ้ยที่ชาวบ้านเคารพนับถืออีกด้วย

ด้านหน้าวัดปากคลองมะขามเฒ่าเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำท่าจีน สะท้อนถึงการตั้งวัดริมแม่น้ำด้วยความสะดวกของการเข้าถึงทางน้ำเป็นหลัก สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนสมัยก่อนที่จะใช้แม่น้ำเป็นทางสัญจรหลัก ยังคงมีชาวบ้านจับปลาแขยง ปลาสร้อย ปลาหมู ปลาทรายโดยใช้ตุ้มแห

ตลาดปากบาง

1) คุณค่าทางประวัติศาสตร์

ตลาดปากบางมีพื้นที่ติดคุ้งน้ำเจ้าพระยา ทำให้มีดินตะกอนที่อุดมสมบูรณ์ ในสมัยอยุธยา บริเวณนี้จึงเป็นแหล่งปลูกข้าว ข้าวโพด ถั่วนานาชนิด รวมถึงสวนผัก เปรียบเป็นอู่ข้าวที่ส่งไปเลี้ยงคนในกรุงศรีอยุธยา ทำให้พม่ายกทัพมายึดปากบางไว้เป็นที่ช่องสุ่มเสบียงเลี้ยงทัพใหญ่ ต่อมาจึงมีการปรับเปลี่ยนเป็นตลาดที่มีความเจริญคู่กับอำเภอพรหมบุรี แสดงถึงความรุ่งเรืองในด้านค้าขายของผู้คนในยุคนั้น นอกจากนี้ยังเป็นหนึ่งในเส้นทางเสด็จพระพาสของรัชกาลที่ 5

2) คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์

การปรากฏทัศนียภาพที่มีลักษณะของการรวมกลุ่มอาคารเรือนแถวไม้พื้นดินและบ้านเรือนพื้นดิน ซึ่งเคยใช้เป็นแหล่งค้าขายที่มีโครงสร้าง รูปแบบและวัสดุที่กลมกลืนกับธรรมชาติสร้างความกลมกลืนในพื้นที่ แต่ปัจจุบันเรือนหลายหลังอยู่ในสภาพทรุดโทรม

3) คุณค่าทางวิทยาศาสตร์ /การศึกษา

ภูมิปัญญาในการทำอาหาร สินค้าท้องถิ่น ได้แก่ ขนมเปี๊ยะ กุนเชียงปลา กระยาสารท และผัดไทยโบราณ

4) คุณค่าทางสังคม

ตลาดปากบาง ยังคงเป็นย่านอาศัยของชาวไทยและชาวไทยเชื้อสายจีน และประโยชน์ใช้สอยใหม่ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัด ทั้งนี้ความเป็นอยู่ของชาวบ้านยังคงเรียบง่าย การค้าขายแบบวิถีพอเพียงโดยไม่เน้นจำนวนการส่งออกผลิตภัณฑ์

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านในตลาดนับถือ คือ หลวงพ่อหินที่อยู่คู่ตลาดมานาน หลวงพ่อหินเป็นพระที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นที่นับถือของคนในตลาด ประวัติของหลวงพ่หินนั้นเล่ากันว่า เดิมชาวบ้านพบแต่เศียรพระอยู่ในแม่น้ำเจ้าพระยา ชาวบ้านช่วยกันสร้างเป็นพระ และสร้างศาลไม้ได้สูงให้ ปัจจุบันมีการบูรณะทำเป็นศาลาปูน ปัจจุบันยังคงมีประชาชนที่ทราบถึงความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อดำเนินทางมาบนบานศาลกล่าวกันอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังมีศาลเจ้าพ่อปากบางหมื่นหาญ ซึ่งทำให้มีกิจกรรมในชุมชน คือ งานประเพณีทั้งตัวในงานไหว้เจ้าพ่อปากบางหมื่นหาญ และการจัดแสดงจ๊วถวายเจ้าพ่อ

คุณค่าด้านภูมิปัญญาทางการทำอาหาร ขนม ทำให้มีร้านค้าโบราณที่ค้าขายมาหลายสิบปี เช่น กาแฟแปะธง การทำกุนเชียงที่ยังคงใช้กรรมวิธีการทำแบบดั้งเดิม คือ การใช้เชือกกล้วยพันให้เป็นเกลียว ทำจากกล้วยที่ตากเคี้ยวแล้ว เชือกจะได้ไม่ดำ ซึ่งกุนเชียงนั้นจะนำไปแขวนแล้วอบด้วยเตาถ่านแบบโบราณ มีการโรยซีอิ๊วเพื่อไม่ให้ไฟลุกแดงหรือไฟคุจนเกินไป ทำให้กุนเชียงมีรสชาตินุ่มนวล ถือเป็นภูมิปัญญาและเอกลักษณ์ของคนในชุมชนปากบาง

วัดไชโยวรวิหาร

1) คุณค่าทางประวัติศาสตร์

วัดไชโยวรวิหาร ถือเป็นสถานที่ที่มีประวัติศาสตร์ต่างๆ มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และมีความสำคัญในสมัยสมเด็จพระพุทธเจ้าจารย์ (โต) พรหมรังสี มาสร้างพระพุทธรูป ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 4 รวมถึงการเสด็จเยือนของพระมหากษัตริย์ คือ การเสด็จประพาสในรัชกาลที่ 5

2) คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์

ภายในวัดมีความงดงามทางศิลปกรรมไทยประเพณีและอิทธิพลของศิลปะตะวันตก ทั้งพระอุโบสถ พระวิหาร พระมหาพุทธพิมพ์ วิหารสมเด็จพระพุทธเจ้าจารย์ (โต พรหมรังสี)

3) คุณค่าทางวิทยาศาสตร์/การศึกษา

วัดไชโยวรวิหาร เป็นแหล่งที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ และเป็นสถานที่ที่จะสามารถเกิดการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ศิลปะผ่านงานศิลปกรรมภายในวัด

4) คุณค่าทางสังคม

วัดไชโยวรวิหารเป็นส่วนรวมของชุมชนไชโยมาตั้งแต่สมัยโบราณ คนในชุมชนจึงมีความผูกพันกับวัด มีการจัดประเพณีและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ที่วัดไชโยวรวิหาร คือ พิธีบวงสรวงงานประจำปี วัดไชโยวรวิหาร ที่บริเวณหน้าพระอุโบสถ ซึ่งทางจังหวัดอ่างทองจะจัดให้มีการบวงสรวงขึ้นทุกปี หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงทำการบูรณะวัดไชโยวรวิหาร ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2438 เป็นต้นมา ทางจังหวัดอ่างทอง จึงจัดให้มีงานสมโภชขึ้นทุกปี เป็นเวลา 3-4 วัน ในการจัดงานประจำปี วัดไชโยวรวิหารจะมีการจำหน่ายผลิตภัณฑ์สินค้าโอท็อปของดีเมืองอ่างทอง และไหว้พระวัดไชโยวรวิหาร พร้อมทั้งการแสดงลิเกทุกวันในช่วงค่ำ วัดยังมีบทบาทในการส่งเสริมอาชีพแก่คนในชุมชนโดยการเปิดเป็นตลาดหน้าวัดเพื่อขายผลิตภัณฑ์ สินค้าที่ขึ้นชื่อ คือ ขนอมก และถั่วทอด นอกจากนี้ยังมีของพื้นบ้าน เช่น ผลิตภัณฑ์จากปลา

ชุมชนเอกราช

1) คุณค่าทางประวัติศาสตร์

เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีตำนานเล่าขานว่ามีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองหน้าด่านของกรุงศรีอยุธยา และตั้งอยู่บนเส้นทางเดินทัพสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อครั้งได้เสด็จยกทัพจากกรุงศรีอยุธยาเพื่อไปตีกับพม่า

2) คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์

ความงดงามของรูปแบบกลองแต่ละชนิด รวมถึงทักษะ และภูมิปัญญาในการทำกลองตั้งแต่เริ่มกลึงท่อนไม้ไปเรื่อยไปจนถึงขั้นตอนการขึ้นกลอง การฝังหมุด

3) คุณค่าทางวิทยาศาสตร์/การศึกษา

เป็นชุมชนที่มีเอกลักษณ์และภูมิปัญญาในการผลิตกลอง และเป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาในการ

ทำกลอง โดยมีศูนย์การเรียนรู้วิธีทำกลอง ซึ่งมีคุณชัชชาติ คงมันปราชนธ์ ชาวบ้าน ผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำกลองให้แก่เด็กและเยาวชนในชุมชนหรือผู้สนใจทั่วไป คุณชัชชาติ เล่าว่า “ในช่วงปิดเทอม นักเรียนจากโรงเรียนป่าโมกวิทยาภูมิได้มาเรียนรู้กระบวนการการทำกลองในรูปแบบต่างๆ หลายต่อหลายรุ่น นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 เป็นต้นมา นอกจากนี้ ยังมีนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่างๆ และผู้สนใจทั่วไปได้มาร่วมกันศึกษาเรียนรู้กระบวนการทำกลองอีกด้วย

4) คุณค่าทางสังคม

ความผูกพันและการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้ลูกหลานของบ้านเอกราช จังหวัดอ่างทอง ทุกคนรู้สึกภูมิใจเมื่อได้สัมผัสกับการทำกลองในทุกขั้นตอน รวมถึงคติความเชื่อและพิธีกรรมที่ชาวบ้านในชุมชนเอกราชยังคงปฏิบัติเกี่ยวกับการทำกลอง เช่น การยกครูกลอง และการไหว้ครูกลอง ซึ่งเป็นคตินิยมของไทยในอดีตที่มีความเชื่อและความกตัญญูต่อบุคคลที่ต่อครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชา

ภูมิปัญญาในการทำกลองหลากหลายชนิดยังคงอยู่ที่นี่ เพราะความรักในสิ่งที่บรรพบุรุษเคยสั่งสมมาทำให้หมู่บ้านนี้มีเอกลักษณ์และสามารถเรียกได้ว่าเป็น “หมู่บ้านทำกลองแห่งเดียวที่ใหญ่ที่สุดในประเทศ” และเป็นเอกลักษณ์ให้กับจังหวัดอ่างทองว่าเป็นต้นกำเนิดของงานหัตถกรรมพื้นถิ่น โดยเฉพาะการทำกลองจนได้รับกล่าวขานว่าเป็นถิ่นฐานทำกลองและเป็นแหล่ง “กลองดีดีดัง” ที่ดีที่สุดในประเทศ

บ้านเกาะเกิด

1) คุณค่าทางประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์ของชุมชนที่มีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ตำนานเกี่ยวกับที่มาของชื่อตำบลว่ามีพ่อค้าชาวจีนที่ล่องเรือสำเภามาค้าขายตามลำน้ำเจ้าพระยา เมื่อล่องมาถึงบริเวณตำบลเกาะเกิดในปัจจุบันเกิดพายุพัดเรือสำเภาล่มกลางแม่น้ำเจ้าพระยาตรงบริเวณหน้าวัดเชิงท่า เมื่อเวลาผ่านไปได้มีดินตะกอนมาทับถมจนเกิดเป็นเกาะอยู่กลางน้ำ ชาวบ้านทั่วไปจึงเรียกชาวบ้านที่อาศัยบริเวณเกาะนี้ว่า “ชาวเกาะเกิด” ในพื้นที่ยังมีวัดสำคัญภายในชุมชนเกาะเกิด ได้แก่ วัดพญาญาติและวัดเชิงท่า ซึ่งเป็นวัดเก่าตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

2) คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์

วัดพญาญาติ มีความงดงามของงานศิลปกรรม ได้แก่

พระอุโบสถ มีอายุประมาณ 200 ปี โครงสร้างใช้อิฐก่อใหญ่ สร้างแบบมหาอุตรมหาราชสำเภา ภายในเป็นที่ประดิษฐานหลวงพ่อดำ

พระวิหารและหลวงพ่อดำ เป็นพระอุโบสถหลังเก่าที่ผ่านการบูรณะปฏิสังขรณ์ เป็นพระวิหารที่ประดิษฐานหลวงพ่อดำพุทธรูปยืนมงคลหรือหลวงพ่อดำ เป็นพระพุทธรูปเก่าแก่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาอายุประมาณ 400 ปี ที่สร้างขึ้นพร้อมกับการสร้างวัด เป็นพระพุทธรูปที่เป็นที่เคารพสักการะของชาวตำบลเกาะเกิดและตำบลใกล้เคียง

รอยพระพุทธรูปจำลอง สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ประดิษฐานในมณฑปที่บูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ โดยคงรูปแบบเดิมไว้ ทั้งนี้ วัดพญาญาติเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวตำบลเกาะเกิดและตำบลใกล้เคียง เป็นสถานที่หลักในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของตำบล

3) คุณค่าทางวิทยาศาสตร์/การศึกษา

มีคุณค่าด้านการศึกษาวัดเก่าที่มีงานศิลปกรรมในสมัยอยุธยา เช่น ปรางค์สมัยอยุธยา มีอายุประมาณ พุทธศตวรรษที่ 22 พิจารณาจากแผนผังของปรางค์ประธานวัดเชิงท่า ซึ่งมีรูปแบบคล้ายกับแผนผังปรางค์ประธานวัดไชยวัฒนาราม

4) คุณค่าทางสังคม

ชุมชนเกาะเกิดแสดงถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบชาวบ้าน ที่อยู่อาศัยร่วมกับธรรมชาติที่ยังคงรักษาเอกลักษณ์ และวิถีเรียบง่าย โดยชาวบ้านยังคงผูกพันกับพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมีบทบาทสำคัญในการนำเสนอภูมิปัญญาในการผลิตสินค้า ได้แก่ ผลิตภัณฑ์สมุนไพรอายุวัฒนะ กลุ่มปั้น กลุ่มทำลูกประคบ กลุ่มทำยาสระผม กลุ่มปยุ่น้ำชีวภาพ ซึ่งได้รับการจัดตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชน และเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว OTOP Village ทำให้นักท่องเที่ยวได้เห็นถึงความเป็นอยู่ของชุมชน ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของคนในชุมชน รวมทั้งเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ชาวบ้าน

การประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยวและชุมชนในพื้นที่ 4 จังหวัด โดยทำการประเมินคุณค่าทางด้านสุนทรียภาพ, คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์, คุณค่าทางด้านวิทยาศาสตร์, คุณค่าทางด้านสังคม รวมถึงคุณค่าทางด้านความแท้ (Authenticity) และความมีบูรณาภาพหรือความสมบูรณ์ (Integrity) โดยแบ่งระดับคุณค่าในแต่ละหัวข้อเป็น 5 ระดับ ดังนี้

5 = คุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ร้อยละ 80-100

4 = คุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ร้อยละ 60-80

3 = คุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ร้อยละ 40-60

2 = คุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ร้อยละ 20-40

1 = คุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ร้อยละ 0-20

สำหรับการสรุปคุณค่าในแต่ละแหล่งออกเป็นระดับคะแนน ดังนี้

5 – สูงมาก ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ยังคงมีลักษณะทางกายภาพและภาพรวมทั้งหมดค่อนข้างสมบูรณ์

4 – สูง ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงบางส่วน หรือมีองค์ประกอบที่ขาดหายไปบ้างแต่ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อภาพรวมทั้งหมดมากนัก

3 – ปานกลาง ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่องค์ประกอบหายไป แต่ภาพรวมทั้งหมดและความรู้สึกของพื้นที่ยังคงเหมือนเดิม

2 – น้อย ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่องค์ประกอบขาดหายไปค่อนข้างมาก ลักษณะของภูมิทัศน์ค่อนข้างเปลี่ยนแปลงไปมาก แต่ยังสามารถรับรู้ได้

- 1 – น้อยมาก ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่องค์ประกอบขาดหายไปมาก และลักษณะของภูมิทัศน์ไม่เหลือเค้าโครงเดิมมากนัก แต่ก่อให้เกิดความเข้าใจในสถานที่ได้

ผลการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน/แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ 4 จังหวัด

แหล่งท่องเที่ยว / ชุมชน	สุนทรียภาพ (Aesthetic)	ประวัติศาสตร์ (Historic)	วิทยาศาสตร์ (Scientific)	สังคม (Social)	ความแท้ (Authenticity)	ความสมบูรณ์ (Integrity)
ตลาด คู้้งสำเภา	4	5	4	5	4	4
วัดธรรมามูล	4	5	3	3	4	3
วัดปากคลอง มะขามเฒ่า	3	5	2	3	4	3
ตลาด ปากบาง	4	5	3	4	3	3
วัด ไช โย วรวิหาร	3	4	3	3	4	3
ชุมชน เอกราช	4	5	3	5	3	3
ชุมชน เกาะเกิด	4	5	3	5	3	3

จากตารางสรุปผลการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ข้างต้น สรุปได้ว่า

- แหล่งท่องเที่ยวและชุมชนที่มีคุณค่าระดับสูง คือ ตลาดคู้้งสำเภา รองลงมาคือ ชุมชนเอกราช ชุมชนเกาะเกิด ตลาดปากบาง และวัดธรรมามูล
- แหล่งท่องเที่ยวและชุมชนที่มีคุณค่าระดับปานกลาง คือ วัดปากคลองมะขามเฒ่า และวัดไชโยวรวิหาร

จากการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมข้างต้น พิจารณาร่วมกับชุมชนและแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพในการพัฒนาและสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้กรอบพิจารณาในการเลือกชุมชน/แหล่งท่องเที่ยวเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพ ได้แก่

- 1) เป็นชุมชน/แหล่งท่องเที่ยวที่มีต้นทุนการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ในด้านมรดกทางวัฒนธรรมที่ยังคงรักษาไว้ เช่น สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเกี่ยวเนื่องกับระบบนิเวศวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีที่ควรค่าแก่การศึกษาเรียนรู้

2) มีการรวมตัวของชาวบ้านในพื้นที่ เป็นกลุ่มในการดำเนินงานเรื่องเศรษฐกิจชุมชน การดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรม หรือหน่วยงานอื่นๆ ที่ช่วยเหลือประชาชนในท้องถิ่น

3) มีสภาพกายภาพที่เหมาะสม เช่น เส้นทางคมนาคมที่เข้าถึงได้สะดวก ความสะดวก และความปลอดภัยในการท่องเที่ยว

จากกรอบพิจารณาดังกล่าว สามารถเลือกพื้นที่ตัวแทนใน 4 จังหวัด ได้แก่ ตลาดคู้สำเภา จังหวัดชัยนาท, ตลาดปากบาง จังหวัดสิงห์บุรี, ชุมชนเอกราชและวัดไชโยวรวิหาร จังหวัดอ่างทอง และบ้านเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

จากนั้นคณะผู้วิจัยได้จัดทำแผนที่วัฒนธรรม หรือแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการแสดงตัวตนของชุมชน และการบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมในพื้นที่ จากการศึกษาคุณค่าของพื้นที่เพื่อแปลความหมายให้ชุมชนรับรู้ จากการสำรวจภาคสนามร่วมกับตัวแทนชุมชนและการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีขั้นตอนในการแปลความหมายข้อมูลเพื่อระบุในแผนที่ ดังนี้

1) การสรุปคุณลักษณะสำคัญ โดยครอบคลุมด้านสิ่งแวดล้อมมนุษย์ (Built Environment) ครอบคลุมองค์ประกอบทางกายภาพ เช่น สถาปัตยกรรม ศาสนสถาน อาคารพักอาศัย และสิ่งก่อสร้าง, ด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural Environment) และด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและมรดกวัฒนธรรม (Intangible Environment)

2) การระบุแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม ดังนี้

ชุมชนเอกราชและวัดไชโยวรวิหาร

ภาพที่ 4.56 แผนที่แสดงมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนเอกราช

บ้านเกาะเกิด

ภาพที่ 4.57 แผนที่แสดงมรดกทางวัฒนธรรมบ้านเกาะเกิด

4.3 การศึกษาเรื่อง แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ผลการศึกษาสำหรับตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 3 เป็นการนำเสนอแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน / แหล่งท่องเที่ยวใน 4 จังหวัด จากการประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) ซึ่งคัดเลือกโดยวิธีแบบเฉพาะเจาะจง แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ ผู้นำชาวบ้าน ชาวบ้าน ผู้ประกอบการธุรกิจการค้า และตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ โดยการนำเสนอข้อมูลที่ผู้วิจัยได้รวบรวมเกี่ยวกับคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมในชุมชน/ แหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างได้ใช้เป็นข้อมูลในการร่วมระดมความคิดเพื่อนำไปวางแผนจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อไป

จากการประชุมกลุ่มย่อย พบว่าปัจจัยคุกคามและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง ได้แก่

- 1) ความเสี่ยงและภัยคุกคามต่อคุณค่าความสำคัญ ได้แก่ การพัฒนาพื้นที่โดยรอบชุมชน การขายบ้านและที่ดิน การย้ายถิ่นของคนในชุมชนเพื่อไปประกอบอาชีพนอกพื้นที่ทำให้วิถีชีวิตดั้งเดิมเช่นวิถีการค้าในชุมชนค่อยๆ หดไป ทำให้ยากในการรักษาวิถีชีวิตดั้งเดิมในพื้นที่ได้
- 2) ความเสี่ยงต่อองค์ประกอบทางกายภาพ เช่น แนวโน้มการสูญเสียลายของบ้านเรือนพื้นถิ่น เนื่องจากความทรุดโทรมตามกาลเวลา และการเปลี่ยนแปลงบ้านเรือนเป็นอาคาร ตึกแถว
- 3) ความขัดแย้งของคนในชุมชนท้องถิ่นในการดูแลรักษา หรือขาดการเล็งเห็นความสำคัญต่อมรดกทางวัฒนธรรมในชุมชน/แหล่งท่องเที่ยว รวมถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเปลี่ยนไปจากการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมเมือง ทำให้ขาดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน
- 4) การมุ่งเน้นการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจการค้ามากเกินไป จนทำให้เอกลักษณ์เฉพาะของพื้นที่ถูกแปรเปลี่ยน
- 5) หน่วยงานภาครัฐไม่ได้กำหนดเป้าหมายในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน รวมถึงขาดการจัดสรรงบประมาณโครงการ

อย่างไรก็ตามพบว่าบางชุมชน / แหล่งท่องเที่ยวมีจุดแข็งและโอกาส เช่น

- 1) ภาคประชาชน เช่น ผู้นำชุมชนเป็นหลักยึดเหนี่ยวให้แก่ชุมชน สามารถทำให้ชุมชนเข้มแข็ง และหน่วยงานระดับท้องถิ่นมีความรู้และศักยภาพในการพัฒนาและเผยแพร่องค์ความรู้แก่ชุมชนและนักท่องเที่ยว
 - 2) การมีทุนทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญา แหล่งมรดกทางวัฒนธรรม ปราชญ์ชาวบ้าน
- ทั้งนี้ คณะผู้วิจัย ชุมชนและตัวแทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้กำหนดแนวทางการจัดการภูมิทัศน์ - วัฒนธรรมเพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น และดึงดูดให้นักท่องเที่ยว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความสมดุลใน 3 มิติ ได้แก่ มิติด้านเศรษฐกิจ มิติด้านสิ่งแวดล้อม และมิติด้านสังคมและวัฒนธรรม ดังนี้

แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

1) การวางแผนปรับปรุงสภาพแวดล้อมและอนุรักษ์สถาปัตยกรรม

1.1) การปรับปรุงภูมิทัศน์และองค์ประกอบกายภาพเพื่อเพิ่มศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยว

ชุมชนเอกราช

เพื่อเพิ่มศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวและรองรับการท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสและเรียนรู้ภูมิปัญญาการทำกลองของชุมชนเอกราช โดยการปรับปรุงพื้นที่พื้นที่ถนนทั้งสองฝั่งภายในชุมชนเอกราชให้เป็นระเบียบ สร้างบรรยากาศทั้งสองข้างทางโดยการเพิ่มต้นไม้หรือกระถางต้นไม้ริมถนนทั้งสองข้าง กำจัดวัชพืชและพื้นที่ที่รกร้างให้สะอาด ปลอดภัยต่อนักท่องเที่ยว

ปรับปรุงพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้กลุ่มทำกลอง

ปรับปรุงกำจัดวัชพืชและพื้นที่ที่รกร้าง
ให้สะอาดและปลอดภัย

ปรับปรุงและจัดภูมิทัศน์ของพื้นที่จอดรถ
สำหรับนักท่องเที่ยว

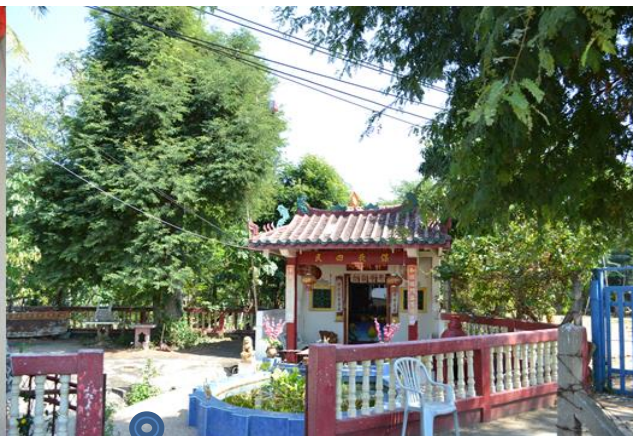
ตลาดปากบาง

เพื่อปรับปรุงลักษณะทางกายภาพและฟื้นฟูตลาดปากบาง ดังนี้

- การปรับปรุงพื้นที่บริเวณศาลเจ้าพ่อปากบางหมื่นหาญ โดยการดูแลเรื่องความสะอาด การจัดภูมิทัศน์ของพื้นที่ให้ร่มรื่น

ปรับปรุงความสะอาดพื้นที่ในศาล

จัดภูมิทัศน์พื้นที่รอบๆ ศาล

- จัดทำป้ายข้อมูลบอกรายละเอียดของพื้นที่ในด้านประวัติศาสตร์ ความเป็นมา และข้อมูลอาหาร ของฝากในชุมชนในลักษณะของแผนภาพ

2) การส่งเสริม พื้นฟูกิจกรรมซึ่งมีเอกลักษณ์ของชุมชน

2.1) การจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและฟื้นฟูเอกลักษณ์และภูมิปัญญาของชุมชน

เพื่อสร้างสรรค์กิจกรรมท่องเที่ยวและส่งเสริมการจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเสริมศักยภาพการท่องเที่ยว

ตลาดคู้งสำเภา

เนื่องจากตลาดคู้งสำเภามีการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยจัดให้เป็นถนนคนเดิน ทั้งนี้เพื่อสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวและกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวรู้จักมากขึ้นจึงควรจัดกิจกรรมพิเศษภายในพื้นที่ โดยวางแผนทางให้ผู้ประกอบการ ชาวบ้านมาออกร้านขายของหรือผลิตภัณฑ์จากท้องถิ่นในงาน มีการสาธิตการทำอาหารและผลิตภัณฑ์อื่นๆ โดยใช้พื้นที่หน้าเรือนแถวไม้ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ในส่วนของพื้นที่ลานโพธิ์ อาจจัดเป็นร้านอาหารหรือโต๊ะนั่งเพื่อรับประทานอาหารและชมวิวแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำสะแกกรัง โดยกิจกรรมดังกล่าวจะช่วยรักษาวินัยชีวิตและการค้าในพื้นที่ได้

ตัวอย่างกิจกรรมเที่ยวเมืองส้มโอหวาน สืบตำนานเมืองมโนรมย์ : กิจกรรม หิ้วปิ่นโต
เล่าความหลัง ฟังเพลงเก่า ชมเจ้าพระยา ณ บริเวณศาลเจ้าพ่อกวานอู ต.คู้งสำเภอ อ.มโนรมย์

ภาพที่ 4.58 กิจกรรมเที่ยวเมืองส้มโอหวาน

3) การประชาสัมพันธ์และให้ข้อมูลมรดกวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

3.1) การจัดทำแผนที่เส้นทางท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมให้กับนักท่องเที่ยว สำหรับประชาสัมพันธ์
และสื่อความหมายมรดกทางวัฒนธรรม

ตลาดคู้งสำเภา

ภาพที่ 4.59 แผนที่เส้นทางท่องเที่ยวตลาดคู้งสำเภาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ตลาดปากบาง

ภาพที่ 4.60 แผนที่เส้นทางท่องเที่ยวตลาดปากบาง เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ชุมชนเอกราช และวัดไชโยวรวิหาร

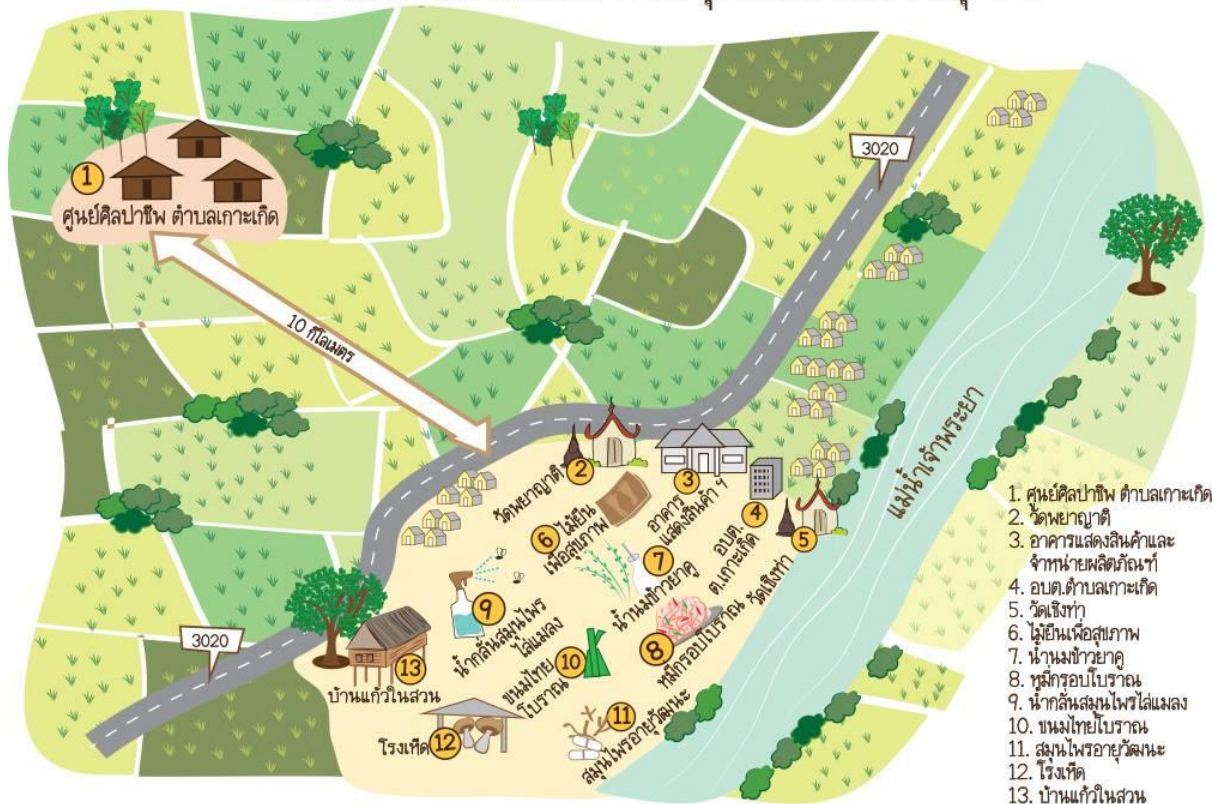
แผนที่มรดกทางวัฒนธรรม ชุมชนเอกราช อ่างทอง

ภาพที่ 4.61 แผนที่เส้นทางท่องเที่ยวชุมชนเอกราช เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ชุมชนเกาะเกิด

แผนที่มรดกทางวัฒนธรรม ชุมชนเกาะเกิด อยุธยา

ภาพที่ 4.62 แผนที่เส้นทางท่องเที่ยวชุมชนเกาะเกิด เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

3.2) การส่งเสริมเส้นทางท่องเที่ยวจักรยาน ริมน้ำเจ้าพระยา ตำบลคู่งสำเภา อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท

เนื่องจากทางจังหวัดมีการจัดตั้งชมรมจักรยานเพื่อสุขภาพจังหวัดชัยนาท และได้จัดทำโครงการ “ชัยนาท เมืองจักรยาน 12 เดือนแห่งการปั่น” Chainat the City of Bike โดยกำหนดจัดกิจกรรมการปั่น/แข่งจักรยานในรูปแบบต่างๆ ทั้ง 12 เดือน โดยมีการเชื่อมโยงเส้นทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดชัยนาท ดังนั้นการเชื่อมโยงเส้นทางมายังตลาดคู่งสำเภาซึ่งมีสภาพพื้นที่ที่เอื้อต่อการปั่นจักรยานสำหรับนักท่องเที่ยวชมทิวทัศน์ บ้านเรือนไม้ริมน้ำเจ้าพระยา โดยมีระยะทางจากอำเภอเมืองชัยนาทมายังอำเภอมโนรมย์ ประมาณ 15 กิโลเมตร และมีเส้นทางจากหัวตลาดมาท้ายตลาด ประมาณ 1.5 กิโลเมตร ทั้งนี้ยังสามารถรองรับนักปั่นจักรยานที่สามารถเดินทางข้ามแพขนานยนต์จากฝั่งอุทัยธานีได้อีกด้วย

ทั้งนี้ การสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยจักรยานจะช่วยให้เกิดการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์และดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวในตลาดคู่งสำเภาเพิ่มมากขึ้น ซึ่งคาดว่าจะทำให้ตลาดคึกคักและเกิดรายได้ในชุมชนเพิ่มขึ้น

ภาพที่ 4.63 เส้นทางท่องเที่ยวตลาดคู้งสำเภาทงจกรยานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

บทที่ 5

บทสรุป

5.1 บทสรุป

การดำเนินโครงการวิจัย “การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง” พบว่าจังหวัดชัยนาท จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดอ่างทอง และจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีชุมชน/แหล่งท่องเที่ยวที่มีมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าสามารถส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้

สำหรับวัตถุประสงค์ของโครงการข้อที่ 1 คือ บริบทของชุมชน สภาพทางกายภาพ วัฒนธรรม และเอกลักษณ์ของพื้นที่ โดยกระบวนการวิจัยดำเนินตามขั้นตอน วิธีการในการศึกษา ได้แก่ การศึกษาจากข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสาร แผนที่ ภาพถ่าย การสำรวจภาคสนามร่วมกับตัวแทนชุมชน และตัวแทนหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ ข้อมูลถูกเก็บโดยการจดบันทึกและการถ่ายภาพ จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) โดยพิจารณาพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว / ชุมชนใน 4 จังหวัดที่มีองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของพื้นที่ ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 องค์ประกอบหลัก คือ องค์ประกอบด้านกายภาพ องค์ประกอบด้านสังคม / เศรษฐกิจ และองค์ประกอบด้านประวัติศาสตร์

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชน/แหล่งท่องเที่ยวใน 4 จังหวัด ได้แก่ ตลาดคู้งสำเภา, วัดธรรมามูล, วัดปากคลองมะขามเฒ่า จังหวัดชัยนาท, ตลาดปากบาง จังหวัดสิงห์บุรี, วัดไชโยวรวิหาร, ชุมชนเอกราช จังหวัดอ่างทอง และชุมชนเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีภูมิทัศน์ทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ทั้งด้านประวัติศาสตร์ของชุมชน/แหล่งท่องเที่ยว วิถีชีวิตที่เอื้อกับระบบนิเวศ และมีการสืบทอดประเพณี วัฒนธรรมจากบรรพบุรุษ

วัตถุประสงค์ของโครงการข้อที่ 2 คือ รูปแบบการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในการสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการนำเสนอข้อมูลการวิเคราะห์คุณค่าทางวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยวใน 4 จังหวัด โดยการเก็บข้อมูลจากเอกสารขั้นต้น และการเก็บข้อมูลโดยการสำรวจร่วมกับตัวแทนชุมชน การสัมภาษณ์เชิงลึกตามหัวข้อการประเมินคุณค่าความสำคัญ และรวบรวมและสังเคราะห์ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของสถานที่ วัฒนธรรมประเพณีและทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ คณะผู้วิจัยและชุมชนร่วมกันเก็บข้อมูลและวิเคราะห์คุณค่าทางวัฒนธรรมในด้านต่างๆ ได้แก่ คุณค่าทางประวัติศาสตร์, คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์, คุณค่าทางวิทยาศาสตร์ / การศึกษา และคุณค่าทางสังคม รวมถึงคุณค่าทางด้านความแท้ (Authenticity) และความมีบูรณาภาพหรือความสมบูรณ์ (Integrity) โดยสรุปผลการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ข้างต้น สรุปได้ว่า แหล่งท่องเที่ยวและชุมชนที่มีคุณค่าระดับสูง คือ ตลาดคู้งสำเภา รองลงมาคือ ชุมชนเอกราช ชุมชนเกาะเกิด ตลาดปากบาง และวัดธรรมามูล ส่วนแหล่งท่องเที่ยวและชุมชนที่มีคุณค่าระดับปานกลาง คือ วัดปากคลองมะขามเฒ่าและวัดไชโยวรวิหาร

ทั้งนี้จากการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมและพิจารณาร่วมกับชุมชนพบว่า มีชุมชนและแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพในการพัฒนาและสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้กรอบพิจารณาในการเลือกชุมชน/แหล่งท่องเที่ยวเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพ ได้แก่

- 1) เป็นชุมชน/แหล่งท่องเที่ยวที่มีต้นทุนการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ในด้านมรดกทางวัฒนธรรมที่ยังคงรักษาไว้ เช่น สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเกี่ยวเนื่องกับระบบนิเวศวิถีชีวิตวัฒนธรรม ประเพณีที่ควรค่าแก่การศึกษาเรียนรู้
- 2) มีการรวมตัวของชาวบ้านในพื้นที่ เป็นกลุ่มในการดำเนินงานเรื่องเศรษฐกิจชุมชน การดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรม หรือหน่วยงานอื่นๆ ที่ช่วยเหลือประชาชนในท้องถิ่น
- 3) มีสภาพกายภาพที่เหมาะสม เช่น เส้นทางคมนาคมที่เข้าถึงได้สะดวก ความสะดวก และความปลอดภัยในการท่องเที่ยว

จากกรอบพิจารณาดังกล่าว สามารถเลือกพื้นที่ตัวแทนใน 4 จังหวัด ได้แก่ ตลาดคู้สำเภา จังหวัดชัยนาท, ตลาดปากบาง จังหวัดสิงห์บุรี, ชุมชนเอกราชและวัดไชโยวรวิหาร จังหวัดอ่างทอง และบ้านเกาะเกิด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จากนั้นคณะผู้วิจัยได้จัดทำแผนที่วัฒนธรรม หรือแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการแสดงตัวตนของชุมชน และการบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมในพื้นที่ จากการศึกษาคุณค่าของพื้นที่เพื่อแปลความหมายให้ชุมชนรับรู้เพื่อนำไปสู่การวางแผนจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมต่อไป

วัตถุประสงค์ของโครงการข้อที่ 3 คือ แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน / แหล่งท่องเที่ยวใน 4 จังหวัด จากการประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) ซึ่งคัดเลือกโดยวิธีแบบเฉพาะเจาะจง แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ ผู้นำชาวบ้านชาวบ้าน ผู้ประกอบการธุรกิจการค้า และตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ โดยการนำเสนอข้อมูลที่ผู้วิจัยได้รวบรวมเกี่ยวกับคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมในชุมชน/แหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างได้ใช้เป็นข้อมูลในการร่วมระดมความคิดเห็นเพื่อนำไปวางแผนจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อไป จากการประชุมกลุ่มย่อยได้มีการวางแผนปรับปรุงสภาพแวดล้อมและอนุรักษ์สถาปัตยกรรม โดยการปรับปรุงภูมิทัศน์และองค์ประกอบกายภาพเพื่อเพิ่มศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยว, การส่งเสริม พื้นฟูกิจกรรมซึ่งมีเอกลักษณ์ของชุมชน โดยการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและฟื้นฟูเอกลักษณ์และภูมิปัญญาของชุมชนเพื่อสร้างสรรค์กิจกรรมท่องเที่ยวและส่งเสริมการจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเสริมศักยภาพการท่องเที่ยว, การประชาสัมพันธ์และให้ข้อมูลมรดกวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยการจัดทำแผนที่เส้นทางท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมให้กับนักท่องเที่ยว สำหรับประชาสัมพันธ์และสื่อความหมายมรดกทางวัฒนธรรม และการส่งเสริมเส้นทางท่องเที่ยวจรัญนรินทร์แม่น้ำเจ้าพระยา เนื่องจากการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมไม่ได้หมายความว่าจัดการภูมิทัศน์ให้สวยงาม แต่เป็นการจัดการวิถีชีวิตของชุมชนให้คนในชุมชนได้มีวิถีชีวิตปกติสุขกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ จึงเน้นการรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ประจำถิ่น และสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้เกิดขึ้น ทั้งนี้คาดว่าจะช่วยส่งเสริมการตระหนักในคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในชุมชนของคน

ในชุมชนและนักท่องเที่ยว และส่งเสริมความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมรดกภูมิปัญญากับสถานที่ เพื่อชุมชนจะได้รับประโยชน์จากการกำหนดพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรม

ทั้งนี้ เอกลักษณ์และคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นของแหล่งท่องเที่ยว/ชุมชนใน 4 จังหวัด ได้แก่

จังหวัดชัยนาท มีบทบาทและคุณค่าในฐานะที่มีชุมชนดั้งเดิม ซึ่งมีต้นทุนทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ความเป็นมาของท้องถิ่นและสามารถสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจและกิจกรรมการค้า เนื่องจากเป็นย่านการค้าดั้งเดิม ซึ่งสะท้อนถึงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานริมแม่น้ำเจ้าพระยา ประกอบกับมีรูปแบบอาคารอันเป็นเอกลักษณ์ซึ่งสามารถส่งเสริมเป็นจุดหมายปลายทางทางการท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

จังหวัดสิงห์บุรี นอกจากจะมีเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และศาสนา ยังมีชุมชนที่มีบทบาทและคุณค่าในฐานะย่านการค้าเก่าและปรากฏเอกลักษณ์ด้านสถาปัตยกรรมของชุมชนตลาดเก่าริมน้ำ ปัจจุบันยังมีผลิตภัณฑ์ที่แสดงถึงภูมิปัญญาในการทำอาหาร สินค้าท้องถิ่น ได้แก่ ขนมเปี๊ยะ กุนเชียงปลา กระยาสารท และผ้าไทยโบราณ ซึ่งสามารถส่งเสริมให้เป็นย่านธุรกิจสร้างสรรค์

จังหวัดอ่างทอง มีบทบาทและคุณค่าในฐานะที่มีเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตชุมชน โดยเฉพาะชุมชนเอกราช ซึ่งเป็นชุมชนต้นแบบด้านวัฒนธรรมทางภูมิปัญญาการทำกลองและย่านธุรกิจสร้างสรรค์กลองนานาชาติบ้านเอกราช

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นอกจากจะมีเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และศาสนา ยังมีชุมชนที่มีบทบาทสำคัญในการนำเสนอภูมิปัญญาในการผลิตสินค้า คือ ชุมชนเกาะเกิด ซึ่งได้รับการจัดตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชน และเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว OTOP Village ซึ่งสามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้

5.2 ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย คือ เป็นการศึกษาเพื่อให้ได้องค์ความรู้ด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง ในบริบทของชุมชน สภาพทางกายภาพวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของพื้นที่คุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ เพื่อเสนอแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งจะทำให้ชุมชน หน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องเข้าใจและสามารถนำเสนอแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อรักษาเอกลักษณ์ของพื้นที่ และสร้างคุณค่าให้แก่แหล่งมรดกทางวัฒนธรรม รวมถึงการส่งเสริมการท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสม อย่างไรก็ตาม เป็นการศึกษาในมิติของชุมชน โดยไม่ได้รับรองผลสัมฤทธิ์ตามแนวทางการจัดการอันเป็นผลมาจากปัจจัยแวดล้อมภายนอก เนื่องจากการร่วมมือกันของหน่วยงานต่างๆ เป็นกลไกสำคัญในการดำเนินการ นอกจากนี้ข้อเสนอแนะสำหรับการทำการวิจัยเพิ่มเติม คือ การศึกษาทัศนคติของประชาชนภายนอกชุมชน และนักท่องเที่ยวเพื่อให้ทราบพฤติกรรมและความต้องการของนักท่องเที่ยวที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

เอกสารอ้างอิง

- เกรียงไกร เกิดศิริ. 2551. ชุมชนกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : อูษาคเนย์.
- เกรียงไกรเกิดศิริ. 2549. เชียงตุง : ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองโบราณร่วมวัฒนธรรมล้านนา. กรุงเทพฯ : อูษาคเนย์.
- จันทนา เอี่ยมวิสัย. 2556. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเก่าลพบุรี. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการศึกษาและการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- ฐานา บุญยประวิตร และปัทม ญาติมาก. 2551. สถานการณ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย. [ออนไลน์]. Accessed 10 August 2014. Available from http://asiamuseum.co.th/upload/forum/cultural_landscape_in_thailand.pdf
- พงษ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์. 2545. โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอุทยานแห่งชาติตะรุเตา. กรุงเทพฯ:คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรธงาม ขวานนท์. 2526. ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม. ภาคภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรรณศิลป์ ไพรัตน์. การอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม. [ออนไลน์]. Accessed 10 August 2014. Available from www.cca.chula.ac.th/lecture_series/images/stories/pdf/sufficiency06.pdf
- _____. 2538. องค์ประกอบเมือง. ม.ป.ท.
- วิติยา ปิตตังนาโพธิ์. 2556. การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนไผ่ขนาน อ.พรหมพิราม จังหวัด พิษณุโลก . พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- วิวัฒน์ สีนาค. 2546. การศึกษาแนวทางการพัฒนาอาคารเพื่อการอนุรักษ์ชุมชนในพื้นที่ลุ่มคลองกรณศึกษา : คลองอ้อมนันทและคลองบางกอกน้อย จังหวัดนนทบุรี. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการศึกษาและการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง).
- สมบัติ ประจักษ์สานต์ และคณะ. 2550. แนวทางการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมทางการท่องเที่ยวในเขตอีสานใต้. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2549. แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- สิรินทิพย์ สินแสงแก้ว. 2552. แนวทางการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการนำร่องการบริหารจัดการและพัฒนาพื้นที่การเกษตรเป็นพื้นที่รองรับน้ำนองเพื่อบรรเทาอุทกภัยตามแนวพระราชดำริแก้มลิง อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สุทธิพร ปรีชา. 2551. องค์ประกอบและกระบวนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการวางแผนพัฒนาชุมชนตลาดคลองสวน จังหวัดฉะเชิงเทรา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุวัฒนา ธาตานิติ. 2533. ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ การอนุรักษ์อนุสรสถานและแหล่งโบราณคดี. กรุงเทพฯ: บ.หิรัญพัฒน์ จำกัด.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2549. แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ :อมรินทร์พริ้นติ้งพับลิชชิ่งจำกัด(มหาชน).
- IUCN. 2005. Guidelines for Reviewers of Cultural Landscapes:The Assessment of Natural Values in Cultural Landscapes. [Online].Accessed 11 August 2014. Available from http://cmsdata.iucn.org/downloads/guidelines_for_reviewers_of_cls.pdf
- Nantawan Muangyai. 2008.Cultural Landscapes and management plan for Cultural and historical tourism in Palaces dating from King Rama VI'S Reign. Bangkok: Silpakorn University.

ภาคผนวก

ภาคผนวก 1
แบบสำรวจภูมิทัศน์วัฒนธรรม

องค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม	บริเวณ / ที่ตั้ง	รายละเอียด
องค์ประกอบทางด้านกายภาพ		
การตั้งถิ่นฐานของชุมชน		
พื้นที่เกษตรกรรม / พืชพรรณ		
สถาปัตยกรรม/อาคาร/สิ่งก่อสร้าง โบราณสถาน		
การใช้ประโยชน์ที่ดิน		
พื้นที่กิจกรรม		
องค์ประกอบทางด้านสังคม/ เศรษฐกิจ		
วิถีชีวิตชุมชน		
ประเพณีและกิจกรรมทางวัฒนธรรม		
ภูมิปัญญาท้องถิ่น		
กิจกรรมและการประกอบอาชีพ		
องค์ประกอบทางด้านประวัติศาสตร์		
เหตุการณ์ สำคัญทางประวัติศาสตร์		
บุคคลสำคัญ		